

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Büşra AVŞAR

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN PSİKOPOLİTİĞİ: TARİHSEL ÖTEKİ-
BİZ ALGISI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Büşra AVŞAR

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN PSİKOPOLİTİĞİ: TARİHSEL ÖTEKİ-
BİZ ALGISI

Danışman

Prof. Dr. Şenol KANTARCI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

T.C.

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Büşra AVŞAR'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN (İmza)

Üye(Danışmanı) : Prof. Dr. Şenol KANTARCI (İmza)

Üye : Prof. Dr. Hayati AKTAŞ (İmza)

Tez Başlığı: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Psikopolitiği: Tarihsel Öteki-Biz Algısı

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 05/07/2019

Mezuniyet Tarihi : 08/08/2019

(imza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Psikopolitiği: Tarihsel Öteki-Biz Algısı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(imza)

Büşra AVŞAR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Büşra AVŞAR
Öğrenci Numarası	20165238011
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Şenol KANTARCI
Tez Başlığı	Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Psikopolitiği:Tarihsel Öteki-Biz Algısı
Turnitin Ödev Numarası	1156492830

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 107 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 31/07/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 1

alıntılar dahil % 2'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeleri sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

31/07/2019

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ARANAN MACERA: AVRUPA

1.1. Kimlik Tanımı ve Avrupalılık	11
1.2. Din, Coğrafya ve Kültürün Avrupalılık Kimliğine Etkisi	14
1.3. Avrupalılık Kimliğinin Avrupa Birliğe Etkisi.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'NIN TÜRK ALGISI

2.1. On Beşinci Yüzyıl Öncesi Avrupalı Seyyahların Gözünden Türk/İslam/Şark Algısı	45
2.2. On Beşinci Yüzyıl Sonrası Avrupalı Seyyahların Gözünden Türk/İslam/Şark Algısı.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PSİKOLOJİK FAKTÖRLERİN TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

3.1. Tarihsel Perspektiften Seyyahlar ve Seçilmiş Travma-Seçilmiş Zaferlerin AB-TR İlişkilerine Etkisi	78
3.2. Güncel Söylemlerin Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerine Siyasi Sonucu.....	85
3.3. Tarihsel Psikolojik Faktörlerin Toplumsal Sonucu: İslamofobi.....	94
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	102
EKLER	111
ÖZGEÇMİŞ	115

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşik Milletler
EDF	Europe of Freedom and Democracy
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TR	Türkiye
TTIP	Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı

ÖZET

Avrupa kültürü ve değerleri, Türkiye'nin üyeliği söz konusu olduğunda üyeliğe muhalif tarafların sığındığı argümanlardır. Avrupalılık kimliği çatısı altında toplanan kültür; Antik Yunan felsefesi, Hristiyanlık ve Romalılıkla beslenmiştir. Politik psikoloji çalışmalarını temellendiren “öteki” algısının üst kimlikle şekillenmesini seçilmiş travmalar ve seçilmiş zaferlerin nesilden nesile aktarılarak etkilediği kabul edilmiştir. Dünya imparatorluğu yarışında olan Osmanlı –Bizans devletlerinin coğrafi ve kültürel mirasçısı olan Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkilerinin seçilmiş travmaları ve zaferleri siyasi, dini liderlerin söylemlerinde görülmektedir. Bu travmalar ve zaferler grupların toplum olarak yas sürdüğü veya gurur duyduğu olayların yansımalarıdır. “Bizlik” duygusunun paylaşıldığı Avrupa’da Türk-İslam senteziyle fetih hareketi gerçekleştiren Doğu medeniyeti kabul edilen Osmanlı, büyük düşman “öteki” olarak Avrupalıların zihin ikizinde yer etmiştir. Merak edilen Doğu, seyyahlarca, elçilerce kaleme alınmış ve kendi insanlarına “öteki”nin nasıl olduğu anı olarak paylaşılmıştır. Bu çerçevede Batı dünyasının yüzlerce yıl diplomatik, ticari, siyasi ilişkilerini sürdürdüğü aynı zamanda bazen düşman bazen müttefik olduğu Türkleri nasıl algıladığı seyahatnamelerde işlenmiş ve çalışmada bu algının seyahatnamelerde nasıl betimlendiği incelenmiştir. Günümüzde Avrupa’da yükselen aşırı sağın toplum üzerindeki etkisi, işlenen zihin ikizleriyle yer ederken siyasi söylemlerin etkisiyle de canlanmaktadır. Nüfusunun çoğu Müslüman olan Türkiye'nin entegre olup olamayacağı sorusu üye ülkeler tarafından sıkça irdelenmektedir. Türkiye'nin AB'ye girip girmeyeceği ihtilafı devam ederken güncel söylemlerde hala “öteki” olarak görülmesinde tarihsel düşman etkisi çalışmanın içeriğini oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupalılık, öteki algısı.

SUMMARY
PSCHOPOLITICS OF THE TURKEY-EUROPEAN UNION RELATIONS:
HISTORICAL OTHER-WE PERCEPTION

European culture and values are the arguments that parties in opposition to membership took refuge when it comes to Turkey's membership. The culture gathered within the framework of the identity of Europe is fed by Ancient Greek philosophy, Christianity and Romans. It has been accepted that "the other" perception, which grounded the work of political psychology, was shaped by the upper identity, and was transferred from generation to generation by selected traumas and elected victories. It is seen in the discourse of religious, political leaders. selected traumas and selected triumphs of The European Union and Turkey - who are geography and cultural heir of the Ottoman Empire and the Byzantine states entered race -relations. These traumas and victories are the reflections of groups in which the groups live or are proud of as a society. The Ottoman Empire, accepted as the Eastern civilization which carried out the conquest movement with the Turkish-Islamic synthesis in Europe, where the sense of "self" was shared, was placed in the minds of Europeans as the great enemy "other". Curious Eastern was written by ambassadors and voyagers and are shared as memories to own people how the other is. In this context, it is treated how he perceives Turks, whose Western world has maintained diplomatic, commercial and political relations for hundreds of years, and sometimes the enemy is sometimes allied, in travelogues and is analyzed in this study. Nowadays, the impact of the rising right in Europe on the society is enlivened by the influence of the political discourses while it is involved with the mind twins. The question can not be integrated predominantly Muslim member Turkey, which is frequently discussed by member countries. While the conflicts that have entered Turkey in the EU, the historical enemy effect to be seen as the other in the current discourse has formed the content of the study.

Keywords: Turkey, Europeanness, the other perception.

GİRİŞ

Türkiye, Avrupa'nın hasta adamı olarak görülen Osmanlı'nın coğrafi ve kültürel merkez mirasçısı olarak yirminci yüzyılın başında yaşanan ağır yenilgiler ve gururlu zaferlerle birlikte Oral Sander'in deyişiyle küllerinden yeniden doğan bağımsız bir devlet olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Cumhuriyet dönemi öncesinde başlayan Batılılaşma çabaları cumhuriyetle birlikte hızlanmış; Soğuk Savaş sonrası değişen dünya düzeninin etkisiyle ve Batı'ya dönük politikasıyla liberalleşmesine ivme kazandırmıştır. Batılılaşma çabaları yalnızca ekonomik değil toplumsal olarak da gerçekleşmiş; İslam dinini özümsemiş ve teokratik bir yapıyla yoğrulan Türk toplumunun laikleşme süreci sancılı sürmüştür. Buna rağmen devam eden reformlar sonucunda din-devlet işleri günümüz Türkiye'sinde birbirinden ayrılarak sekülerleşmiştir. 1959'da İkinci Dünya Harbi'nin ardından savaşı bitirme/barış projesi olarak atılan adımla kurulan Avrupa'daki birliğe üye olma çabaları başlamış ve bu serüveni yarım asırdan fazla sürmektedir. Barış projesi olarak yüzlerce yıl öncesine dayanan Birleşik Avrupa fikri de Avrupa'daki savaşı sonlandırırken Avrupalı olanı üst kimliğine taşıyarak gerçekleşmiştir. Peki Batılılaşma çabalarını hızla sürdüren Türkiye altmış yıldır neden üye olamamıştır? Burada Türkiye'nin siyasi/hukuki kriterlerini yerine getirip getirmediği değil, kriterleri yerine getirirse de üye olabilecek midir? sorusu çalışmayı meşgul etmektedir. Avrupalı kimdir? Avrupalı nasıl olunmuştur? Türkiye Avrupalı mıdır? Avrupa'da günümüzde de yapılan siyasi söylemlerde, seçim propagandalarına konu olabilen Türkiye, Avrupa için nasıl bir ülkedir? Avrupa'nın Türkiye söz konusu olduğunda dile getirdiği "değerler" nedir? Bu değerlerden AB hakkında temel bilgileri dahi olmayan bir Türk'ün dediği gibi salt Hristiyanlık mıdır? Yalnızca Hristiyanlık olmadığı aşikar olmakla birlikte eğer Hristiyanlık Avrupa Birliği (AB) kimliğinde bu kadar baskınsa Avrupa'nın savunduğu laiklik bunun ne kadarını kapsamaktadır? Laiklik yalnızca kilise ve devletin birbirinden ayrı olması mıdır? O halde Avrupalı'nın Türkiye'de göremediği laiklik vardır. Nasıl Avrupa kültüründe Hristiyanlık toplumsal bir çizgide yer alarak varlığını sürdürüyorsa Türkiye'de de yüzlerce yıl İslam dinini benimseyen vatandaşların bununla kültürünü yaşaması en doğal durum olarak görülebilir.

Siyasi söylemlerin geçerliliği ya da gerçekleşmesi göz ardı edilerek bakıldığında lider-kitle ilişkisinde en kritik duygu araçsalı olması, iç ve dış politika için önem arz etmektedir. Bu nedenle politik psikoloji çalışmalarında yer almakta ve bilinen sosyal bilim teorilerinden farklı bir yaklaşımla uluslararası ve iç işlerindeki olayları, durumları incelemektedir. Çalışmada faydalanılan bu yaklaşımla Avrupalının Türkiye için yapılan söylemleri dikkate

alındığında tarafların ilişkilerine ket vuran olgu nedir? sorusuna cevap aranmaktadır. Henüz geçtiğimiz/yirminci yüzyılda literatürde yerini alan politik psikoloji yaklaşımı akademik dünyada tartışmalara maruz kalarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Psikolojinin etkisinin varlığı bu çalışmada kabul görse de bu yaklaşım herkes tarafından somut/reel bir yaklaşım olup olmadığı konusunda tam anlamıyla fikir birliğine tabî değildir. Oysa bireyin orta yaşlarında ruhsal sağlığını tedavi için gittiği doktoru/psikiyatristi/psikoloğun soracağı temel soru çocukluğu, ruhsal durumunu tetikleyen çevresi ve travmalarıdır. Toplum da tıpkı birey gibi yalnızca ekonomi, siyasi temeller üzerinden değerlendirilmemelidir. Çünkü toplu görüşün doğasında bireysel kararların altında yatan psikolojik süreçler anlaşılmadan bir sonuca varmak tam anlamıyla sağlıklı görülmemektedir. Bu nedenle iktidarı, çatışmayı psikoloji bilim dalından faydalanarak incelemek gerekir. Nitekim bireylerin/toplumun duygularında tehdit algıları birleştiğinde hoşgörüsüzlük baskın bir şekilde ortaya çıkmakta ve karar verme sürecini etkilemektedir. Toplumunu oluşturan kimlik/üst kimlik algı aracılığıyla şekillenmekte, algı da bir diğerinin farklı olduğunu idrak etmekle oluşmaktadır. Peki bu diğerinin farklı olduğu bilincine bireyi/toplumunu yönlendiren şey nedir sorusu nasıl cevaplandırılmalıdır? Algıyı yöneten şeyin psikoloji olduğu durumunda politik psikoloji çalışmalarının hem iç politikada hem dış politikada bilinen sosyal bilim teorilerinin yanı sıra açıklayıcı bir yaklaşım olduğuna kanaat getirmek gerekir. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye'nin bu uzun süren üyelik çabası serüveni politik psikolojiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Zira bu yaklaşım bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarından başlayarak büyük grup kimliklerini oluşturan toplumsal tutumlara ve oradan siyasal yaşama uzanan bir çerçevede politik meselelerin psikolojik köken ve yansımalarını inceleyen bilim dalıdır. Bu yansımaların nasıl sürdürüldüğü konusuna gelince teknolojinin henüz olmadığı dönemlerde nesilden nesile aktarılan milli bilinç, din birliği ruhu gelenek, göreneklerle aileden, toplumdan, devlet politikalarından beslenerek kaynak oluşturmuştur. Çalışmanın ilk kısmında sosyolog Bauman'ın iddiasıyla aranan bir macera olan Avrupa'nın yüzlerce yıl hem savaşarak hem diplomasi yaparak sürdürdüğü ilişkilerinin yanı sıra yirminci yüzyılda üst kimliğe Birlik aracılığıyla taşınacak olan Avrupalılık'ın Türkler/Müslümanlar karşısında nasıl vücut bulduğu, hangi temellerle oturtulduğu ele alınmıştır. Çalışmanın psikolojik bir yaklaşımla değerlendirildiği göz önünde bulundurularak Avrupalılık kimliğinin nasıl oluştuğu, Avrupalıların karakterleri bakış açısında kaygı uyandırmaması amacıyla Avrupalıların kaleme aldığı eserler üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır. Kimliği oluşturan algıyı nesilden nesile aktaran seyahatnameler ise çalışmanın ikinci kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde henüz Türklerin nasıl olduğunu somut bir şekilde tanımadan, Türklerin Anadolu'ya giriş yıllarına tekabül eden süreçten

geçtiğimiz/yirminci yüzyıla kadar her yüzyılda en az bir Avrupalı seyyahın Anadolu anılarında kaleme aldığı ifadelere başvurulmuştur. Tanınmayan Türkün/Müslümanların/Doğulu'nun kim olduğu Anadolu'ya gelen Avrupalı seyyahlarca Avrupalı milletlere aktarılması oryantalist bakış açısına temel oluşturan önemli bir kaynak olarak görülmüştür. Politik psikolojinin kavramlarından olan ve Vamik Volkan'ın tanımladığı seçilmiş travmaların (chosen trauma), seçilmiş zaferlerin (chosen glories) “biz” ruhunu/duygusunu aktarmasında ötekiyi konumlandırmada önemli bir yeri olan bu olaylar seyyahların oluşturduğu algıda da önemini korumuştur. Öyle ki on beşinci yüzyıla kadar yakından tanınmayan Türkler/Müslümanlar hakkında seyyahların söylemleri pek olumlu seyretmemiştir. On beşinci yüzyılda Avrupalının imparatorluğunu 1453'te yıkan seçilmiş travmayla Türk algısında yorumlar artık bildikleri Doğulu İslam-Türk sentezini yaşayan toplum için keskin bir değişime uğramamış, aksine “din olarak İslam” a nefret sürerken “kültür olarak İslam” ın aslında düşünülmediği kadar kötü olmadığı farkındalığı oluşmuştur. Fakat bu, algının değişmesinde etkili olabilmiş midir? Sorunun cevabı günümüzdeki siyasi söylemler ve toplumsal yaklaşımla aranmaya çalışılmıştır.

Literatürde Avrupalılık kimliği, oryantalist bakış açısı, Türkiye-AB ilişkilerinin çerçevesi hukuki, siyasi, ekonomik yönden çalışılmakla birlikte politik psikoloji üzerinden bu çalışmayla akademiye katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmanın çerçevesini oluşturan Türkiye-AB ilişkilerinde tarihten gelen öteki algısı, siyasi bir yaklaşımın yanı sıra psikolojik yaklaşıma hala etkili midir? sorusu, bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki ana temalardan biridir. Tüm dünyaya dinin gücü ve Türk milletinin askeri karakteriyle oluşan bağımsızlık ruhunun varlığı henüz geçtiğimiz yüzyılda Birinci Dünya Savaşı'yla gösterilmiştir. Çalışmada bugün tarihten gelen öteki algısının siyasi bir sonucu olarak Türkiye'nin AB'ye serüveninin bu kadar sancılı ve uzun olması iddia edilirken; bu algının aynı zamanda toplumsal bir sonucu da (kavram olarak tanımına tam anlamıyla fikir birliği sağlanmamış olsa da) İslamofobi-Türkofobi saldırıları olarak görülmelidir. Öyle ki Türk nüfusunun fazlaca olduğu AB ülkelerinde İslam'ın simgesi olarak görülen minarelerin varlığı, başörtülü kadınlar siyasi söylemlere konu olmakta, bu söylemlerle toplumun sözlü ya da fiziki saldırılarına hedef olmaktadır. Bu çalışma da itici bir güçle oluşturulan Avrupalılık kimliğini, oryantalist bakış açısını destekleyen seyahatnamelerden faydalanılarak günümüzde tarihten gelen tehdit algısının siyasi bir sonucu olarak Türkiye'nin AB üyeliğine etkisini politik psikoloji yaklaşımıyla açıklamayı hedeflemektedir.

Benliğini “öteki” üzerinden tanımlayan kişi (özne), psikolojinin temel çalışmalarından biri olmuştur. Kişi bebeklikten itibaren kendini ve kendinden olanı tanımaya; kendinden

olmayanı ise fark etmeye başlamaktadır.¹ Bu nedenle öznenin kendini tanıması ve tanımlaması için her zaman bir “öteki”ye ihtiyaç duyulmaktadır. Kişi, “öteki” ve “biz”in özelliklerini büyüyen çevresiyle birlikte değerlendirmektedir. Örneğin birey, ilk duygusal bağ yaşadığı annesine karşı güçlü bir aidiyet hissi oluşturmaktadır. 3-6 yaş grubunda ise bebekler karşı cinsi tanıyarak cinsel kimlikleriyle “öteki”yi fark etmektedirler. Kişi, ergenlik çağıyla birlikte milli ve dini kimlik bilicine varmakta, aile ve gelenek bağlarıyla bu kimliğini benimsemektedir. Yaşamdaki değerler arttıkça ve çevre genişledikçe daha çok “biz” ve “öteki” grubu ortaya çıkmaktadır. Ortak değerlerin paylaşıldığı aynılık arttıkça bizlik duygusu, farklı değerler arttıkça öteki duygusu geniş bir çevreye dönüşmektedir. Kişi aidiyet hissettiği her gruba üst kimliğini paylaşmaktadır. Milli duygularını kabartan, dini inancını paylaşan gruplar paydaları oluşturmaktadır. Benzer şekilde bir futbol takımını tutmak, bir sanatçının hayran kitlesinde yer almak da payda olarak görülmektedir. Paydalar değiştikçe içsel ve dışsal kimlikler ortaya çıkıp üst kimliğin kurulmasına yardımcı olur. Bireyin üst kimliği sahip olduğu ilk topluluk olan aile tarafından güçlü bağlarla şekillenip ortak bilinç oluşturan aynıtürdenlik paylaştığı her toplulukla içselleştirilmektedir.² Bu nedenle bizlik bilinci başlangıçta aileden aktarılan, akabinde çevreyle devam eden bir süreçtir. Sosyolojik bağlamda kişinin üst kimliğini oluşturan payda etnik köken, -tek tanrı inancında- din ve ortak tarih unsurlarıyla beslenmektedir. Paydalar her bir ötekinin büyüklüğüyle değişip daralmaktadır.³ Bulunduğu grubun tam zıttından biri karşısında aynıtürdenlik paylaşılmakta ve öteki konumlandırılmaktadır. Örneğin kişi kendi milliyetinden biri ile olan bağı çok güçlü değilken başka milletten biriyle karşılaştığında “bizlik” duygusu ve kendinden olmayanın ötekiliği ortaya çıkmaktadır. Ya da kendi dininden olmayanla karşılaştığında ve benzeri öteki-bizlik ilişkisi olduğunda aidiyet hissi bireyin ve toplumun üst kimliğini oluşturmada en önemli unsur olarak görülmektedir. Biz duygusunun ortaya çıktığı kitle psikolojisini Le Bon, bazı muayyen durumlarda ayrı ayrı fertlerin sahip oldukları karakterlerden çok farklı yeni karakterlere sahip olan insan topluluğu olarak tanımlamaktadır. Kitle psikolojisinde bilinçli kişiliğin silindiği, birleşmiş topluluğun duygu ve düşüncelerde tek bir tarafa yöneldiği düşüncesi paylaşılmaktadır. Bu durumu kitlelerin tektipleşmesi kanunu olarak açıklayan Le Bon, birbirinden ayrı binlerce kişinin şiddetli heyecanların (örneğin milli bir olayın) etkisiyle psikolojik bir kitle meydana getirdiğini öne sürmektedir.⁴ Kitle psikolojisiyle oluşan öteki-bizlik ilişkisi yaşamın her alanında örneklerle vardır. Ezeli rakip olan Fenerbahçe ve

¹ Blanck, R. ve Blanck, G, 2003: 92-95.

² Kowert, 2002: 89.

³ Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 111-112.

⁴ Le Bon, 2017: 19-20.

Galatasaray taraftarı iki kişi, sosyal hayatta herhangi bir ötekiliğe sahip değilken derbi maçında farklı tribünlerde yer alarak üst kimliğini o anda takımıyla paylaştığı için maç anında birbirini öteki olarak görmektedir. Bu kişiler dünya kupası maçlarında ise Türkiye’yi beraber destekleyerek öteki ilişkisinden çıkıp bir üst kimlikle “bizlik” duygusunu paylaşmaktadır. Konuya ilişkin başka bir örnek de metropol şehirlerde hemşehricilik olarak görülmektedir. Memleketinden bir aile ile bağı olmayan hemşehrilerin büyük şehirlerde gettolaşmaları, yerleşim alanlarını yakın seçmeleri ve dayanışma biçimleri “bizlik” duygusunu paylaşmanın mikro örneği olarak verilmektedir. Futbol taraftarı olmak ve metropol şehirlerde hemşehricilik yapmak öteki-biz ilişkisinin mikro örneğini oluştururken; çalışmada ele alınan Türk-Avrupalı kitle psikolojisi öteki-biz ilişkisinin makro örneğini oluşturmaktadır.

Çalışmada Avrupalıların yüzlerce yıl birbirleriyle savaş halinde iken büyük öteki olan Türklere ve Müslümanlara karşı birlik olmaları da teorik çerçevenin somut bir örneğini oluşturmaktadır. Avrupalı uluslar henüz Roma döneminden önce doğudan gelen Pers tehdidine karşı, akabinde yine doğudan gelen Osmanlı tehdidine karşı dönem dönem tehdidin şiddetine bağlı birlikte hareket etmiştir. Türk-Müslüman akınlarının en şiddetli görüldüğü dönemde Haçlı Seferleri başlatılmış ve bu birliğin psikolojik etkisi yüz yıllarca sürmüştür. Bu birlik pratikte on birinci yüzyılda başlayıp üç yüzyıl kadar sürse de Avrupa zihninde etkisi devam etmiştir. Öyle ki 1917’de Kudüs’ün İslam devleti olan Osmanlı’dan çıkması İngiliz komutan tarafından Haçlı Seferleri’nin yeni sona erdiği şeklinde yorumlanmıştır.

Sosyal bilimlerde devletlerarası ilişkilerde toplumların yapısı incelenirken politik psikoloji çalışmaları ortak tarih, ortak kültür penceresinden büyük grupların, kitlelerin psikolojik etkisini ele almaktadır. Üst kimlik kültürle şekillenirken paydaların aktarıldığı ortak tarih, büyük grup kitlelerinin konumlandırılmasında yardımcı etkindir. Aynı geçmişe sahip toplum için Volkan⁵’ın tanımladığı “seçilmiş travma” ve “seçilmiş zafer” ötekiyi belirlemede önemli bir diğer etken olarak kabul edilmektedir. Birey ve toplum için sıradan olabilecek “öteki” bu argümanlarla zihin ikizinde yer etmekte ve ortak yasla ya da ortak zaferle net bir taraf halini almaktadır.⁶ Seçilmiş travmalar ve seçilmiş zaferler toplumun tarihinde yer alan önemli olayların grup yası veya sevinci olarak paylaştığı durumları belirtmekte ve ortak bir paydada buluşma bilincini diri tutmaktadır. Bahsedildiğinde üzüntüye neden olan olaylar travma etkisi yaratmış, toplumsal yas olarak kabul edilmişse seçilmiş travmalar, bahsedildiğinde grup kimliğiyle bireyde gurur yaşatıyorsa seçilmiş zaferler olarak

⁵ Psikanaliz çalışmaları ile ulusal ve uluslararası çok sayıda akademik ödüle layık görülen Prof. Dr. Vamık D. Volkan, Uluslararası Siyaset Psikoloji Topluluğu’nun kurucusu; aynı zamanda profesyonel dergilerin yönetim kurulunda yer alan, dünyanın her kıtasından pek çok ülkede konferans ve seminerler veren, onlarca kitap ve yüzlerce makale yazarı olan psikiyatri profesörüdür.

⁶ Çevik, 2010: 15-17.

görülmektedir. 1071, 1453 tarihleri Türk toplumu için seçilmiş zaferken Avrupa için seçilmiş travma olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde Haçlı Seferleri Avrupa'nın, İnebahtı Deniz Savaşı Osmanlı'nın seçilmiş travması olarak örneklendirilmektedir. 1071'de Türklerin Anadolu'ya Malazgirt zaferiyle girişi seçilmiş zafer olarak kabul görmektedir. Haçlı Seferlerinde ise Avrupa uluslarının istediği şekilde Türk tehdidi uzaklaştırılmamış, Avrupa-Hristiyan dünyası üst üste yenilgi yaşamış ve bu yenilgiler Avrupalı uluslar için yüzyıllarca sürecektir seçilmiş travma olarak zihinlerinde yer etmiştir. 1453'te İstanbul'un Bizans'tan alınması da Avrupa için seçilmiş bir travma olarak kabul edilmektedir. 1571'de gerçekleşen İnebahtı Deniz Savaşı'nda ise Avrupa için Osmanlı'nın "yenilmez"liği kırılmış ve Osmanlı ordusu ağır bir yenilgiye uğramıştır.

Bireyin birden fazla üst kimliğe sahip olduğu kabul edilmekle birlikte çalışmada Türk-Avrupa ilişkilerinde en büyük üst kimliği şekillendiren, tarihsel bilinci açığa çıkaran Roma/Bizans ve Osmanlı etkisi değerlendirmeye alınmıştır. Günümüzde Avrupa Birliği değerlerinin ne olduğu konusunda başvurulan ilk kaynak Avrupa kültürüdür. Avrupa kültürü ise yüzlerce yıl kıtada var olan Antik Yunan felsefesi, Hristiyanlık ve yüzlerce yıl gücü elinde bulunduran Roma argümanlarından beslenmiş, şekillenmiştir. Türkiye ise Osmanlı'nın ev sahipliği yaptığı farklı etnik grupların sahip olduğu topluluk değerleriyle, İslam diniyle, Türk milletinin karakteriyle yoğrulmuştur. Her iki tarafı konumlandıran tarihi ilişkiler günümüzde de birbirini sosyolojik tanımlamada yardımcı olan ilk kaynak olarak değerlendirilmektedir. Doğu medeniyetinin uzun yıllar temsilcisi olan Osmanlı'nın hem coğrafi hem kültürel olarak merkez mirasçısı sayılabilen Türkiye Cumhuriyeti ile Batı medeniyetinin toprakları üzerinde kurulmuş ve Avrupa kültürünü yaşatan devletlerin oluşturduğu Avrupa Birliği politik psikolojide yer alan seçilmiş travma ve zaferlerle birbirinin ötekisi olarak değerlendirilmektedir. Öncelikle Avrupa kimliğinin ne olduğu, Avrupalılık ifadesinin hangi paydalarda birleştiği ve bu kimliğin ötekiyi nasıl konumlandığı değerlendirilmiştir. Avrupa kendi içindeki uluslarla uzun yıllar savaşmasına rağmen Türklerin/Müslümanların tehdidi karşısında Avrupa'da bir birlik olma düşüncesi zuhur etmiş, Haçlı ruhu oluşturulmaya çalışılmıştır. Osmanlı'nın güçlü döneminde Avrupa'da denge oluşturma açısından Avrupalı uluslarca bazen ittifak olarak Türkler tercih edilmiş bazen Türkleri tercih eden liderler ortak düşmanla işbirliği yapıldığı suçlanmıştır.

Osmanlı ve Bizans sahip oldukları toprak, tebaasında farklı kimliklerin varlığının olması, genişleme ve evrensel güç olma yönünde mücadele eden iki dünya imparatorluğudur. Mısır, Yunan, Hint Pers medeniyetleri gibi birçok büyük medeniyetin aksine sadece Osmanlı ve Bizans'ın dünya imparatorluğu olarak görülmesi sosyal bilimciler tarafından evrensel olma

yarışında olmalarıyla açıklanmaktadır. Bugün Avrupa ve Türk-İslam sentezinin oluşturduğu kültürlerin birbirlerine karşı medeniyet argümanlarına dayanan ötekilik Osmanlı-Bizans ilişkilerine dayanan ezeli rekabet olarak görülebilir. Günümüzde ticari ilişkiler, küreselleşme, liberal dünya düzeni bu rekabeti kimlik üzerinde somut bir şekilde yaşatmasa da Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyeliği söz konusu olduğunda “değerleri taşıyor” gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Bu durum bir kültürün içinde var olan seçilmiş travmalar ve zaferlerin yasının derinliğini göstermektedir. Çalışmanın öznelere oluşturduğu Türkiye ve Avrupa Birliği'nin birbirini konumlandırması psikopolitik çerçevede ifade edilmeye çalışılmıştır. Yarım asrı deviren Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde tarihsel olayların kimlik üzerinden etkiye maruz kalıp kalmadığı güncel söylemlerle ve Batı için Doğu algısının nasıl şekillendiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Yüzlerce yıl devam eden Avrupa-Türk ilişkileri diplomasi, savaş, ticari ilişkiler bağlamında şekillenmiş, birbirleri için kimi zaman müttefik kimi zaman düşman koduyla konumlanmıştır. Bu tarihsel bağ tarafların birbirleri için vazgeçilmesi zor olan bir zemini oluşturmuştur. Coğrafi olarak yakınlık, siyasi ve diplomatik ilişkilerin geçmişi, ticari bağların güçlülüğü gibi etkenler tarihsel bağı oluşturmaktadır.

Üst kimlik, tarihsel bağlarla nesilden nesile aktarılmaktadır. Yazılı eserlerde yer alan seyahatnameler, mektuplar, hatıralar milli kimlik bilinci ve tarihi olayları yazarları tarafından aktararak bir ulusa, devlete ve diğer toplumlara kaynak niteliğinde yardımcı olmaktadır. Bu nedenle çalışmada başvurulan yazılı kaynaklar sınırlı sayıda da olsa faydalanılmıştır. Batılı seyyahların bilinmeyen Doğu'yu misyoner, elçilik, ticaret gibi gerekçelerle ziyareti seyahatnamelerinde yer almıştır. Çalışmada on ikinci yüzyıldan yirminci yüzyıl başlarına kadar her yüzyıla ait en az bir eser incelenmiş ve Avrupalıların Doğu hakkındaki gözlemleri irdelenmiştir. Seyyahlar kimi zaman Türkler hakkında bilgi sahibi olarak gelmiş, kimi zaman önyargı taşımama bilinciyle Doğu'yu ve Doğu insanını kendisi keşfetmek istediğini belirtmiştir. Eserlerde daha önceden gelen seyyahların eserlerindeki ifadeler katılanların yanı sıra bunların yalan yanlış olduğu hakkında da beyan yer almıştır. Bunun bilinçli yapılabildiği bilinmemekle beraber her seyyahın geldiği dönem, geldiği zamandaki diplomatik ilişkiler, geldiği coğrafyanın toplumsal durumu değişiklik arz ettiği için genelde oryantalist⁷ bakış açısına nasıl bir etki oluşturduğu çalışma için önem kazanmıştır. Günümüzde kullanılan siyasi söylemler üzerinde etkisi olduğu düşünülen bu eserlerdeki ifadeler Avrupalıların Türklere/Müslümanlara nasıl bir yaklaşım sergilediği hakkında bilgi vermektedir. Eserlerde

⁷ Oryantalist bakış açısı Avrupalı milletlerin Avrupamerkezci yaklaşımıyla Doğu/Şark medeniyetleri için oluşturduğu algı olarak nitelendirilmektedir. Şark (Doğu) sadece coğrafya olarak değil aynı zamanda antropoloji, tarih, dil bilimi ve sosyoloji çalışmalarının da kapsamına giren, Avrupa'nın Avrupalı olma ayrıcalığını kendilerinde bulmasına yardımcı öteki bulmasında etkili olan unsurdur. Ayrıntılı bilgi için: Said, E. W. (2016), “Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları”, çev. Yıldırım, B. Metis Yayınları, İstanbul.

yer alan yorumlar, ifadeler dönemin ilişkilerini yansıtmakla beraber Türkler/Müslümanlar hakkında bilgi vererek kendi ülkesinde Doğu'dan bihaber olan ulusunu bilgilendirmiş, geçtiğimiz iletişim ve küreselleşme çağına kadar başvuru kaynakları olarak yüzlerce yıl devam etmiştir. Bu eserler günümüze ulaşana kadar Avrupalı olan ve olmayan toplumlar tarafından kaynak olmayı sürdürmüş, ailelerin, milletlerin nesilden nesile aktardığı milli/dini duyguların paylaşıldığı seçilmiş travmaları taşımaya devam etmiştir. Bu nedenle günümüzde literatüre farklı bir yaklaşım sağlayan oryantalist bakış açısına seyahatname ve mektupların önemli etkisi olmuştur. Avrupa kültürü değerlerine dayanan Avrupa Birliği içinde de oryantalist bakış açısının siyasi söylemler üzerindeki etkisi Türkiye'nin üyeliği konusunda önem arz etmekte ve tarihsel algının günümüzdeki etkisini açıklamakta yazılan seyahatname ve mektupların yardımcı kaynak olarak görülmektedir.

Türkiye, cumhuriyet dönemi öncesi başlayan Batılılaşma çabalarını sürdürmüş, yirminci yüzyılda uluslararası sistem gereği oluşan iki kutuplu düzende Batı yanlısı politikalar izlemeye devam etmiştir. Türkiye'nin bu çabaları Avrupa'da ve Batı dünyası öncülüğünde oluşturulan kurum, kuruluş ve örgütlere başvuruları ile somut bir şekilde temellenmiştir. Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sonrası gereklilik arz eden Avrupa'da Birlik düşüncesi hayal olmaktan çıkarak Fransa-Almanya arası rekabetin ekonomik ortaklıkla son bulması adına kurulan Avrupa Ekonomi ve Çelik Topluluğu; ekonomi, siyasi, kültürel entegrasyona dönüşerek 1992 yılında gerçekleşen Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği adını almıştır. Türkiye dış politikasını ülke çıkarları, bölge entegrasyonu adına Avrupa Birliği'ne üye olmak amacı taşıyarak yönünü Batı Avrupa'da kurulan birliğe çevirmiştir. 31 Temmuz 1959'da Türkiye'nin birliğe katılmak için yaptığı başvuru üyelik serüvenini başlatmış, 1963'te imzalanan Ankara Anlaşması ile ilişkilerin temeli resmi olarak atılmıştır. Akabinde Türkiye'de demokrasinin kesintiye uğraması nedeniyle 1986'da Avrupa Birliği ile yeniden başlayan ilişkiler 1987'de Türkiye'nin tam üyelik başvurusuyla ivme kazanmıştır. 1996'da Gümrük Birliği tesis edilmiş ve 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde Türkiye aday ülke statüsüne girmiştir. 2005'te tam üyelik müzakereleri Avrupalı ülkelerinden gelen muhalefete rağmen başlama kararı alınmıştır.⁸ Bu süreçte ve akabinde Türkiye'nin birliğe katılma şartları için gerekli kriterleri yerine getirme amacıyla reformlar düzenlemiştir. Eğitim, sağlık, ekonomi gibi konularda Birlik kriterlerine uygun yapılan reformların yanı sıra demokrasinin işleyişinin sekteye uğramamasına önem verilmiştir. Bir asırlık bir devlet olan Türkiye'nin yarım asırdan fazla meşgul olduğu AB'ye üyelik serüveni, Mart 2019'da Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun katılım sağladığı üst düzeyde toplantıyla birlikte hala devam

---

⁸ Canbolat, 2014: 277-278.

etmektedir. Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve toplumsal kriterleri sağlama yolunda verdiği çabaların yanı sıra bu serüvenin ne kadar süreceği hala belli olmamakla birlikte politik psikoloji çerçevesinde çalışmada tarihsel algı kriteri ele alınmıştır.

Doğu-Batı arasında yüzlerce yıl öncesine dayanan öteki algısı güçlü taraflar arasında devlet, yönetim değişse de toplumlar için devam etmiş, günümüzde de devam etmektedir. Sömürgecilik dönemindeki aşağı-üstün algısı modern Batı dünyasında da sürmüş ve devletler arası ilişkilerde önemini psikolojik olarak korumuştur. Avrupa merkezçiliğinin şekil değiştirdiği günümüzde “öteki”nin yeri aynı kalıp, söylemler üzerinde canlanmaktadır. Avrupa’da aşırı sağ Türkiye’nin üyeliğini seçim dönemlerinde popülist muhalif söylemlerinde araç olarak kullanmakta ve toplum nezdinde bu söylemler değer gördüğü Avrupa’da yapılan kamu yoklamaları ve sosyal medya söylemleri ile ortaya çıkmaktadır. Kimliğin en önemli argümanlarından olan din Avrupalılarca yaşanmasa da büyük ötekinin karşısında “fark” yarattığı için değerler çizgisinde Türkiye’nin üyeliğine karşı çıkıldığı incelenmiştir. Avrupa’da kimliği oluşturan Hristiyanlık toplum nezdinde dindarca yaşanmasa da Türklerin tarihten gelen hem milli hem dini “öteki”liği üyeliğe muhalefetin gücünü artırmaktadır. İslam’ın ve Müslümanların –özellikle 11 Eylül 2001’de kapitalizme ve ABD’ye karşı savaş ilan eden Usame bin Ladin’in öncülüğünde Amerika Birleşik Devletleri’nde Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırılardan sonra- terörle bağdaştırılması Müslüman nüfusu çoğunlukta olan Türkiye’nin AB serüveninde olumsuz etki yaratmıştır. Türklerin özellikle Osmanlı Dönemi’nde etkisi uzun süren fetih hareketleri ile cihatçı anlayışının oluşturduğu tehdit algısı Avrupa’da güncel olarak devam etmekte ve seçilmiş travmalar olarak süreceği de öngörülmektedir. Avrupalıların radikal İslam, terörizm ve İslam anlayışını aynı kefedede tutması da Türkiye’nin demografik özellikleri açısından olumsuz bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde artan terör saldırılarının etkisiyle de Avrupa’da serbest dolaşım talebi olan Müslüman nüfuslu Türkiye potansiyel tehdit olarak görülmektedir. Rasyonel düşüncede Türkiye iyi bir müttefik, genç nüfusu ve Batılılaşma çabalarıyla laiklik, serbest piyasa gibi liberal değerlere yönelse de psikolojik düşüncede “öteki” olarak görülmekten kurtulamadığı için Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik serüveni hala devam etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARANAN MACERA: AVRUPA

İlk kez Yunan mitolojisinde, ardından Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ta yer alan Avrupa adı, Yunan söylemine göre; Zeus'un aşık olup boğa kılığına girerek kaçırdığı kralın kızı Europa'dan gelmektedir (Resim 1). Yunan mitolojisinde Milattan önce yedinci yüzyılda ortaya çıktığına inanılan Avrupa adı, Fenike Kralı Agenor'un yahut Homeros'a göre Phoenix'in kızı olan Europa'dan gelmektedir. Zeus'un ona aşık olması ve kaçırmayı, ardından Girit Kralı ile evlenmesi ve bugünkü Anadolu toprakları olan Anadolu'ya dönmemesi söylentisi, M. Ö. ikinci yüzyılda Siraküzlü Moskhos tarafından yazılır ve Romalı şair Ovidius tarafından yazılan eserde ölümsüzleşir. Bu söylence, Vatikan müzesinde milattan önce 550 yılından kalan siyah amforadaki boğa kılığına giren Zeus ve üzerinde kaçırıldığı topraklara bakarak endişeli duruşuyla Europa'nın resmi genel iddiayı desteklemektedir. Milattan sonra 112 yılında da Romalı yazar Plinius tarafından dünyanın önde gelen en önemli kara parçası olarak betimlenmiştir. Diğer yandan Yahudi-Hristiyan inancında (Tevrat'ta) Yunanlıların-Avrupalıların atası olarak görülen Yafes'e verilen ayrıcalıklı konum olarak görülmektedir. Çünkü Nuh peygamber Shem'e Asya'yı, Ham'e Afrika'yı yani daha az değeri olduğu düşünülen toprakları vermiştir. Yahudi-Hristiyan inancına göre Nuh peygamberin en sevdiği oğlu Yafes'e verdiği bereketli topraklardır. Bu inanç Avrupalılarda, Nuh'un diğer oğullarına verdiği değerden daha az olanların aksine kendi atalarının (Yafes'in) yüceliğine ve kendilerinin de bu nedenle diğer milletlere nazaran daha değerli, üstün olduğu görüşünün kabul görmesini meşrulaştırmaktadır.⁹ Polonyalı sosyolog Zygmunt Bauman ise, yine Zeus'un boğa kılığına girerek Prenses Europa'yı kaçırmasının ardından Sur Kralı Agenor'un üç oğlunu kaybolan kızını bulmaları için gönderdiğinde kız kardeşini soran Cadmon'a kahinin "onu bulamayacağını" söylemesi üzerine gelişen olaylar üzerinden Avrupa'yı aramanın onu yaratmak olduğunu, Avrupa'nın sonsuzluk arayışıyla var olacak olan "bir macera" olduğunu savunmaktadır. Bir başka hikaye Fenikelilerin efsanevi kıtayı bulmak için denizlere yelken açarak Avrupa'yı ele geçirdikleri şeklinde rivayet edilmiştir. Başka bir hikayede ise Yahudi inancını destekleyen Nuh'un dünyayı üç oğlu arasında paylaşarak Yafes'i İbranice "güzellik" anlamına gelen Avrupa'ya Tanrı'nın vaadi üzerine verimli olup yeryüzünde bolluk içinde çoğalmaya yolladığı yer almaktadır. Bauman hikayeler farklı olsa da Avrupa'nın bir misyon, görev olduğunu, inşa edilecek bir şey olduğu sonucuna varmaktadır.¹⁰ Mitolojide bu

⁹Kuran-Burçoğlu, 2013: 23-25.

¹⁰Bauman, 2018: 9-11.

şekilde aranan Avrupa, bu topraklarda yaşayanların yüzlerce yıl kendilerini ayrıcalıklı, üstün görmelerini meşrulaştıracak psikolojik bir etken olarak görülmelidir.

İbranice akşam anlamına gelen “erev” sözcüğünden geldiği düşünülen Avrupa, Şark ve Garp kelimelerine sıkı bağlarla bağlanmıştır. Avrupa'nın aranan bir macera olduğu görüşünün yanı sıra şu anda bilinen Avrupa'nın neresi olduğu üzerine görüşler çeşitlidir. Coğrafi sınırları, tartışma ortamında hep belirsizlik yaratmakla beraber kültürünün Kutsal İmparatorluk'tan önce mi yoksa Bizans'ın yıkılmasıyla birlikte mi var olmaya başladığı düşüncesi de tartışma yaratmaktadır. Bu konuda kültürünün tarihi küllerinden doğan zengin bir belleğe dayandığını iddia eden Fransa Eski Başbakanı Villepin, soğuk Kuzey Denizi'nden tuzlu Akdeniz suyuna, Aziz Pavlus'tan Homeros destanlarına kadar, imparatorluktan bölünmüş ulus-devletlere kadar Avrupa'nın geniş tarihini ifade etmektedir.¹¹

1.1. Kimlik Tanımı ve Avrupahlık

Kelime anlamı Latince'de “aynı, özdeş olma” anlamına gelen identitas kelimesinden türeyen kimlik kavramı, toplumsal bir olgu olarak kültürün ve insanlığın ayrılmaz parçasıdır. Tanımı bireyin kendini toplumsal bir kategori olan grupla ve grubun baskın değerleriyle özdeşleştirmesi şeklinde yapılan kimlik kavramı “ben kimim” sorusuna aranan da bir cevaptır. Bu cevap bireyi aidiyet hissiyle kültürün üst kimlik kazandırıcı unsurlarında yani yerellik, görelilik, tarihsellik özellikleriyle açıklamaya itmektedir. Burada kültürün özelliğine bir parantez açmak gerekirse katılık ve esneklik olarak iki çizgide belirlemektedir. Katı kültür klasik sosyal bilimlerde kullanılan kültürken doğuştan kazanılan dinsel, etnik unsurlar, toplumun temel değerleri, simgelerini içermekte ve aidiyet hissi uyandırmaktadır. Esnek kültür ise, yaşam boyu devam eden öğrenme sürecindeki bireysel deneyimlerle beslenmektedir. Bu kültürde duygusal bağlılıklar söz konusu olmadığı gibi siyaset, ekonomi gibi parametrelere bağlı değil karşılıklı etkileşimin gerçekleştiği, değişime açık olduğu görülmektedir.¹² Bu noktada katı kültürün etkisi lider-toplum ilişkisinde gelenekler büyük grup kimliğiyle şekillenmektedir. Bireyin psikolojisinin yanı sıra insanın ailevi, klanlaşma veya mesleki alt gruplaşmaya büründüğü görülmektedir. Vamık Volkan, bu gruplaşmanın etkileşiminde yedi ilmik sıralamasını şu şekilde belirlemiş, çekirdek/bireysel kimlikle geniş grup kimliğinin nasıl iç içe girdiğini psikolojik süreç adı altında betimlemiştir.¹³

1. Olumlu duygularla birlikte olan, paylaşılmış, somut imgeler deposu
2. Paylaşılmış “iyi” özdeşimler

¹¹Semprun-Villepin, 2006: 5-6.

¹² Erdenir, 2010: 14-19.

¹³ Volkan, 2017: 43.

3. Diğerlerinin “kötü” niteliklerinin özümsemesi
4. Devrimci ya da dönüşüm gerçekleştiren liderin iç dünyasının özümsemesi
5. Seçilmiş şerefler
6. Seçilmiş örselenmeler
7. Kendi özerkliğini geliştiren simgelerin biçimlenmesi.

Üst kimliğe psikolojik yönlendirmeye taşınan bu süreç, Avrupa’daki uygarlığa da etkisini göstermiş ve farklı unsurların kültür içinde eriyerek kolektif kimlikte yer almasında etkili olmuştur. Avrupa’da bu ilmi sıralamasında itici gücü oluşturan tehdit Doğu/Şark toplumu olarak zuhur etmiş ve zihinde her daim diri tutulmasa da bu tehdidin yaşattığı travmalar propaganda, grup kimliğini tehdit edici durumlarda canlanmıştır. Milliyetçilik öncesinde grup kimliği Roma ile özdeşleştirilen Avrupa, Rönesans sonrasında Galyalı, Alman ve Slav uluslarıyla özdeşleştirilmiştir.¹⁴ Bununla birlikte Avrupalıların kültüre işleyen Hristiyanlık diniyle de özdeşleştirildiği görülmektedir.¹⁵ Bu özdeşleştirmeler günümüze kadar etkisini sürdürürken üst kimlik içinde nasıl eridiği, bunun kolektif bir kimliğe yansması ise Avrupalı olmayan sayesinde desteklenmiştir. Doğu ve Batı’yı ayıran şeyin daha antik çağda başladığını öne süren Siegfried, yeni bir düşünce tarzı olarak Helen alemiyle bunun ortaya çıktığını belirtmektedir.¹⁶

Bir üst kimlik düşüncesiyle tasvir edilen Avrupa, kendi içindeki toplumların, milletlerin farklılıklarını barındırmaktadır. Bu farklılıklar asırlarca birbirleri için “küçük¹⁷ tehdit” düşman düşüncesiyle saldırıların, savaşların, mücadelelerin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Avrupa’nın birbirleriyle yüzlerce yıl çekişmeli olması milletlerin karakterlerinde de etkisini göstermektedir. İngilizlerin İrlandalılar için “Bir İrlandalı öldürmek günah değildir” düşüncesiyle Elizabeth zamanında açlıktan ölmeleri için ürünlerini ve hayvanlarını yakmaları, tarihlerindeki vahşetin ispatı olarak görülmektedir.¹⁸ Avrupa uygarlığında yer alan milletlerin düşmanlığına bir başka örnek de Ortaçağ’da Yunanlılardan uzaklaşmaya başlayan Haçlı ordusunun “Yunanların Hristiyan olmadığı” gerekçesiyle öldürülmeleri gerektiği düşüncesinde ortaya çıkmaktadır.¹⁹ Farklı karakteristik özellikleri taşıyan ve birbirleriyle mücadele içinde olan Avrupalıların maruz kaldığı dış tehditler, kıta halklarını birleştirici unsur olarak görülmektedir. Henüz Avrupalılık kimliğinin gündeme gelmediği antik çağdaki

¹⁴ Geary, 2017: 29.

¹⁵ Yavuz, 2013: 139.

¹⁶ Siegfried, 1961: 210.

¹⁷ Çalışmada Avrupa için büyük tehdit; “büyük düşman”, öteki olarak görülen Doğu/Osmanlı/Türkler olduğu için birbirleri için küçük tehdit tanımlamasına başvurulmuştur. Bu küçük tehdit büyük düşmana karşı kolektif kimliği, büyük biz duygusunu oluşturmuştur.

¹⁸ Fouillée, 2012: 109-110.

¹⁹ Le Goff, 2017: 148.

İran fetihleri, yedinci ve sekizinci yüzyılda başlayan ve yarım asırdan fazla süren Müslüman-Türk fetihleri, Ortodoks-Slav (Rus) fetihleri dış tehditlere örnek verilen en önemli unsurlardır.²⁰ Üzerinden zaman geçse de bu olayların etkisi asırlarca sürmüştür, kullanılan söylemlerde olayın sıcaklığı zihinlerde psikolojik olarak diri tutulmuştur. Bu tehditler “seçilmiş travmalar” şeklinde ele alındığında, kısa bir zaman da olsa Avrupa’nın şekillenmesinde önemli yer alan Hun İmparatorluğu’nun kurucusu Attila’nın Tanrının Gazabı olarak nitelendirilmesi örnek gösterilebilir.²¹ Hunların Avrupa’ya gelişini aktaran Pirenne, ihtişamlı görünüşleri ve savaş tekniklerinin onların yenilmez olmasına yeterli olduğu görüşünü belirtmiştir.²² Günümüzde Türk nüfusunun ya da Müslüman nüfusunun Avrupa’da artan oranda seyretmesi, tarihteki Türklerin gelişi, etkisi tekrar zihinlerde canlandırmak için kullanılabilecek nitelikte bir seçilmiş travma ürünüdür.

Kitle psikolojisinde bireylerin bilinçli kişiliğinin yitimi, duygu ve düşüncelerde aynı yöne yönelişi ve istekleri geciktirmeksizin yerine getirme eğilimi görülmektedir.²³ Bu noktada Avrupalılık sorgulandığında, Avrupa’nın bir icat olduğunu ve kazanılmış zafer sonrasında başarılı kimlik değil aksine mücadele döneminde mecbur kalınmış bir kültür olduğu belirtilmektedir. Kötülük ve barbarlıkla addettiği İslam medeniyeti olmaksızın onca farklılıkları birleştiren “iyi Batı”nın oluşturulamayacağı iddia edilmektedir.²⁴ Avrupa kültürünün birbiriyle kesişen mi yoksa birleşen bir kültür mü olduğu sorusunun cevabına ise Kılıçbay şu yorumu getirmiştir; Avrupa’nın üç (Latin, Anglosakson, Slav) büyük etnik-kültürel alandan ve dört (Katolik, Protestan, Ortodoks, Müslüman) büyük dinsel alandan oluşan, ondan fazla major, yüzden fazla minör dilden meydana geldiği ifade edilmektedir. Batı uygarlığının en iyi değerlerden oluşturulduğu, uzlaştırıcı unsurların yanı sıra iç çekişmelerin de yer aldığı kabul görmektedir. Buna ilaveten oluşturulan Avrupa’nın Fransa’yla şekillendiği, Avrupalılaştırmanın Fransa’ya benzediği ifadesi yer almaktadır.²⁵ Rakip devletler arasında birbirini kovalayan savaşlarla yazılan Avrupa tarihi bile buradaki medeniyet birliğini tehlikeye düşürmemiş, tüm bu ayrılıklara rağmen müşterek bir kültürün varlığı da bu medeniyeti diğer medeniyetlerden ayıran bir sonuca götürmüştür.²⁶ Kilise, ordu ve dini cemaatler ileri derecede örgütlenmiş kalıcı nitelikteki yapay kitlelere örnek olarak verilmektedir. Yani bu kitleleri dağılmaktan korumak için dış zorlamaya ihtiyaç vardır. Bu kitleye katılmak bireyin keyfiyetine bırakılmadığı gibi, kitleden ayrılmak

²⁰Koçöz, 2017: 85.

²¹Le Goff, 2017: 37.

²²Pirenne, 2012: 28.

²³Freud, 2017: 91-92.

²⁴Delanty, 2014: 99 ve Watt, 1986: 58-59.

²⁵Akt. Kümbetoğlu, 2013: 56.

²⁶Delmas, 1967: 104.

cezalandırılmaktadır. Bu kitlelerin gruptaki tüm bireyleri kapsayıcı bir lideri vardır ve bireyleri kitleye bağlı kalmasında kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Örneğin Katolik kilisesinde İsa vardır ve İsa'nın da “kardeş” olması bireyleri aidiyet duygusunda ayrımcılıktan kurtarmakta ve bağlılığı güçlendirmektedir.²⁷

Avrupa'nın batı sınırı genişleme yolunu çizerken doğu sınırı savunma halindedir.²⁸ Avrupa kıtasında bulunan farklı dillerin konuşulduğu farklı milletlere rağmen ortak bir Avrupalılık kimliğinin varlığı önem arz etmektedir. Öyle ki, bugünkü Yunanlıların Yunanlılaştırılmış Slavlar olduğu savı²⁹ dikkate alındığında kendi öz halkın dahi değiştiği kıtada diğer milletlerle birleşme fikri ötekinin itici gücüyle kurulabilecektir. Coğrafi sınırları hiçbir dönemde net çizgilere aktarılamayan Avrupa, yüzlerce yıl boyunca topraklarında gerçekleşen olaylar, olgular aracılığıyla günümüzde kültürel olarak sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Toprakları üzerinde dört kez yaşanan ikili bölünmelerle kendi alanını asırlar içinde daraltan Avrupa, bugünkü kültürel sınırlarına en yakın sınırlarını çizmiştir. Birinci ikili bölünmeyi Antik Yunan dönemi Pers İmparatorluğu ile yapılan Med Savaşları sırasında Doğu ve Batı'yı Akdeniz havzası ile sınırlandırarak ayırmıştır. Bu ikili bölünmenin yaşandığı çağda Hristiyanlık evrensel olarak nitelenmekle birlikte Akdeniz birliğinin içine yerleşmiştir. Yedinci yüzyılda Müslüman fetihleriyle Akdeniz bölgesi içinde yaşanan ikinci ikili bölünme ise, İslam ile Hristiyanlık'ı komşu yapmış ve yüzlerce yıl Latin ve Bizans dünyası ile kalıcı bir ilişkiyi ortaya çıkarmıştır. Kuzey-Güney ekseninde gerçekleşen üçüncü bölünme Hristiyan ülkelerin kendi aralarında Katolik Batı ve Ortodoks Doğu şeklinde yaşanan parçalanma olup 1204 yılında gerçekleşmiştir. Akabinde Reformasyon çağında yaşanan dördüncü ikili bölünme Hristiyanlıkla birlikte bölünen Avrupa olup bu bölünmeyle birlikte artık “Avrupa aynı zamanda Katolik'tir” şeklinde kabul görmüştür. Avrupa, yaşanan parçalanmalarla beraber önce Avrupalıları-Avrupalı olmayanları ayırmış; sonrasında kendi içindeki parçalanmalar gerçekleşmiştir.³⁰ Avrupa'nın harita üzerindeki sınırları bu şekilde çizilirken büyük tehdit belirlediğinde oluşturulan üst kimlikle kültürel sınırlar Avrupa değerleriyle şekillenmiştir.

1.2. Din, Coğrafya ve Kültürün Avrupalılık Kimliğine Etkisi

Ötekilerin karşısında kalan “bizi” temsil eden halkın oluşturduğu fenomenler, kültürü oluşturmaktadır. Bu nedenle Avrupa'nın neresi ve Avrupalıların kim olduğu belirlenirken farklı ötekiler yer almakta ve her birine göre Avrupa dediğimiz kültür farklı

²⁷Freud, 2017: 53-54.

²⁸Delanty, 2014: 129.

²⁹Fouillée, 2012: 41.

³⁰Brague, 1995: 20-26.

betimlenmektedir. Bu nedenle Avrupa bazen Doğu'nun ötekisi, bazen Müslüman dünyanın ötekisi, bazen de Latin Hristiyanlığı olarak Bizans dünyasının ve Yunan kültürünün başkası olarak konumlandırılmaktadır.³¹ Bugün Avrupa ve Avrupa dışında kalanlar hakkında yapılan sınırlar ve tanımlar için yaşanan ikilemin asırlar öncesinde de Yunanistan ve İran konusunda da geçerli olduğu görülmektedir. Milattan önce dördüncü yüzyılda İskrat'ın Avrupa'yı Yunanistan; Asya'yı İran'la kimliklendirmesi politik-kültürel tanımlamaların işaretidir.³² Burada toplumların üst kimlikle ortaya koyduğu ötekilik (aynıtürdenlik/ayrıtürdenlik) örneği ortaya çıkmaktadır. Yunanlılar için barbar Yunanca konuşmayan, Romalılar için Latince konuşmayanlar olmuştur.³³ Erken Ortaçağ'da yaşanan felaketlerin gerekçesi içerdeki karışıklıklara, Romalıların işlediği günahlara bağlanırken; dış düşmanlardan daha fazla birbirlerine zarar vermeleri de bu gerekçelere dayandırılmaktadır.³⁴ Avrupa ruhunun benzersizliği, ötekinin reddine dayanarak içine kapanan ve kendi geçmişinden beslenen kitleyle beraber bugünkü Avrupa'nın doğuşuna kadar derinleşen olgularla beslenmiştir. Burada içine kapanma süreçleri gerileme ve duraklamalara sebep olurken sekiz yüzyıl boyunca İslamiyetle mücadele en önemli dönemi kapsamakta ve inanmayanlara karşı fetih savaşları ve Haçlı Seferleri'nin olduğu döneme denk düşmektedir.³⁵ İslam'ın kenti anlamına gelen İstanbul'un fethiyle birlikte İslamla komşu olan Avrupalıların Türk/Müslüman algısı daha çok bozgunlarla şekillendiği için Türk tehdidi karşısında "Avrupalılar" kavramı ilk kez Papa II. Pius tarafından kullanılmıştır.³⁶

Üst kimlik ve bireysel kimlik arasında sıkışıp kalan kimseler, grup içinde yahut üst kimliğin çıkarı ön planda olduğu takdirde kendini Öteki'nin yani üst kimlikte başka bireysel kimliklerin de var olduğu arzu, amaçla özdeşleşmektedir. Haçlı Seferlerinde Papa'nın çağrısından çok zaman, yüzyıllar sonrasında da bunu görmek mümkündür. 2003 Irak Savaşı'nda The Wall Street Journal'deki bir haberde komutanların askerleri iknası üst kimlikle hitap etmesi şeklindedir. Askerlere dünyanın yeni düşmanı olan terörizmin karşısında kurtarıcıları oldukları, kardeşlerine, kendilerine sahip çıkmaları gerektiği, kendilerinden önceki milyonlarca Amerikalı askerin yaptığı gibi doğruyu yapmalarını, burada olmalarını sorgulamadan iyiden yana olan süvariler olduklarını düşünmeleri öğütlenmiştir.³⁷ Dinsel

³¹Brague, 1995: 29. Doğu'nun ötekisi olarak Batı olması Yunan kültürünü paylaştığı Müslüman dünyayla paylaşması, Hristiyan dünya olması Ortodoks dünyayla paylaşması söz konusudur. Fakat son başkalık yani Latin Hristiyanlığı olan başkalığı Avrupa'nın hiç kimseyle paylaşmaması dikkat çeker nitelikte göze çarpmaktadır. Bu başkalığın kendi içinde olup bitmesi Katolik ve Protestan dünyaların ayrılmasından ibarettir.

³²Delanty, 2014: 85.

³³Delanty, 2014: 196.

³⁴Le Goff, 2017: 30.

³⁵Semprun ve Villepin, 2006: 27.

³⁶Delanty, 2014: 116.

³⁷Salecl, 2014: 33.

kitlelerin dağılma olasılığının düşük olduğu belirtilmekle birlikte, dinsel liderin yerine geçebilecek soyut bir nesne, düşünce yani başka bir önderin kitleleri birleştirici bir rol oynayarak olumlu duygusal bağlanımları da oluşturacağı iddia edilmektedir. Aynı şekilde bireyleri kin besleyen olumsuz bir karakterde de birleştirebilir. Kitle içindeki bireyler arasında olan hoşgörüsüzlük grup sayesinde yaşanan aidiyet/aynıtürdenlikle kaybolmaktadır. Kitledeki bireyler ötekine tahammül edip, birbirlerini eşit görmektedir.³⁸ Kitle psikolojisini açıklayan Le Bon, kitleyi yaratanların karakterleri, yaşayışları ve diğer unsurlar ister birbirine çok benzesin ister hiçbir benzerlik barındırmasın sırf kitleleşme sonucu kolektif bir ruh oluşturulduğunu belirtmektedir. Bireysel olarak yaşayıp, düşündüğü davranış şeklinden uzaklaşarak grupla özdeşleşmektedir. Kitledeki bireyler tıpkı organizmayı oluşturan farklı hücreler gibi bir araya gelerek aynı türü oluşturan heterojen öğelerin yer aldığı geçici bir varlık şeklinde nitelendirilmektedir. Bireyin kendi özgü karakteri kitle içinde silinmektedir. Aynıtürdenlik böylece aynıtürdenliğin içinde eriyerek kaybolmaktadır. Birey kişisel çıkarını kitle çıkarı için feda etmektedir.³⁹ Avrupalılık kimliğini oluşturan Yunanlı kolonilerin birbirleriyle mücadeleye hazır konumdayken aynı zamanda kendilerinden olmayan kavimleri küçük görme bakımından düşünce birliğine sahip oldukları görülmektedir. Bunun yanı sıra bencil çıkarları için düşmanla işbirliği yaparak birbirlerine ihanet ettiği de olmuştur.⁴⁰ Avrupalılık, bölgedeki hemen her milletten dönem dönem etkilenecek yoğrulmuştur. Fransa'dan sonra fazlasıyla Alman kimliği olan Avrupalılık, dış tehdidin yanı sıra hiçbir zaman durgun olmayan kıta içindeki gerilimlerle de şekillenmiştir.⁴¹

Avrupa kimliğinin oluşmasında karanlık çağdan ziyade İslamın doğduğu ve yayılmaya başladığı 650-750 yılları arasında gerçekleşen Müslüman saldırılarının etkisi olduğu ve bu tehdidin on altıncı yüzyıla kadar etkili bir şekilde devam ettiği görüşü kabul görmektedir.⁴² Avrupa'yı oluşturma düşüncesi sekizinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Burada Müslümanların on ikinci yüzyıla kadar oluşturduğu tehdidin ortak din Hristiyanlığın birleştirici unsur olduğu görülmektedir. Avrupa yayılcılığı yani keşiflerin olduğu süreçte Öteki'nden tamamen habersiz bir tanıma süreci olmadığı, örneğin Afrikalılar için belli bir düşüncenin –net olmasa da- varlığı kabul görmektedir. Fakat bu var olan muğlak tanım ötekilerle karşılaşınca kendi merkezçiliğini kaybettirmemiş aksine Avrupalıların sahip olduğu uygarlığın barbarlar karşısında üstünlüğünü tekrardan kendilerine ispat ettirmiştir. Ötekinin insan olduğunu kabul etmekle birlikte Greko-Romen kültürünün özü olan zeka ve muhakeme yeteneği bir kez daha

³⁸Freud, 2017: 61-63.

³⁹Freud, 2017: 28-29-30.

⁴⁰Blunt, 1984: 4.

⁴¹Delanty, 2014: 119.

⁴²Delanty, 2014: 96.

yüceliğini Avrupalılara göstermiştir.⁴³ Avrupalının kim olduğu sorusuna verilen yanıtlardan biri Romalılık yahut daha net bir ifadeyle Latinliktir. Hristiyanlık içinde Moskova'nın da yer alması, İstanbul padişahının Rum Sultanı unvanıyla Romalılık kimliğini istemesi gerçek Avrupalının tam olarak Latin olması ayrıcalığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Latinlik Avrupa dışında net bir şekilde kimseyle özdeşleştirilmemektedir.⁴⁴

Romalılar döneminde Avrupalı kelimesi halkların Asya'dan gelmesi nedeniyle Yunanlılar tarafından görgüsüz, kaba olarak kabul görmüştür.⁴⁵ On dokuzuncu yüzyılda kültür kelimesi Avrupa'dan olmayanları, uygarlık ise Avrupa'yı işaret etmektedir. Avrupa merkezîyetçiliği ve üstünlüğünü ifade eden uygarlık kavramı, Avrupalılığın ayrıcalığını nitelemiştir.⁴⁶ Bizans'ta irade konusunda ırk, dil birliğinin olmaması ulusları birleştirici zorunluluğunun gündeme gelmesine sebep olmuştur. Yirmi ayrı millet tek bir hükümdar tek bir iman çatısı altında birleştirilmiştir. Helen kültürünün yayılması, Ortodoksluk birliği, kilisenin, iradenin ve medeniyetin dili Grekçe, imparatorluğun birleştirici unsurları olarak muhtelif grupları birbirine yakınlaştırmıştır.⁴⁷

McDougall tarafından belirlenen kitlenin ruhsal sakıncalarını engelleyen koşullar saptanmıştır. Bunlar sırasıyla bireylerin var ettiği kitlenin sürekliliğine bağlı olması, bireylerle kitle arasında başarı, işlev ve doğası gereği duygusal ilişkinin kurulması, aidiyet duygusunun sağlanmasını sağlayan diğer kitlelerle rekabet halinde olunması, bireylerin geleneklerinin kitle tarafından da benimsenmesi, kitle bireylerinin işlerinin hiyerarşi oluşturmasıdır.⁴⁸ Ortak tehdide karşı birleşme girişimi Antik Yunan döneminde de görülmektedir. Atina ve Isparta arasındaki çekişmelerin doğudan gelen İran ordusu karşısında kıskançlıkları geri plana iterek tehdide karşı koymak için ortak hareket ettikleri bilinmektedir.⁴⁹ Bizans döneminde yaşanan resimler kavgası⁵⁰ bile kilisenin devlete itaatini azaltmamıştır. Resmiyette etkisi sınırlı kalsa da toplumsal etkisi hissedilir derecede nüfuz etmiştir. Hristiyanlık dini topluma etkisini çok

⁴³ Milles, 2010: 182-184.

⁴⁴ Bague, 1995: 33. Yazar kesinlik içermeyen bir şekilde Osmanlı'nın Konstantinopolis'in yenik mirasçısı olma isteğini iddia etmektedir.

⁴⁵ Koçöz, 2017: 82.

⁴⁶ Delanty, 2014: 205.

⁴⁷ Diehl, 2010:95.

⁴⁸ Freud, 2017: 44-45.

⁴⁹ Blunt, 1984: 12.

⁵⁰ Diehl, 2010: 94. Resimler kavgası, sekizinci yüzyılda kutsal resimlerin yasaklandığı dini reform sürecinde yaşanan kavgalar olarak tarihe geçmiştir. Asyalı, dindar Leon III.'un dini putperestlikten kurtarmak için giriştiği reform hareketleri bu kavganın öncülü olmuştur. Bu dönemde manastırların çoğalması, servetlerinin artması, rahiplerin nüfuzu ve oluşturdukları tahrik unsuru resimlerin yasak edilmesinde etki yaratmıştır. Başlangıçta ılımlı yasaklamalar ve karşısında dini liderlerin protestoları yüzyılın ortalarında şiddetlenmiş; manastırlar kapatılmış, resimler imha edilmiştir. Dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı tekrar gündeme gelen resimler kavgası, imparatorluğun da karışmasında etkili olmuştur. Yüzyılı aşan bu mücadele resimlerin serbest bırakılması ve Grek Kilisesi'nin zaferiyle sonuçlanarak bugün hâlâ 19 Şubat'ta Ortodoksluk bayramı olarak hatırlanmaktadır. Mücadelenin kesin neticesi ise, kilisenin imparatorun nüfuzu karşısında daha itaatkâr olmasıdır.

fazla hissettirmiş, bu da toplum yasaları ve yargılama konusunda anlaşmazlık doğmasına neden olmuştur. İyi politika olanağının ortadan kalkmasının en somut ikilemi, papaya mı yoksa krala mı boyun eğileceği sorununda görülmektedir.⁵¹ Bu durum da Avrupa uygarlığını oluşturan din faktörünün etkisinin ne derece fazla olduğunu göstermektedir.

Hristiyanlık Avrupa’da aşama aşama özümsererek kültürün bir parçası haline gelmiştir. Cezvitlerin etkisiyle İspanyollaşan kilisenin zamanla İtalyanlaşması da söz konusu olmuştur. Bu durum Avrupalılık kimliğini besleyen unsurlardan Hristiyanlığın milletler içinde dönem dönem etkisine maruz kalınsa da aslında asırlar sonra kurulacak olan Avrupalılık çatısı içindeki milletlerde erimiştir. Toplum ve din arasında oluşan bu etkileşim siyasi yöneticilerin karşısında mutlakiyet konusunu gündeme getiren Papa ve Roma’ya aidiyet duygusunu ortaya koymuştur.⁵² Bu durum da dinin öteki karşısında kollektif kimlik için araç olduğunu göstermektedir. Hristiyanların iyi bir asker olmadığı iddiasını Haçlı seferleriyle açıklayan Rousseau, Haçlı seferlerindeki askerlerin dinin değil kilisenin, papanın yurttaşları olduğu görüşünü açıklamaktadır. Öyle ki İncil ulusal bir din kurmadığı için Hristiyanlar arasındaki savaşın dini açıdan anlamsızlığı bu görüşü desteklemektedir.⁵³ 1066 İngiltere işgalinden önce Papa’nın Ortodoks Hristiyanlara karşı mücadelesinde Norman şövalyelerle anlaşması ve 1209’da Güney Fransa’da Cathorlara tavrı Hristiyanlık içindeki sapkınlıklara karşı yaklaşımı buna örnek olarak gösterilebilir.⁵⁴

Avrupalılık kimliğinin argümanlarından Hristiyanlık siyasi çizgide tartışmalar yaratsa da toplumsal olarak kültürün içinde özümsemiş, yüzlerce yıl bu kültürü oluşturan ana unsurlardan biri olarak yerleşmiştir. Hristiyanlığın akıl çağında farklı yorumlamaları oluşmuş ve Avrupalılar için din arka planda kalan bir kimlik oluşturucuyken ön planda artık bilim yer almıştır. Bilimin Avrupa’yı diğer toplumlara göre hızla ilerletmesi, Avrupa’nın kendilerini “üstün olarak görme” özelliğini pekiştirmiştir. Fakat bu noktada bilimin ilk olarak Avrupa’da görülmediği gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır. Avrupa Rönesansı’nın bağımsız bir Avrupa girişimi olmadığı, İslamla olan ilişkilerinden etkilendiği ifade edilmektedir.⁵⁵ Mekânla sınırlandırılmayan Avrupalı’nın kimler olduğu tartışıldığında bilimle birlikte kullanılmaktadır. Bilim ilk ya da sadece Avrupa içinde olmamakla birlikte⁵⁶ 1100 yıllarında Haçlı Seferleri sırasında Avrupalıların İslam ilminden çok şey öğrendiği ve Müslümanların

⁵¹Rousseau, 2018: 127.

⁵²Delmas, 1967: 44.

⁵³Rousseau, 2018: 133.

⁵⁴Watt, 1986: 61.

⁵⁵Saliba, 2008: 36-37.

⁵⁶Brague, 1995: 32. Bilim Avrupa’dan başka ya da öncesinde örneğin Çin’de de varlığını göstermiştir. Aslında bu konu Aydınlanma Çağı olarak kendini daha sonra merkezîyetçi bakış açısıyla gören Avrupa için bir antitez yaratma ve var olan fakat keşfedilmeyen yahut aydınlanmaya yol gösteren bilimin daha önceki mekânlarını ortaya koymaktadır.

Yunan biliminin sadece aracı değil gerçek sahibi olduğu da belirtilmektedir.⁵⁷ Avrupalılar ilkin Yunanlıyı daha sonra Arapları matematik ve felsefe alanında özümsemiştir. Ortaçağ Avrupası'nda Hristiyanlık inancında açıklanan Monstra yani doğa olaylarının ırklarla etkisi, Avrupalıların diğerlerini İncil ya da din aracılığıyla tanımlamalarına yol açmıştır. Tanrı'nın cezalandırdığı toplum rengi yahut başka karakteristik özelliklerle daha az önemli veya önemsiz, değersiz niteliklerle cezalandırılmaktadır. Bu inancın getirdiği karşıtlıklar ötekiyi ve bizi konumlandırma açısından meşrulaştırıcı bir argümandır. Siyah/beyaz, iyi/kötü, saf/şeytani vs. gibi karşıtlıklarla siyah ırkların ve de kendilerinden olmayanların Tanrı tarafından cezalandırıldığı inancı oluşmuştur. Böylece ideal Hristiyanların karşıtı, yaşadığı vahşi doğa, deri renginin farklılığı gibi gerekçelerle Öteki, uygar olmayan toplumlar olarak saptanmıştır. İlerleyen süreçlerde coğrafi şartların etkisi de sorgulanarak on sekizinci yüzyılda siyah derililerin Tanrı'nın laneti ile ilgili bir konu olmadığı düşüncesi önem kazanmıştır. Fakat Avrupalıların merkezîyetçi anlayışını meşrulaştıran uygarlaştırma fikri onların daha önemsiz veya barbar olduğu düşüncesini yok etmemiş, aksine medeniyetin götürülmesi gereken toplumlar olarak düşünülmüştür.⁵⁸

Çağdaş toplumda Lacan'ın iddia ettiği üzere bireyin bir Öteki'nin varlığına inancının ihtiyaç olduğu görülmektedir. Çünkü öznenin yani kendisinin hayatı üzerinde ötekinin önemli bir etkisi vardır.⁵⁹ Doğu medeniyeti ve Batı medeniyetinin farklı olduğu yorumu Avrupalılıktan çok daha öncesine dayanmaktadır. Pers ve Yunanlıların çekiştiği dönemde Yunanların kendilerini doğu zihniyetinin tam zıttı olarak tanımlamaları, doğu zihniyetinin kölelikle şekillendiği ve onlara benzememek adına “barbarizm” karşıtı “Hellenizm”i özümseme yoluna girdikleri görülmektedir.⁶⁰ Kendini Avrupalı değil Helen kültürünün beşiği olarak gören Yunanlıların medeniyet merkezi milattan önce üçüncü yüzyılda Makedon fetihleriyle Anadolu'ya kaymıştır. Akabinde yaşanan İskender fetihleriyle ele geçirilen toprakların coğrafi kimliklendirilmesi Avrupa fikrinin yolunu açmıştır. Yunan medeniyeti her ne kadar Asya'ya kaysa da öteki/barbar düşüncesi kaybolmamıştır.⁶¹ İskender'in doğuya ilerleyişi Yunan medeniyetini simgeleyen Helenistik uygarlığına etki etmiş ve doğu gelenek ve yöntemlerinin bu uygarlığa karışımına yol açmıştır. Fakat Doğu'daki Roma İmparatorluğu, ana çizgilerini Yunan medeniyetinden saptırmamıştır.⁶² Romalılık veya Yunanlılık öteki karşısında kendini konumlarken ayrıcalıklı ya da üstün olma özelliğini bilim çağından önce

⁵⁷Watt, 1986: 53 ve Goddard, 2018: 158.

⁵⁸Milles, 2010: 187-188, 206-207.

⁵⁹Salecl, 2014: 124.

⁶⁰Blunt, 1984: 17.

⁶¹Delanty, 2014: 86-87.

⁶²Blunt, 1984: 45.

fiziki özelliklerle açıklamıştır. Roma-Germen şovenizmini özümseyen Avrupalıların bir bütün olarak kendilerini fiziki bakımdan güçlü, yenilmez, kuvvetli gördükleri iddia edilmektedir.⁶³

Avrupalılık kimliğini oluşturan bir başka argüman da Romalılıktır. Roma'nın eski tarihi ile ilgili çok fazla bilgiye ulaşılmasa da Aeneas'ın İtalya'ya kaçarak gelişi ve torunları Romulus ve Remus yönetiminde kurulan krallığın Tanrı'nın da çok sevdiği Numa tarafından idare edilmesi, Romalıların heyecanlı öykülerinden sayılmaktadır. Bununla birlikte milattan önce altıncı yüzyılda büyük bir kent olması gerçeğe daha uygun bilgi olarak kabul edilmektedir.⁶⁴ Avrupa fikrinin Ortaçağ'da güçlendiğini belirten Delanty, Roma etnik merkeziliğinin dünyanın merkezi olarak görülen Roma mit ve efsanelerine dayandığına yer vermiştir. Öyle ki Hristiyanlık döneminde de Avrupalılık değil Romalı olmak Hristiyanlıkla özdeşleşmiştir.⁶⁵ Genel anlamda Avrupa kimliğini oluşturan Hristiyanlık, Antik Yunan felsefesi ve Romalılık'ın yanı sıra Avrupa halklarının da özellikleriyle "ayrıcılık" toplum/kimlik olma yetisini kendilerinde görmelerine yol açmıştır. Bölgedeki genellemelerin yanı sıra spesifik kavramların her bir milletle doğrudan ilişkisi olduğu görülmektedir. Kültür bir Alman kavramıyken uygarlık Fransayla özdeşleştirilmekte; Fransızların sömürgeleştirme aracı olarak görülmektedir. İngilizler için bu durum beyaz adamın yüküyle temsil edilmektedir. Diğer kültürlerin asimile edileceği uygarlık, daha öncesinde evrensel olduğu düşünülen kiliseye verilmiş bir ödevdir.⁶⁶ Avrupa'da birçok milletin özelliği günümüzdeki Birliğin çokkültürlü ya da birçok farklı karakterde milletin bir arada yaşamına atıf yapıldığı önemli bir özelliğidir. Fakat günümüzde de görüldüğü üzere birçok farklı değeri içinde barındıran Avrupa için yüzyıllar öncesinde de daha farklı bir "değer" tehdit/öteki olarak görülmüştür. Bu öteki bazen Müslüman bazen Türk-İslam sentezinin oluşturduğu Doğu medeniyetidir. On birinci yüzyılda üç güneyli yüksek kültürün kuzey bölgelerdeki etkisi önem arz etmektedir. Keltleri ve Macarları ayrı uçlara iten, aralarında Latin Hristiyanlığı oluşturan Roma ve Papalık, Latin ve Germen toplumu arasında anlamsız fakat dikkate değer bir tesir oluşturmuştur. Aynı zamanda Bağdat'ta Ukrayna'dan gelen Türk göçebe halkların güç alanı geliştirilmiştir. Bu süreçte Avrupa'da varlığını hissettiren yüksek kültürlü Müslüman İspanya devam eden iki yüzyıl boyunca etkisini göstermiş; ardından Kutsal Savaşlar'ın etkisi kıtayı önemli ölçüde sarmıştır.⁶⁷

Haçlı Seferleri'ne tekabül eden on ikinci yüzyıl dolaylarında Avrupalılar için Müslümanlar güçlü ve üstün bir kültür olmalarına rağmen hayranlıktan ziyade derin korku

⁶³Trubetskoy, 2012: 21.

⁶⁴Blunt, 1984: 67-69.

⁶⁵Delanty, 2014: 89-90.

⁶⁶Kastoryano, 2000: 72-73.

⁶⁷McNeill, 2015: 97.

nedeni olmuştur.⁶⁸ On birinci⁶⁹ ve on ikinci yüzyılda Avrupa içindeki rekabetlerin yanı sıra var olan kutsal savaş, aynı zamanda ticaret ve iman birliğinin gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir.⁷⁰ Başlangıçta kilise tarafından özellikle Selçuk Türklerinin ilerleyişine karşı başlatılan Haçlı Seferleri zamanla amacına yön vermiş, sömürgecilik seferine dönüşmüştür. Doğu hakkında daha fazla tanıma şansını yakalayan Hristiyan Avrupa'nın yüzyıllarca sürececek bu durumu aynı zamanda Avrupa'nın manevi birleşmesine de katkı sağlamıştır. Tanrı'nın askerleri Papalık tarafından desteklenmiş ve Haçlı Seferleri kâr elde eden bir hareket olarak şekillenmiştir. Aynı zamanda Hristiyanlığı yayan bu hareket Avrupa'nın birleştirici gücü olduğu için gerçek bir "Avrupalı" duygusunun oluşmasında etkili olmuştur.⁷¹ Bununla birlikte İslam'ın sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda Batı Akdeniz'deki varlığı ve durdurulamaz ilerleyişi Bizans için savunma sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde Doğu ile Batı arasındaki mücadele ticari ilişkileri asgariye indirmiş ve ticaret Yahudiler aracılığıyla gerçekleşmiştir. İstisna olan Venedik için aynı durum söz konusu olmamış, sürekli savaşa rağmen Müslümanlarla ticareti sürdürdüğü hatta Müslümanlara Hristiyanları köle olarak satmaya devam ettiği ifade edilmektedir.⁷² Bizans İmparatorluğu'nda birleştirici unsurlar her ne kadar duygusal bağlamı sağlamakta başarılı olsa da gruplar arasında kavgaları önleyememiştir. On dördüncü yüzyılda sosyal ve dini kavgalar imparatorluk içinde karışıklıklara neden olmuştur. Hatta bu karışıklıklar en büyük Öteki olarak görülen Müslüman yahut Türklerle işbirliğine kadar gitmiştir. Karışıklığın artması önderleri kiliseler arasında yeniden birlik kurma çabasına sokmuştur. Fakat bu uğraşı sonuç getirmediği gibi muhaliflerin artmasına da neden olmuştur. On beşinci yüzyılın ortalarında artan Türk tehlikesi dahi güçlü bir uzlaşmayı sağlayamamıştır.⁷³ Yoksul ve en inançlıların grubuyla başlayan Haçlı Seferleri'nin Batılılar için manevi birliği sağlayamadığı ve Avrupa'daki uluslar arasında nefreti körüklediği görülmekte, dini birlikle çıkılan yolda istenen hedefe ulaşamadığı belirtilmektedir.⁷⁴ Batı dünyasında iç çekişmelere 843 yılında Napoli'nin Bizans'a karşı Arapların Messina'yı almasında Müslümanlarla işbirliği yapmaları örnek olarak gösterilmektedir.⁷⁵ Ortaya çıkışı on dördüncü yüzyıla dayanan ticari kapitalizm, İtalyan şehirlerinde kâr ahlakının herkesin

---

⁶⁸Watt, 1986: 64.

⁶⁹ On birinci yüzyılın ortalarında yaşanan papalık ve Ortodoks kilisesi sorunları imparatorluğa da yansımış, Latinler için Bizans hürmet ve hoşgörü için önemini kaybetmiştir. 1054 yılında Doğu-Batı kiliselerinin yaşadığı kesin ayrılık bu konuya açıklık getirmektedir. Diehl, 2010: 105

⁷⁰Delmas, 1967: 21-22. İtalya Cumhuriyetlerinin özellikle dördüncü haçlı seferi istilasında deniz tekeliçliğinin yer aldığı ticari fayda sağladığı belirtilmektedir.

⁷¹Delmas, 1967: 37-38.

⁷²Pirenne, 2012: 223, 233, 239.

⁷³Diehl, 2010: 144-145.

⁷⁴Le Goff, 2017: 77-78.

⁷⁵Pirenne, 2012: 244.

birbirine karşı mücadele verdiği savaş toplumunu oluşturmuştur. Zeitgeist* artık işbirliği değil bireyler arasında kâr mücadelesinin verildiği bir topluma işaret etmektedir.⁷⁶

Avrupalıların ötekiye karşı merkezîyetçi bakış açısının geliştirdiği sömürge anlayışının “tanınmayan” milletler üzerindeki yorumu tartışılmıştır. On altıncı yüzyılda yaşayan Sepûlveda Amerika’daki yerlilere İspanyollar tarafından yapılan işgali meşrulaştırıcı gerekçeler sunarak oradaki toplumun barbar olduğunu, doğa yasaları ve ilahi kudrete karşı gelmelerinin cezalandırılması gerektiğini, bu nedenle de İspanyol boyunduruğunu kabul etmek zorunda olduğunu bildirmektedir. Buna karşılık bu dönemde yaşayan La Casas, yerlilerin doğal barbar olmadığını iddia etmiş, barbar kelimesinin canavarlık değil; kendi dilini kullanmayan halklar olarak kullanıldığını hatırlatmıştır. Ayrıca barbar canavar olarak ifade edilse dahi bu toplumun kendi içinde sosyal sınıflandırıldığını ve bu davranışlara nadir rastlanıldığını belirtmiştir. Hristiyan düzenin yargılama hakkını eleştiren La Casas, kendi toprakları üzerinde diğer din mensuplarının cezalandırılmayacağı ifadesinin geçerli olmadığını ve bunun sadece sapkın bir Hristiyan tarafından geçerli olabileceğini iddia etmektedir.⁷⁷ Hristiyanlığın doğruluğu üzerine yapılan yorumların yanı sıra tanınmayan ötekilerin (Müslüman) karşılaştırması da göze çarpmaktadır. Latinler ve Bizanslıların 1204 yılındaki saldırıya dönüşen düşmanlığı ile ilgili tarihçi Honiates’in yorumu, Kuzey Afrikalı Müslümanların bu insanlarla karşılaştırıldığında daha merhametli olduğu yönündedir. Zira bu insanlar omuzlarında İsa’nın haçını taşıyan kişilerdir. Ortaçağ Hristiyanlarının birbirlerine karşı hissettikleri düşmanlık zaman zaman vicdan muhasebesine dönüşmekle beraber İslam onlar için Tanrı tarafından seçilmiş bir düşmandır ve 1095’te Papa II. Urbanus I. Haçlı Seferi için toplananlara Yüce Tanrı’nın seçtiği (kendileri) halkın bu kâfirlere (Müslümanlara) yenilmesinin utanç olacağını dile getirmiştir. Fakat Haçlı seferlerinin şiddetle devam etmesi Doğu-Batı arasındaki ilişkilerin farklı yönlerinde olumlu seyretmiştir. Arap bilimi Hristiyan dünyaya girerken Kutsal Topraklar’da yer alan iki dinin (Hristiyanlık-İslam) mensubu toplumun dürüstçe vergilerini ödeyerek barış içinde yaşadıkları kaydedilmiştir.⁷⁸

Avrupa’da Hristiyanlığın birey üzerindeki etkisi ve bireyle ilişkisi üzerine farklı düşünceler yer almaktadır. Avrupa’nın evrensel niteliklerini ortaya koyan bireyci yaklaşımı, Fransız Devrimi’nden öncelere dayanan Tanrı ile inançlı birey arasındaki dolaysız bağla açıklanmaktadır. Bu noktada Roma Hukuku’nun da bu uygarlığa etkisi önemli derecede kaydedilmektedir.⁷⁹ Bugünkü İtalyanların atası olan Romalı ruhu, Hristiyan dinin dünyadan el

(*)Zamanın ruhu.

⁷⁶Delmas, 1967: 57.

⁷⁷Wallerstein, 2007: 19-21.

⁷⁸Le Goff, 2017: 152-155.

⁷⁹Semprun ve Villepin, 2006: 20-21.

etek çekmesine yaklaşmamışlar; aksine Allah'ı insaniyet ve tabiatta aramanın gerektiği düşünülmüştür. Bununla birlikte kilisenin baskıcı tavırları İtalya halkının Rönesans devrine, kilise emir ve yasaklarına isyana gitmesine sebep olmuştur.⁸⁰ Avrupa içinde var olan Hristiyanlık on üçüncü yüzyılda eleştirel bir yorumla sarsılmıştır. Bunda Aristo'nun eserini kendince açıklayan İbn Rüşd'ün etkisi fazladır ve bu nedenle sarsılan üniversitelerden özellikle Dominik mezhebi mensubu iki önemli isim olan Alman Saint Albert ve İtalyan Thomas eleştirel tehlikelere karşı çaba göstermişlerdir. On üçüncü yüzyılda da Hristiyanlık etkisi görünür şekilde Avrupa'da yer almış, Papalık tarafından birçok üniversite, Ortodoks öncülüğü rolü oynaması gerekçesiyle desteklenerek kurulmuştur. Fakat buna rağmen Hristiyanlık içinde kurulan mezheplerin etkisi eskisi kadar güvenilir kalmamıştır. Öyle ki Kastilyalı Saint Dominique, Albi zındıklığına karşı mücadele verirken yoksul görüntüsüne girerek yoksul halkın kendine olan inancını tazeleme çabasına girmiştir. Hristiyanlar için kutsal ziyaret olarak görülen Kudüs'e hacca gitmek, zamanla bireysel amaçların yanı sıra ortak amaçlar edinmesini sağlamıştır. Papa Sekizinci Jean'ın kâfirlere karşı yapılan savaşta ölen kimselerin cennete gideceği açıklaması bu ortak amacın oluşmasında etkili olmuştur.⁸¹ Birey-Hristiyan ilişkisine yorum getiren bir diğer isim de Roueassau'dur. Dinin politik bütüne yararlı olmadığını savunan Bayle ve Hristiyanlığın politik bütüne en sağlam dayanak olduğunu savunan Warburton'un görüşlerine değinen Rousseau, Hristiyanlığı insanın dini ve yurttaşın dini şeklinde açıklamıştır. Ona göre insanın dini, saf, temiz, gerçek tanrıçılık ve Tanrı'nın hukukunu içeren bir durumken; yurttaşın dini, dogmalarla yığılı, hak tanımayan, yabancı ve barbardır. Tüm bunların dışında bir de üçüncü din vardır ki; bu din karma ve toplum yaşamına uymayan, kötülüğü zaman kaybedeceği için ispatlanmaya bile değmeyen bir dindir. Bunlar Lamaların, Japonların, Roma kilisesine bağlı Hristiyanların papaz dinidir. Fakat bunların dışında ölümle bile toplumu dağıtamayacak olan insanın dini yani İncil'i temel alan gerçek (bugünkü şekliyle olmayan) Hristiyanlık kutsal ve yüce bir dindir.⁸²

Hristiyanlık dininin toplumsal etkisinin yanı sıra siyasi etkisini kilise aracılığıyla güç elde ederek gösterdiği bilinmektedir. Batı İmparatorluğu'nun yıkılması, uygarlığın koruyucusu olan iradenin kiliseye geçmesine neden olmuştur. Yeni gelenleri Hristiyanlaştırma ve uygarlığı ayakta tutma konusunda başarılı olan kilise, Roma kültürünün yüzyıllarca sürdürülmesinde etkili olmuştur.⁸³ Hristiyan dünyası daha çok Romalı olarak kabul görmüş; ne kendisi ne de diğer uygarlıklarca tamamen Yahudi ve Yunanlı olarak

⁸⁰Fouillée, 2012: 53-54.

⁸¹Delmas, 1967: 32-37.

⁸²Rousseau, 2018: 129-130.

⁸³Blunt, 1984: 135.

görülmemiştir.⁸⁴ Romalı komutanların çok zeki olmamasına karşı bağlılıkla verdikleri hizmetten gurur duymaları ve güçlü bir direnmeyle hareket etmeleri Roma'nın sık sık yenilgiye uğrasa da yıkılmamasındaki belirleyici etkenler olarak kabul görmektedir. Bu yenilmez direnişin Roma'nın ilk çağ tarihindeki her sayfasında yer alması göze çarpmaktadır. Romalıların askeri direnişi “böl, egemen ol” düşüncesiyle yürüttüğü yayılcı politikası, İtalya'yı ele geçirerek birleştirip bütün yarımada'yı Romalılaştırmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece birleşmiş bir imparatorluğun nasıl korunacağını başarıyla dünyaya göstermişlerdir.⁸⁵ Avrupalılık kimliğini oluşturan argümanlar yüzyıllarca farklı dönemlerde kültürün içinde eriyerek özümsemiştir. Bu nedenle dönem dönem farklı özelliklerin etkisi diğerini geri planda tutsa da kültürün içindeki varlığını kaybettirmemiştir.

Avrupa uygarlığı, Avrupalıların yanı sıra başka toplumlardaki görüşlerle de oryantalist bakış açısını meşrulaştıran bir ayrıcalığa sahiptir. Avrupa kültürü “ideal” iyi olarak görülse/gösterilse de bu kültürün oluşumunda insan doğasındaki “kötülük” yahut salt “iyilikten” olmayışı görülmektedir. Oluşan kültürün hiçbir zaman tamamen masumiyeti olmadığı gerçeği, Avrupa'nın kendi geçmişi de irdelendiğinde varılacak bir durumdur. Rönesans sonrasında gerçekleştirilen fetih ve işgallerin etkisi bu gerçeği gün yüzüne çıkaracak bir olaylar silsilesidir.⁸⁶ Avrupalılığı yücelten ya da öyle görülmesine sebep olan kültürün içinde Hristiyanlığın durumu da eleştirilmektedir. Gerçek Hristiyanlık kölelik ve bağlılığa dayandığı için Hristiyanlık cumhuriyeti gibi bir tanımlama yani birbirine uzak olan iki kavramın kullanılması yanlışlığa sebep olmaktadır.⁸⁷ Avrupa'nın kendini dev aynasında görmesi, kültür alanında iki temel alternatiften birini seçme mecburiyetine bırakmaktadır. İlki Avrupa dehasının, kendine aşık kültürün yüceltmeye devam edilmesi, diğeri eleştirel-radikal sorgulamalara açık bir kültür haline gelmesidir. İlki zaten Avrupalıların kafasındaki mitlerinin kabulüken; ikincisi kabul gören mitteki aldatıcı unsurlardan sıyrılmaktır. İlkinde Avrupa uygarlığı özgürlük, halkların hakları, Hristiyanlık, Musevilik, Greko-Latin, Germanik unsurların sentezi Avrupalılık kimliğini yüceltirken; ikincisinde de teknolojiye köle yapan sistemin doğuşu, aklın en korkunç sonuçları, ırkçılık, soykırımlar bu mitlerin ortaya koyduğu argümanlar olarak yer almaktadır. Hümanizm burada doğmuştur fakat bununla birlikte insanların zulüm altına alınması da meşrulaştırılmıştır.⁸⁸

⁸⁴Brague, 1995: 33. Hristiyanların kendini Romalı olarak görmesiyle birlikte Yunanlılar da kendilerini Bizans döneminde Romalı olarak görmektedir. Kullandığı dilin Rumca olması da bu konuda kendilerini meşrulaştırmalarına yol göstermektedir. (Burada Müslüman dünyanın Bizanslara Rum demesi –Osmanlı'nın Avrupa Türkiye'si'ne Rumeli demesi de ek olarak- parantez açmaya değer bir konudur.)

⁸⁵Blunt, 1984: 75-76.

⁸⁶Brague, 1995: 137.

⁸⁷Rousseau, 2018: 132.

⁸⁸Hersant, 2009: 89-90.

Avrupa merkeziliğin on altıncı yüzyıla dayanan varlığı, Avrupalılık şuuruyla paralel ilerlemiştir. Bu Avrupa merkeziliğin temelinde de tek doğru olan Hristiyanlık inancı yer almıştır. Fikir olarak asırlar öncesine dayanan Avrupa, siyasi kimlik olarak geçtiğimiz yüzyılın felaketleriyle birlikte vücut bulmuştur.⁸⁹ On altıncı yüzyılla birlikte manevi ve var olma önceliklerini taşıyan Avrupa kültürünün diğer bütün kültürler arasında tek akıl kültürü olduğu düşüncesini savunan Patocka ve Husserl, kökten özerkliği olmasını bu görüşe dayandırmaktadır. Avrupa ruhunun evrenselleştirilmesini savunan düşünürler, bütün eleştirilere rağmen dünyanın Avrupalılaştırılması gerektiğini belirtmektedirler. Bu sürecin devam edeceğini de ekleyerek demokrasi yoluyla katedilecek bir yol olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar.⁹⁰

Avrupalılık kimliğinin temelini attığı düşünülen Yunan medeniyetindeki özgür düşüncenin yüzlerce yıl Roma dünyasında şekillenmesi, akabinde Hristiyanlığın bu durumu iyi bir şekilde kullandığı ve Karanlık Çağ'dan sonra medeniyetin tekrar Eski Yunan'ı keşfetmesi, bilgi ve sanatın canlandırılması kıtanın diğerlerinden ayrıcalığı olarak görülmektedir.⁹¹ Avrupalıların barbar olarak adlandırdığı kültürlerden daha yüce olduğu iddiası yalnızca bize benzeyenler ve bize benzemeyenler ölçüsüyle belirlenen ve temeli sağlam olmayan subjektif yaklaşıma dayalıdır.⁹² Avrupa yayılcılığı uygarlaştırma misyonuyla Tanrı'nın bahsettiği bir görev olarak görülmüştür. Emperyalizm diğer kültürlerin yok edilmesi gerektiğini, Doğu'nun karanlık bir kültür olduğu inancını meşrulaştırmıştır. Öyle ki "Karanlık Kıta" olan Afrika'nın üstün beyaz ırk olan İngiliz yönetimi tarafından medenileştirilerek ışık saçacağı düşüncesi var olmuştur.⁹³ Avrupa merkeziliğin görsel tasvirleri de Avrupa'da önemli yer tutmuştur. On yedinci yüzyıla ait Tiepolo'nun yaptığı tavan resminde resmedilen dört kıtadan Avrupa'nın şaaşası ve renkliliği dikkat çekmekle birlikte ışığın Avrupa'dan yayıldığı fikrini oluşturmaktadır.⁹⁴ Avrupa'nın "yüce" biz duygusunu temellendiren bakış açısı "öteki"nin varlığıyla güçlenirken, öteki her zaman sabit kalmamıştır. Avrupa'nın "öteki"sini belirleyen Doğu ve Batı kavramları Antikçağ'da, Roma döneminde ve Hristiyan dönemde aynı olmamış, farklı ayrımları kapsayan coğrafi sınırları ifade etmiştir.⁹⁵ Bu noktada oryantalizmin Doğu'nun Batı'dan daha zayıf olduğu gerekçesiyle oluşturulan bir doktrin olduğu belirtilmektedir.⁹⁶ Burada ötekinin hangi sınırlara sahip olduğu

⁸⁹Ortaylı, 2017: 202-204.

⁹⁰Semprun ve Villepin, 2006: 43-44.

⁹¹Blunt, 1984: 64-65.

⁹²Trubetskoy, 2012: 47.

⁹³Delanty, 2014: 207.

⁹⁴Ortaylı, 2017: 5-7.

⁹⁵Brague, 1995: 26.

⁹⁶Wallerstein, 2007: 48.

önemi göz ardı edilmekte ve öteki kim olursa olsun daha zayıf olduğunun kabul gördüğü çıkarımına varılmaktadır.

Avrupa kendini, medeniyet ve beşeriyeti açıklayan şovenizm ve kozmopolitizm formülasyonu ile şekillendirmektedir. Şovenizm kendi halkının dünyada en iyi olduğu görüşünü savunurken, kozmopolitizm milletler arasındaki farklılıkları reddetmektedir. Yani kozmopolitizme göre beşeriyet arasındaki farklılıklar yok olup kültür biricik olmalıdır. Bu kavramlardan ilki etnografik-antropolojikle ikincisi de etnografya üstü beşeriyet ile hareket etmektedir. Temelde ayrılan bu iki kavramın Avrupalılar için önemi dikkate alındığında çok da ayrıışmadığı görülmektedir. Zira Avrupa/ Roma-Germen kültürünü hem yayılcı politikayla diğer halkların da benimsemesi gerekirken aynı zamanda diğer halkların sahip olduğu kültürden daha üstün olduğu görüşü yer almaktadır.⁹⁷ Etkisini bugün dahi doğu medeniyetinde hissettirdiği iddia edilen Bizans, İslam'a karşı Hristiyanlığın, barbarlığa karşı medeniyetin savunucusu olarak görülmektedir.⁹⁸ Yeni Dünya'nın fethedilip Avrupalılaştırılması ve Hristiyanlaştırılmasından sonra hiç girilmeyen Asya, Avrupa için bir sonraki hedef olarak görülmektedir. Çünkü Avrupalılar için Asyalılar; Avrupa'yı az tanıyan, henüz Katolik kilisesini bile benimsememiş, Avrupa bilimine gereken önemi vermemiştir. Avrupa uygarlığı kendi özünden taviz vermeden hareket eden Asya uygarlığından üstün olarak görülmektedir. Burada Asya'nın Hristiyanlaştırılmamasının en önemli gerekçesi de bu dinle Avrupa uygarlığının bir tutulması olmuştur.⁹⁹ Bu yaklaşımda şekillenip, keskin değişikliklere uğramadan devam eden Avrupa-merkezci tarih kalıbı/algısı Marksistler tarafından da -kendilerinden önceki libarellerden daha fazla- dünya tarihine empoze edilmiştir.¹⁰⁰

Avrupa kültürü çok kültürlülükten ziyade kültürel birlik olarak görülmekte; bu da kendilerinin farklılıkları aynı potada eritebilen bir üstünlük sağladığı algısını oluşturmaktadır.¹⁰¹ Dünyanın geri kalanına kendini dayattığı gerekçesiyle eşsiz bir uygarlık olduğu iddiasında olan Hirst, bu medeniyeti Roma kültürü, Hristiyanlık ve Cermen savaşçılarınin kültürleri ile bir pota içinde eriyerek şekillenen uygarlık olarak betimlemiştir. Bunun yanında bu uygarlığın bilimin mucidi olduğu iddiası yer almaktadır.¹⁰² Bu konuda parantez açmak gerekirse İslam'ın bilime etkisinin sanıldığından çok daha fazla olduğu

⁹⁷Trubetskoy, 2012: 15-16.

⁹⁸Diehl, 2010: 157.

⁹⁹Delmas, 1967: 69-70.

¹⁰⁰McNeill, 2015: 17.

¹⁰¹Kümbetoğlu, 2013: 51-52.

¹⁰²Hirst, 2011: 11. Bu konuda ünlü bilim tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin'in görüşleri başta olmak üzere bilimin çok daha öncesinde var olduğu iddia edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Söyleşi: Sefer Turan, Fuat Sezgin, Bilim Tarihi Sohbetleri, Timaş Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2018.

kaleme alınmıştır. Başta on dördüncü yüzyılda yaşayan Ibn al-Shatir, on beşinci yüzyılda yaşayan Uluğ Bey ve on altıncı yüzyılda yaşayan Kharfi'nin gök bilime yaptığı katkılar İslam biliminin ne derece ileri ve Batı'nın bugün kendisini Rönesans'a dayandıran aydın profilini düşündürür nitelikte olduğunu göstermektedir.¹⁰³ Yine günlük hayattaki aritmetiğin kolaylaştırıcısı olduğunu dile getiren Carra de Vaux, Müslümanların trigonometrinin kurucusu olduğunu açıklamıştır. Müslüman ilim ve felsefesinin önemli isimlerinde İbn Sina ve İbn Rüşd'ün tıbbi kabiliyetleri de Watt'ın eserinde yer almıştır.¹⁰⁴ Tekrardan Avrupa uygarlığını oluşturan argümanlara dönersek; genişleyen Yunan şehir devletlerinin İtalya'ya ulaşmasıyla birlikte Romalılarla tanışmışlardır. Birbirlerinden etkilenen bu iki uygarlığın temel özellikleri karşılaştırılmıştır. Savaşçılıkta, hukukta ve idare, yönetimde Romalılar daha iyi konumdayken; bilim üzerine düşünme, geometri ve matematik gibi mantıksal ve şekilsellik üzerine fikir geliştirme konusunda Yunanlıların hayranlık duyulacak kadar iyi seviyede olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁵ Din ve ahlak konusunda benzerlik taşıyan Yahudilik ve Hristiyanlık, İsa'nın ölümünden sonra gelenekçilerin ve ikisinin farklı din olduğu görüşünü savunanların farklı görüşleri ile birlikte tartışmaya açılmıştır. Sonuç itibariyle ikisinin de farklı din olduğunu, Hristiyanlığın Yahudi olmadan da olunabileceği görüşü kazanmış ve Roma İmparatorluğu'nda üç yüzyıl içinde yeni din olan Hristiyanlık yayılmıştır. İkinci görüşün öncüsü Pavlos yani kilisenin ilk misyoneri, Hristiyanlığın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Avrupa uygarlığının üçüncü temeli olan Cermenler hakkında yazılı pek fazla bilgi sahibi olunmasa da Romalı tarihçi Tacitus'tan kalan kayıtlarda eğlence amaçlı savaştıkları, barıştan haz etmedikleri belirtilmektedir. Yunan görüşüne göre dünya basit, matematiksel, ve mantıksal; Hristiyanlığa göre dünya kötüdür ve yalnızca İsa kurtarabilir; Cermen savaşçılar için ise savaşmak eğlencelidir. Üç öge arasındaki bağıntıyı açıklayan Hirst, sonuç itibariyle Cermen savaşçıların Yunan ve Roma bilimini muhafaza eden Roma Hristiyan kilisesini desteklediğini ifade etmektedir. Cermen savaşçılar, Hristiyan şövalyeler olurken; Yunan ve Roma bilimi Hristiyan öğretisini de desteklemektedir. Hristiyan aleminin bu çerçeveyi oluşturan öğelerinin 1400 yılından itibaren çözüldüğünü iddia eden Hirst, modern Avrupa çağının bu süreçten itibaren başladığını ortaya koymaktadır.¹⁰⁶ Günümüzde Avrupa'daki siyasi ve ruhani liderlerin Avrupa kültürü tarihinden bahsederken hâlâ Yunan, Hristiyanlık, Romalılık'a atıflarda bulunması aslında bu üçlü sacayağının tamamen dağıldığı iddiasını

¹⁰³Saliba, 2008: 194-195, 200, 221.

¹⁰⁴ Watt, 1986: 39.

¹⁰⁵Hirst, 2011: 14-15.

¹⁰⁶Hirst, 2011: 19-29, 34. Bu öğelerin aşamalarını 1. Roma İmparatorluğu'nun Hristiyan olması, 2. Hristiyan kilisesinin Romalı olması, 3. Kilisenin Yunan ve Roma bilimini muhafaza etmesi, 4. Cermen savaşçıların Hristiyan olması şeklinde açıklar.

çürütebilecek niteliktedir. Zira üst kimlikteki geçmişlerinde, köklerinde hâlâ bu argümanlardan yola çıkılması psikopolitikte tarihi belleği kabul ettikleri öne sürülebilir.

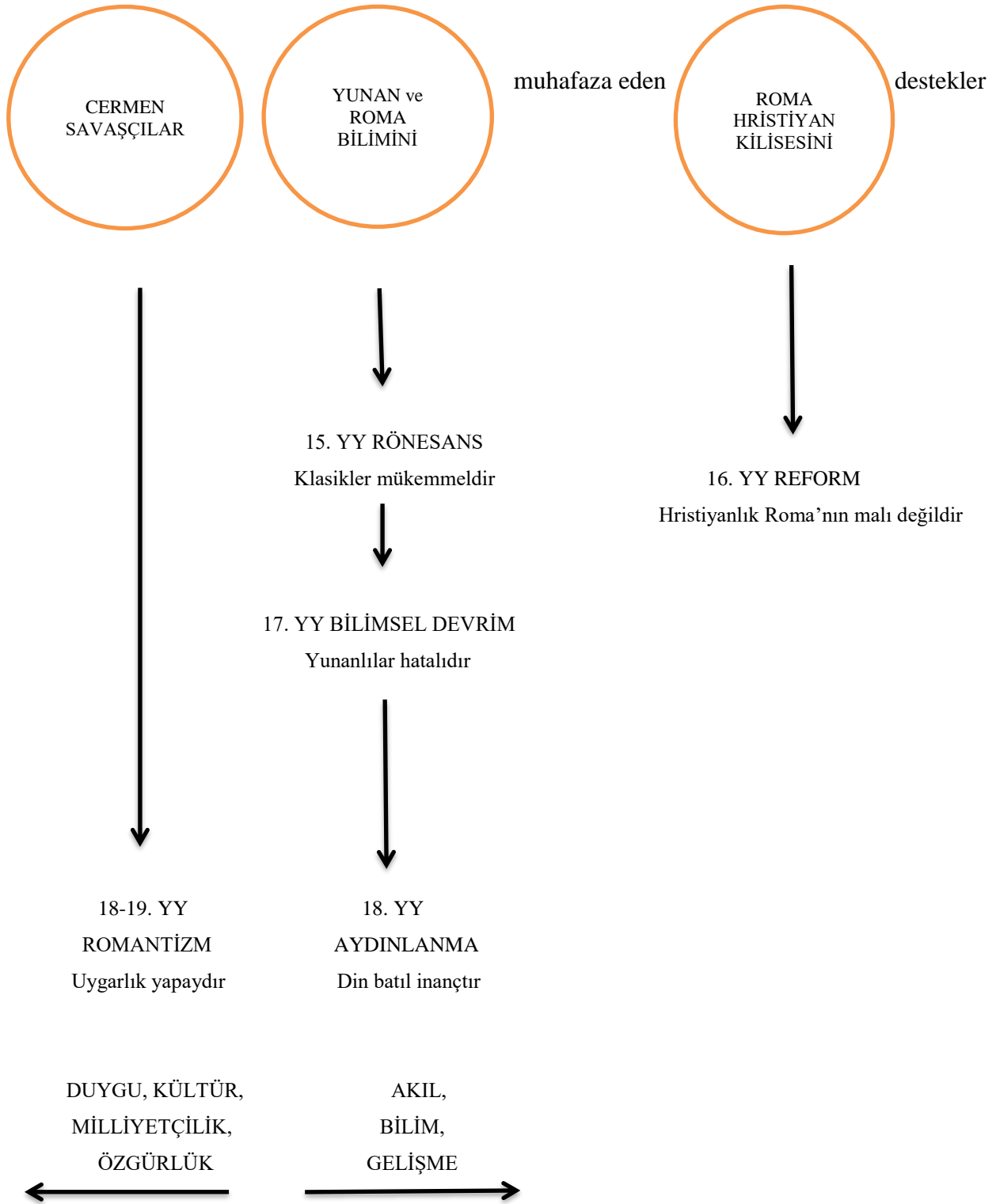
Roma-Germenler sadece kendilerini beşeriyet, kendi kültürlerini evrensel medeniyet ve kendi şovenliklerini de kozmopolitizm kavramlarıyla kendilerinden emin bir şekilde etnografik yaklaşımlarını gizlemişlerdir.¹⁰⁷ 1450 yılına doğru özellikle Kuzey ülkelerinde ve hemen hemen tüm Avrupa’da yazılan “garip el yazmaları” Avrupa’nın kendini merkezileştirmek için meşrulaştırma gerekçelerinden biri haline gelecek olan Rönesans’ın yolunu açmıştır.¹⁰⁸

---

¹⁰⁷Trubetskoy, 2012: 24.

¹⁰⁸Delmas, 1967: 47.

Tablo 1.1. Avrupa uygarlığını oluşturan temel argümanlar.

Kaynak: Hirst, 2011: 55.

Ütopik projelerin yer aldığı Avrupa fikrinin asırlar öncesinde resmedildiği görülmektedir. Öyle ki Hristiyan Birliği'nin yanı sıra Avrupa'nın merkezietçi haritaları da yer almaktadır. Avrupa'da kurulacak birliğe kimlerin katılabileceği sorununun yanı sıra resmedilen haritaların belirleyici farklılıkları bulunmamaktadır. On altıncı yüzyılda Sebastian

Münster tarafından hazırlanan *Cosmographia* (Resim 2) eserinde de Avrupa kadın şekliyle resmedilmiş ve kalbinde Almanya ile Fransa yer almıştır.¹⁰⁹ Avrupa'nın barış ihtiyacı sanat dünyasında da yerini almış; Soulages, Kiefer, Barcelo'nun eserlerinde Avrupalılık ruhunun varoluşu, tüm insanları birleştiren bağları resmedilmiş ve Avrupa'nın canlılık, dirilik göstergesi olarak görülmüştür.¹¹⁰ Rusların dininin görüntü üzerinde kalmasının sebebi ise, onuncu yüzyılda Hristiyanlığı kabul etmeleri ve dini biçimsel görüntüyle yaşamalarıdır. Yüksek ahlakın önem arz ettiği Hristiyanlık, Novikov'a göre Rus halkının derinliklerine inememiştir.¹¹¹ Komünist sistemlerin vicdan ahlakından ayrıldığı, Tanrı hakkında bilinenlerin paramparça edildiği bir tehlike unsuru olduğu belirtilmektedir.¹¹² Fakat Avrupa içinde Rönesansla birlikte sorgulanan din, on altıncı yüzyılda vahye inanmayan bir çağ olarak gücünü kaybetmeye, eleştirilmeye, sorgulanmaya maruz kalmıştır.¹¹³

Reform sürecinde verilen geleneksel dini koruma mücadelesi Haçlı Seferleri zihniyetini ve İslam tehlikesini geri planda bırakmaya neden olmuştur. Bu süreçte Papa'nın meclisinin dağılması Hristiyanlığın İslam tehlikesi olmadığı sürece pek anlam ifade etmediği gerçeğini ortaya koymuştur. On dokuzuncu yüzyılda karşılıklarına çıkacak olan milliyetçilik hareketine benzer şekilde Hristiyan toplumlarının bölünmesi bu dönemde de varlığını hissettirmiş; uluslararası dil olarak kullanılan Latin dili etkisini kaybetmeye, Hristiyan Cumhuriyeti'ne olan inanç kaybolmaya başlamıştır.¹¹⁴ Batı'nın kendisini artık sevmediği düşüncesi, kendinden kaçması olarak düşünülmektedir. Bu noktada çok kültürlü bir Avrupa kimliğini taşıyan değerlerin Tanrı tarafından kutsanması; bu nedenle kendi kimliğini korumak için bunlara gereken önemin verilmesi ve diğer -acı çeken- insanlara da (Öteki'lere) bu değerlerin gösterilmesi, götürülmesi gerektiği iddia edilmektedir.¹¹⁵ Burada Avrupalılık kimliğinin evrensel değerleri olan Hristiyanlığa ruhani bir liderin yer vermesi, Hirst'ün Avrupa uygarlığını oluşturan üç argümanın 1400lü yıllarda ayrıştığı ifadesini tekrardan sorgulatmaktadır.

Doğulu medeniyetlerin Batı icatlarını taklit edip üretim sağlaması kendilerini "sizinle eşitiz" algısına ittiği düşüncesi, Avrupalı beyaz ırkın kendisini bir kez daha "mücit" oldukları yani Doğu'nun bu ürettikleri ve kendilerini Batıyla bir tutma duygusuna iten ürünlerin kaşifi olmaları üstünlüğünü benimsemeye itmiştir. Çünkü Batılılar için Doğu çok iyi kopya eder fakat Batı'nın ürettiğinin üzerine ekleme, onarma, yenilemeyi beceremez; bu durum da

¹⁰⁹Özdemir, 2008: 53.

¹¹⁰Semprun ve Villepin, 2006: 61.

¹¹¹Fouillée, 2012: 144-145.

¹¹²Ratzinger, 2005: 28.

¹¹³Delmas, 1967: 53-54.

¹¹⁴Delmas, 1967: 44-45.

¹¹⁵Ratzinger, 2005: 32-33.

Doğu'nun durgunluk içinde, ilerleme inancı zayıf, Batı'nın ise hep bir ilerleme içinde olduğu görüşünü ortaya çıkarmaktadır. Batılı ürettiği alete bakım sağlayabilecek dikkat ve öngörüye sahipken Asyalılar bu özelliklere sahip değillerdir; öyle ki evleri bile bakımsızdır görüşünün Avrupalı tarafından kabul aldığı görülmektedir. Aynı zamanda Asyalıların tek başlarına hiçbir şey yapamayacağı inancı da görülmektedir.¹¹⁶ Fakat bu konuda Ortaçağ Batısı'na baktığımızda Yunan-Roma mirası olmayan buluşların Doğu'dan alındığı kaydedilmektedir.¹¹⁷ Dokuzuncu ve on birinci yüzyıllar arasında Arap idaresinde kalan Sicilya'nın kültürel bir yaşama sahip olduğunu, İslam dünyasından taşınan bilimin önemli istasyonu haline geldiğini belirten Sezgin, on altıncı yüzyıla kadar Yunanlılardan alınan bilimin Müslümanlar tarafından geliştirildiğini, bazı bilimlerin de ilk defa yine Müslümanlar tarafından kurulduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸ Aynı şekilde matbaanın Osmanlı'da devlet aracılığıyla faaliyete geçmesi on sekizinci yüzyıla kadar dayanması toplumsal ve siyasi dönemin etkileri nedeniyle gecikmiş olması ile değerlendirilse de İspanya'dan kovulan azınlıkların özel çabasıyla faaliyet sürdürdüğü görülmektedir. Bununla birlikte Avrupa'nın matbaa ile tanışıklığı on üçüncü yüzyılda Doğu'dan gelen Moğol istilalarına kadar dayanmaktadır.¹¹⁹ Batının bilim ve aydınlanma gibi gerekçelerle kendini üstün görme argümanları dikkate alındığında aslında kıtaya Doğu'dan geldiği gerçeği göze çarpmaktadır. Bunlar istilalar, ticari ilişkiler yahut fetih seferleri aracılığıyla gidilen yerlere taşınmış, oradakilerle tanıştırılmıştır. Fakat Osmanlı'nın geri kalma nedeni dönem şartları göz önüne alındığında geçerli sebepler olabilecek nitelikte görülmektedir. Bunda dinin, padişah tutumlarının, toplumun yöneldiği durumlar, yönetim enerjisinin başka yöne harcanması vs. gibi sebepler gerekçe kabul edilmektedir. Fakat bu durum Avrupa'nın üstün olduğu düşüncesini meşrulaştırmaya yeterli değildir, sadece ihtiyaç doğrultusunda ve yeterli şartlarla ilerlemenin hızlı olduğunu ortaya koyabilir.

1.3. Avrupalılık Kimliğinin Avrupa Birliğe Etkisi

Antikité (Eski Yunan ve Roma), Batı'nın kimliğini konumlandıran/merkezileştiren bir kavram olarak Batılı gibi görülse de aslında Akdeniz kültüründen ayrılan Doğulu bir parçadır. Batı'nın tarihsel mitlerinde kökleşen merkezi olma varsayımı hep bir karşıt kavramı onlar-biz, Doğu-Batı karşılaştırılmasının yapılması ihtiyacını ortaya koymaktadır.¹²⁰ Avrupa'nın üstünlük inancını derinleştiren sihirli görüş Delmas tarafından da kabul görmüş ve "Doğularla

¹¹⁶Delmas, 1967: 105-106-107.

¹¹⁷Le Goff, 2017: 213.

¹¹⁸Sezgin, 2004: 33, 39.

¹¹⁹Tosun-Durmuş, 2017: 953.

¹²⁰Delanty, 2014: 81-82.

Batılılar aynı seviyede değillerdir” şeklinde dile getirilmiştir.¹²¹ Bu görüş Avrupalılar’ın Doğu medeniyetlerini taklitçi yahut daha alt seviyede görme gerekçesini oluşturmakla birlikte doğruluğu sorgulanır niteliktedir. Örneklendirmek gerekirse; Bizans’ta onuncu yüzyıl ortalarına kadar Hristiyanlığın felsefeye baskısını dile getiren Al-Nadimi, klasik Yunan kaynaklarının İslam medeniyetine Bizans tarafından aktarılmadığını, Emeviler zamanı yapılan çeviri hareketinden ortaya çıkan kaynakları referans alarak ortaya koymuştur.¹²² Müslümanların İspanya’da bulunduğu süre zarfında halkın huzur içinde yaşadığını aktaran Watt, Avrupalıların edindiği coğrafi bilgilerin kaynağının Müslümanlar sayesinde olduğunu belirtmektedir. Avrupa’nın Müslümanların üstün kültüründen aldıklarının Bizans’tan daha fazla olduğu ifade edilmiştir.¹²³ Yine, Osmanlı’nın Bizans topraklarında fethinden sonra yönetimde ve idari, ordu teşkilatlanmasında taklit ettiği iddialarını reddeden Köprülü, imparatorluğun özellikle Selçuklu ve Abbasi geleneklerinden kaynaklanan İslami anlayıştan etkilendiğini ifade etmiştir.¹²⁴ Merkezîyetçi bakış açısını destekleyen bilimin yanı sıra Avrupa uygarlığındaki birçok değer üzerinde Doğu medeniyetinin etkisi görülmüştür.

Avrupa kimliğini oluşturan değerlerin dışında kalan kültürler günümüzde de ötekiliğini sürdürmektedir. Bu değerleri bir çatı altında birleştiren Avrupa Birliği vatandaşlığının dışındaki göçmen nüfusu, Avrupalılarca öteki olarak görülmektedir. Avrupa’nın kendini içerisi olarak konumlandırması, onun haricinde kalan dışarıyı tehdit olarak görmesine neden olmaktadır. Bu durumda dışarıdan işçi getirtme konusu Avrupa’nın içerisinde saflığı bozacağı endişesini de ortaya çıkarmaktadır.¹²⁵ Yüzyıllarca iç tehdit olarak süren ulusların güç mücadeleleri, yirminci yüzyılda Avrupalıların muhtaç olduğu birlik fikrinin daha çok gündeme gelmesine sebep olmuştur. Milliyetçiliğin Avrupa’daki yıkıcı sonuçları Avrupa’nın büyük bir millet olarak teşkilatlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Birleşmediği sürece ruhunun körleşip, yozlaşacağı düşüncesi oluşmuştur. Gönüllü bir birlikle kurulması idealaşan Birleşik Avrupa ruhu, Avrupa’nın siyasi birleşmesine öncülük edeceği düşüncesiyle şekillenmiştir.¹²⁶ Avrupalılar, hiçbir şeyden korkmayacağı düşüncesiyle bugün oluşturduğu birliğin evrenselliğe açılan alanlarının kendilerine bazı görevler yüklediğini düşünmektedirler. Bunlar barış görevi ve eylem görevi başta olmak üzere diğer toplumlara da götürülmesi gereken nimetler olarak görülmektedir.¹²⁷ Hristiyanlık ülküsüyle oluşup Aydınlanma Çağı’nın getirdiği modern uygarlık seviyesiyle yoğrulan Avrupa kültürünün

¹²¹Delmas, 1967: 108.

¹²²Saliba, 2008: 72, 227.

¹²³Watt, 1986: 31, 35, 38.

¹²⁴Köprülü, 2009: 119, 155-156.

¹²⁵Braque, 1995: 182-183.

¹²⁶Koçöz, 2017: 89.

¹²⁷Semprun ve Villepin, 2006: 58-59.

ruhani bir değer taşıdığından söz edilmektedir. Burada ruhani değer, Ernest Renan'ın ulusu tanımlamak için, Hegel'in ise Volksgeist* sınıflandırmasıyla ulusal devlette oluşan üst kimlikten daha yüce bir kimliğin olmadığı anlamını kavramak için kullanılmaktadır. Ki bu görüş Avrupalılarca kendilerini ruhani değer olarak kabul etmelerini cesaretlendirici bir kavram olarak literatürde yerini almaktadır.¹²⁸

Ortodoks dünya Hristiyan kimliği ile Avrupa'nın dışında tutulmamış, Romalı olarak da görülmüştür. İkinci bir Roma olarak Bizans, ve hatta üçüncü Roma olarak Moskova Hristiyan dünyası içinde aidiyetlik hissetmektedir.¹²⁹ Avrupalıların kültürlerini tanımlamaları tarihsel geçmişe dayanmakla beraber diğerleri karşısında kendilerini daha çok birliğin çerçevesini oluşturan argümanlarla açıklamaları göze çarpmaktadır. 2009 yılında Avrupalıların Türkler algısını ölçen kamuoyu yoklamasında Avrupa kimliği ekonomik ve siyasal bir tanımla açıklanırken, Türkler daha çok kültürle yorumlanmıştır.¹³⁰ Bu durum "birlik" için tehdit söz konusu olduğunda aynı şekilde ele alınamamaktadır. Şark toplumu olan Ruslar ve Türkler, Birleşik Avrupa idealinin her zaman kültür olarak tehdit yaratacağı düşüncesiyle "öteki" olmuştur. Geçmişte düşünülen fikirlerde günümüzde var olan Avrupa Birliği ülkelerinde –üçüncü Roma olan- Rusya da tam anlamıyla Birliğin dışında kalmıştır.

Avrupalılığın oryantalist bakış açısı her dönem farklı değer üzerinde temellenirken modern Batı Avrupa toplumunda insan hakları ve özgürlük argümanları bu ayrıcalığı desteklemelerine önyak olmaktadır. Batı'nın üstünlüğünü hürriyetine olan bağlılığı ve muhafazasına dayanarak sürdürebileceği fikri, Yunanlıların "biz hür insanlarız" söylemini hatırlatmaktadır.¹³¹ Bu düşüncenin sadece günümüzde değil daha önceki siyasi propagandalarında da yer aldığı görülmektedir. Geçtiğimiz yüzyılda İtalya'da Mussolini zamanı Faşist Parti broşüründe "başka milletlerin ağaç üzerinde yaşadığı dönemde, kendi ülkelerinde medeniyet olduğu" ifadesinin yer alması eski Roma'ya verilen önemi göstermektedir.¹³²

Günümüzde Avrupa Birliği'ni oluşturan kimlikte kültürün özümlediği Hristiyanlığın etkisi göze çarpmaktadır. Hristiyanlık, Avrupa kültürüne içerikten ziyade biçim kazandıran bir argüman olarak kabul edilmekte ve diğer bileşenlerin yaşaması için bir gerekçe olduğu düşünülmektedir.¹³³ On ikinci yüzyılla birlikte azınlıklara eziyet etme hareketi Avrupalılık kimliğinin arileştirme göstergesidir. Yine on beşinci yüzyılda güçlenen Türk fetihlerine karşı

* Halkın ruhu, bir halkın kültüründe ve lisanına yansıyan organik kimlik.

¹²⁸ Ferry, 2009: 190.

¹²⁹ Bague, 1995: 30.

¹³⁰ Kümbetoğlu, 2013: 51.

¹³¹ Delmas, 1967,:109.

¹³² Ortaylı, 2017: 184.

¹³³ Bague, 1995: 150.

Avrupa'nın önce Yahudileri sonra Müslümanları Hristiyanlaştırmaya çalışması akabinde İspanya'dan çıkartılması saf kan öğretisinin oluşmasına, Avrupa ırkçılığı ve etnik temizliğin ortaya çıkmasına neden olmuş, bu öğreti asırlar sonra da yapılan Avrupa'daki ırkçılığın temelini oluşturmuştur.¹³⁴ Dinin biçimsel olarak yer almasında günümüz AB bayrağı ile ilgili ifadeler de yer almaktadır. Birliğin bayrağında yer alan 12 yıldızın Hz. Meryem'in azizlik haresini veya İsa'nın etrafındaki 12 Havariyi temsil ettiği düşüncesini sorgulatmaktadır. Yüzyıllar boyu birbiriyle savaşmış olan Avrupa'nın çeşitlilik içinde birlik; birliğin içinde çeşitlilik sloganını benimsemesi, bir Hristiyan birliği olarak görülmesi eleştirel biçimde yorumlanmaktadır.¹³⁵ Avrupa ülkelerinde bugün dini etkinin varlığında söz edilince Alman 1949 Anayasası'nın giriş kısmında Tanrı ve insanlara karşı sorumluluk ifadesinin yer alması Avrupalılık kültürünün politik yaşam içinde de ne derece yer aldığını göstermektedir.¹³⁶ Avrupa kimliğini oluşturan temel unsurlarından insan hakları üstünlüğünün Hristiyan inancıyla desteklendiğini belirten Papa 16. Benedict bugün Avrupa'nın bulunduğu noktada ele alınması gereken önemli bir argüman olduğunu öne sürmektedir. Toplumsal yozlaşma içinde evliliklerin de sorun teşkil ettiğini ifade eden Papa, ahlaki vicdanla bu konuların geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.¹³⁷ Avrupa'nın hümanizması ise, Aziz Paulus'un deyişiyle "bir sürü günahı" örten merhamet ve acıma duygusu birliğinin eseri olarak görülmüş ve Batı Hristiyan dünyasını diğer medeniyetlerden ayırıştırıcı bir argüman olarak kabul edilmiştir. Avrupalı, kendisinin -Doğu'nun bilmediği- medeni ve dinsel hayatın ayırımını içselleştirmiş inancına sahiptir.¹³⁸

Bireyin diğerleri için kendisinin ne olarak görüldüğü, diğerleri tarafından ne kadar değer görüldüğü psikanalizde açıklanan kaygı ile bir üst kimlik yahut belirli bir grubun içine dahil olmaya itmektedir. Bu kaygı bireyin simgesel ben ideali ve simgesel kimlik edinebilmesi için yaşadığı toplumda daha etkin, baskın yahut güçlü üst kimlikle özdeşleşme yolunu seçtiği görülmektedir. Bunun sonucunda kendimizi belirleyen unsurlar dil ve kültür algısıyla şekillenmektedir.¹³⁹ Avrupa ruhunun farklı bireyler, aileler, ulusları kapsayan ortak acılar, çıkarlar, ideolojik biçimlenmeleri taşıyan bir hayat birliği ile güçlendirileceği düşünülmektedir.¹⁴⁰ Bu simgesel kimlikte ortak payda, İslam'ın karşısında Hristiyanlık çerçevesinde birleşmektedir. Avrupa'da İslam dininin öteden beri "farklı", "öteki" olduğu bilinmektedir. Avrupa'da yer alan dini (İslam) derneklerin kültürünü tanıtmaya çabasıyla

¹³⁴Delanty, 2015: 125-126.

¹³⁵Kuran-Burçoğlu, 2013: 37.

¹³⁶Kastoryano, 2000: 73.

¹³⁷Ratzinger, 2005: 29-30.

¹³⁸Delmas, 1967: 102-103.

¹³⁹Salecl, 2014: 136-137-138.

¹⁴⁰Semprun ve Villepin, 2006: 15.

varlığını “yeniden sahiplenme” ile sürdürdüğü görülmektedir. Öteki’nin yanında yer alarak asimile olmayan kültürünü dinsel değil, toplumsal, eğitici bir nitelikle Avrupalılara sunulmaktadır.¹⁴¹ Günümüzdeki ötekilik tarihte yer alan birlik idealinde de görülmektedir. Birleşik Avrupa fikri coğrafyanın yaşadığı tarihin dönem dönem gündemine gelmiş olsa da aşama aşama şekillenmiştir. Bu projenin şekillenmesinde Ortaçağ’da Aurelis Augustinus’un Hristiyan Birliği İdeali, Dante’nin Monarşisi, Georges Podibebrad’ın Avrupa Konfederasyonu, Maximilien de Béthune’ün Çok Hristiyan Avrupa Konseyi ve sonrasında gelen birçok entelektüelin görüşü etkili olmuştur. İdealin asırlarca fikir olarak üretilmesi Adenauer’in deyişiyle yirminci yüzyılda artık bir rüya değil ihtiyaç haline gelmiştir.¹⁴²

Yirminci ve yirmi birinci yüzyılın ilk yarısında Hristiyanlaştırma ve uygarlaştırma misyonunun Avrupa yayılcılığında yeni bir kavram oluşturduğunu eleştiren Wallerstein, bu kavramın “insan hakları” çerçevesinde şekillendiğini belirtmiştir. Ve bu insan hakları kampanyasının Sepúlveda’nın “barbarlığın bastırılması” düşüncesini güçlendiren bir referans olduğu kabul görmüştür.¹⁴³ Batı Hristiyan değerlerine dayanan Hümanist tarz ve özcü tikel sürekliliğinden oluşan Oryantalizm tarzları, evrenselciliğin çekişme halinde olduğu iki medeniyetin karşıtlığı olarak görülmektedir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Batı’nın yer aldığı hümanist tarz bilimsel evrenselciliğin diğerleri üzerinde kabul alması, 1945 sonrasında daha güçlenerek merkezileşmiştir.¹⁴⁴ Avrupa’nın neresi olduğu konusu “yer olarak Avrupa” ve “içerik olarak Avrupa” şeklinde iki kavram arasında belirlenmekte ve Avrupalı kimliğini ikinci kavram şekillendirmektedir.¹⁴⁵ Avrupa’nın birleşik bir uygarlık olması fikirlerinin coğrafi sınırlarının neresi ve kimlerin buradan olduğu tanımı birliğin kurulmasında gündeme gelen konulardır. Valéry’nin bu konudaki düşünceleri “bir bütün Avrupa” için düşündürücü niteliktedir; ona göre; başarılı bir şekilde Romalılaşmış, Hristiyanlaşmış ve Yunanlılar tarafından zihinleri disiplin edilmiş her ülke ve ırk Avrupalı iken, Sezar Caius, Trajan, Virgil, St. Paul, Aristo, Platon ve Öklid’den söz ediliyorsa orası Avrupa’dır. Bu şekilde yapılan tanımlamalar Avrupa’nın aslında tam da kültürel sınırlarının çizilmesinde yardımcı olmuştur. Bununla birlikte Churchill’in Hristiyan ahlakı ve çeşmesinden, antik ve modern bilim ve felsefeden şekillenen asil kıta olarak tanımlanan sınırlar yine Avrupa’nın birleştirici kültür unsurlarını işaret etmektedir.¹⁴⁶ Avrupa halkları düşünce özgürlüğü gibi aynı dengeleyici ilkelerden, Hristiyanlık, hümanizm, usçuluk gibi aynı entelektüel hareketlerden,

¹⁴¹Kastoryano, 2000: 138.

¹⁴²Koçöz, 2017: 94, 96.

¹⁴³Wallerstein, 2007: 26, 29.

¹⁴⁴Wallerstein, 2007: 61.

¹⁴⁵Brague, 1995: 31.

¹⁴⁶Koçöz, 2017: 90, 93.

tikel/evrensel, iman/akıl, bireyci/toplumcu gibi aynı kavramsal kategorilerden beslendiği için kültür tarihsel olarak tektir. İşsizlik ve uyuşturucu sorunu, göçmen entegrasyonu, ekonomik seviye ve yaşam kalitesi ile ilgili yaşanan durumlar bakımından da benzerlik gösterdiği için kültür sosyolojik olarak da tektir. Avrupalılar dışındaki ilişkilerde de tek ses olmaktadır. Ortak tarih, benzer çıkarlar taşımaktadırlar. Bunun yanında dillerin çeşitliliği, ulus aşırı kültürlerin (Latin, Slav, Germen) birbirlerini etkilemesi, her ulusun geleneklerinde derinleşen farklılıkların olması Avrupa kültürünün aynı zamanda çoğulluğunu da göstermektedir. Bu durumda Avrupa kültürü hem tekil hem çoğul bir tanıma tabidir.¹⁴⁷ Avrupa ruhunun sınırların ötesine aşma merakının özünde var olan manevi sınırlar, Hristiyanlık, Demokrasi, Aydınlanma gibi başlıklar heyecanlı arayışlar olarak ifade edilmektedir.¹⁴⁸ Bu arayış Bauman'ın savunduğu Avrupa'nın aranan bir macera olduğu görüşünü desteklemektedir.

Uzun yıllar yakın irtibatlı ve etnografik ilişkileri sayesinde ortak yaşam sürmenin etkisiyle Roma-Germen kültürünün birlik olduğu duygusu Avrupa toplumunun bilinçaltlarına yerleşmiştir.¹⁴⁹ On yedinci yüzyılda barış vizyonunun Öteki üzerine yapılacak Fransa öncülüğündeki Avrupa güçlerinin müdahalesiyle gerçekleştirileceği düşüncesi var olmuş; böylece Fransa'nın Avrupa'nın övünç kaynağı, Hristiyan aleminin lideri olacağı fikri etkili olmuştur. On sekizinci yüzyılda Rousseau, Kant, Heinrich Heine, Edmund Burke, St. Simon gibi isimlerin barış projesi hakkındaki düşünceleri Avrupa fikrini şekillendirmiştir. Bu yüzyılda Fransız kültürüyle özdeşleşen Avrupalılık kimliği on dokuzuncu yüzyılda yeniden Hristiyanlaşma etkisine maruz kalmış ve din bu dönemde içselleştirilmiştir.¹⁵⁰ Bununla birlikte Batıda uygarlık için genel görüş bir bilim insanının ifadesiyle; kaynak bakımından Yunanlı, dokusu bakımından Romalıdır.¹⁵¹ Avrupa'nın yüzyıllardır ihtiyacı olan barış projesine on yedinci yüzyılda Bakan Sully'nin Avrupa Federasyonu önerisi, on sekizinci yüzyılda St. Pierre rahibinin uluslararası hukukla sağlanacak ebedi barış projesi fikirleri öncülük etmektedir.¹⁵² Avrupa halkları içinde zaman zaman yaşanan ulus anlayışının getirdiği kimlik kaygısı üst kimlikle özdeşleşen kutsal geçmişe bağlılığı anımsatmaktadır. Örneğin Fransız ulusunun yurttaşlar ulusu karşısında Alman milletinde halkın ulusu düşüncesi gelişmektedir. Geçmişleri Kutsal Roma İmparatorluğu'dur ki; atalardır ve hayali kökenli bir cemaate mensup olma duygusunu umutlandırır.¹⁵³

Ferry; Avrupa halklarının farklı kültürlerinin iletişim kurmaları gerektiğini savunarak

¹⁴⁷Hersant, 2009: 91.

¹⁴⁸Semprun ve Villepin, 2006: 43.

¹⁴⁹Trubetskoy, 2012: 18.

¹⁵⁰Delanty, 2014: 166-169.

¹⁵¹Blunt, 1984: 140.

¹⁵²Semprun ve Villepin, 2006: 7.

¹⁵³Kastoryano, 2000: 67.

her birinin ötekinin çıkarlarını korumak adına uygarlık, yasallık, halka açıklık usullerine göre bir Avrupa parlamentolar sistemini önermektedir. Bu parlamentoların yatay-dikey olarak iletişime girmesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁵⁴ Avrupalılaşıma, Avrupa'nın kendini oluşturmak için yarattığı bir hareket olup onun nedeni değil sonucudur. Bu nedenle Avrupalıların ve hatta Avrupalı olmayanların da varlığı kabul edilmemekle birlikte Avrupa'nın bir kültür olduğu kabul görmektedir.¹⁵⁵ Avrupa'da her halkın farklı çekim gücü yarattığı görülmektedir. Hristiyanlık, kadim Yunan'da metafizik, Roma'da nüfuz ve inzibat, Almanya'da tabiat ve ruhun derinliklerinde arayışa girmişken; Fransa'da sosyal bir din halini almıştır. Öyle ki Fransa "kilisenin büyük kızı" olarak görülmüştür. Süreç ve değişen yapıyla birlikte bu sıfattan, kiliseden kurtulma çabaları da göze çarpmaktadır.¹⁵⁶

Avrupalılık kimliğini oluşturan temel değerlerin yanı sıra Avrupalılığın bir "öteki" sayesinde icat edildiği görüşü de paylaşılmaktadır. Doğu'nun Batı'nın bir aynası olduğunu iddia eden Delanty, Batı'nın kimlik inşasının özellikle İslamla karşılaştığı dönem sonrası oluşturulmaya başladığını, sömürgeciliğin de bu inşada etkili olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁷ Bir "öteki"nin itici gücüyle üst kimliğe taşınan Avrupalılık, günümüzde de bu durumu toplumsal etkisinde sürdürmektedir. Avrupa'nın sınırları konusunda birliğe girme ön şartı olan kıtada yer almak önem teşkil etmektedir. Öyle ki Avrupa kültürel çizgilerle betimlenirken Türkiye ve diğer aday üye ülkeler konusunda doğal Avrupa'nın dışında olmaları, Avrupa bütününe parçası olmadıkları sorunu ortaya çıkmaktadır. Farklılıkların yer aldığı Avrupa, Hristiyanlıkla bağdaştırıldığında Müslüman Türkiye'nin varlığı konusu göze çarpmaktadır. Bu konuda Villepin'in görüşü birliğe katılma şartı olarak dini kimlik değil değerlerin içselleştirilmesi olarak belirtilmiştir.¹⁵⁸ Birlik içerisinde yer alan ulusların, kamusal bir kimlikle "Avrupa halkı"nın ödevi; farklılıkların ortadan kalktığı değil evrensel bir kültürel ruhun oluşturulması, kimliklerinin tözsel kökleşmesine hak tanınması başlıca görev olarak görülmektedir.¹⁵⁹ Avrupalı olmanın ayrıcalığını modernite ile meşrulaştıran Batılılar, evrenselci değerlerin kendilerini merkezî konuma getirdiğini düşünmektedirler.¹⁶⁰ Din Avrupalılık kimliğinde doğrudan ve salt argüman olarak görülmesi de, Avrupa merkezli dünya görüşünün oluşmasında Haç ve Hilal ekseninde Hristiyanlık ve İslamın çatışmasının önemli rolü olduğu

¹⁵⁴(Akt.) Kastoryano, 2009: 42.

¹⁵⁵Brague, 1995: 145-146.

¹⁵⁶Fouillée, 2012: 73.

¹⁵⁷Delanty, 2014: 193.

¹⁵⁸Semprun ve Villepin, 2006: 39-41.

¹⁵⁹Kastoryano, 2009: 27.

¹⁶⁰Wallerstein, 2007: 57-58. Bu değerlere dayanarak Avrupa'nın onuncu yüzyıla kadar giden meşrulaştırıcı argüman olduğu iddia edilmektedir.

ve Batı'nın düşmanı olarak sembolize bir öteki kimliğin oluşturulduğu ifade edilmektedir.¹⁶¹

Yirminci yüzyılda Doğu Avrupa'ya yapılan genişleme sessiz bir anlaşmayla kabul görse de, cumhuriyetin kurulmasından bu yana kendini Avrupa'da gören Türkiye'nin durumu coğrafi sınırların AB anayasasında muğlak olması sorununu daha da ortaya koymaktadır.¹⁶² Batı kültürünün merkezi olan Avrupa artık -ne tamamen Batılı olan- Atlantik ötekisiyle -ne de tamamen Avrupalı olan- Rusya arasında bir medeniyettir. Ve bu iki dünyanın Avrupa kültüründen ne alıp ne almadığı ki böylece Avrupalılığın nerede var olduğu sorusunu düşündürmektedir. Çünkü Atlantik ötesine ilk gidenler her ne kadar Avrupalılar olsa da Hristiyanlık orada yerleştirilmiş ama Akdenizli miras kültürü orada yaşamamaktadır. ABD'deki oluşan Batı, Avrupa'nın Batılı oluşundan uzak kalmaktadır. Bunun yanında Rusya da Avrupa ölçüsünde olmayıp Amerika Birleşik Devletleri'nin yığın kavramı etkisiyle varlığını şekillendirmekte ve Avrupalılarınki gibi bir Batı kültürü korunmamaktadır.¹⁶³ Günümüzde Avrupalılık kimliğinin eğitim sürecinde de yer alması dikkate değer bir konu olarak görülmektedir. Geleceğin belirsiz oluşu kimliğini oluşturan geçmiş, tarihsel referanslara dayanarak kendini tanımlamaya itmektedir.¹⁶⁴

Yüzyıllardır süren Avrupa-Türkler ilişkisinde Türklerin Avrupalılık karşısındaki ötekiliği psikolojik alt yapıda konumunu korurken siyasi ve diplomatik ilişkilerde bu ötekiliğin çıkar üzerinde değişebildiği görülmektedir. Öyle ki bir başka Şark gücü olan Rusların ötekiliği söz konusu olduğunda Türklerle ilişkilerin yumuşayabildiğini görmek mümkündür. Kültür ve ortak geçmiş bilinci toplumda birçok şekilde nesilden nesile aktarılmakta ve biz bilinci milli bayramlar, dini törenler ve seçilmiş zaferlerin sevinci kutlanarak; seçilmiş travmaların yası tutularak sürdürülmektedir. 1856 yılında Kırım Savaşı sonrası Ruslara karşı Türk yardımını alabilmek için Osmanlı'nın Avrupa İttihadına kabul edilmesi, coğrafi sınırların yahut aidiyet hissiyatının haricinde ortak çıkarların da bu kimliğe çerçeve oluşturduğunu göstermektedir.¹⁶⁵

Günümüzde Avrupa dünyasının Hristiyanlığa yani Batı dünyasının özünde var olan değere dönülmesi, içinde bulunduğu krizden kurtaracak bir durum olarak düşünülmektedir.¹⁶⁶ Bununla birlikte tek değer Hristiyanlık olduğu iddia edilmemektedir. Avrupa'nın Hristiyan birliği olduğu iddiasına karşın Ortodoks nüfusuyla önemli bir ülke olan Rusya'nın birlik dışında kalması, Avrupa kimliğinin yalnızca din üzerine kurulu olduğu inancını

¹⁶¹Delanty, 2014: 94.

¹⁶²Habermas, 2016: 70.

¹⁶³Delmas, 1967: 110-111.

¹⁶⁴Kastoryano, 2009: 18.

¹⁶⁵Delanty, 2014: 178.

¹⁶⁶Ratzinger, 2005: 24.

çürütmektedir. Rus ve Türklerin eski güçlü imparatorluklar ve Şark devletleri olması bu (TR-AB ilişkilerindeki) sıkıntının gerekçelerinden görülmektedir.¹⁶⁷ Bu durumun tarihsel travmalardaki yeri, Türkiye için Osmanlı dönemi ilişkilerinde daha fazla ortaya çıkmaktadır. On üçüncü yüzyılda Hristiyan ve İslam dünyası arasındaki gerginliğin Soğuk Savaş olarak görülmesi, öteki ve kendinin Avrupalılık kimliğinde belirleyici güç olarak asırlarca varlığını göstermiştir.¹⁶⁸

Kültürün bilek gücü ile oluşacağını iddia eden Brague, Avrupa'nın benimki diye adlandırdığı kültürü desteklememiştir. Bu şekilde Latinlerin "cultura animi" kavramına değinerek kültürün "ruhun işlenmesi" olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁹ Avrupa ruhunun işlenmesi de hem yüzlerce yıl baskın "değerlerle" hem ötekinin itici gücüyle hem de birçok milletin bu değerler ve üst kimliğin içinde de var olacak olan kendi karakterlerini sürdürmesiyle gerçekleşmiştir. Üst kimliği oluşturan psikolojik tehdit algısı öteki varlığını kesintilerle hissettirse de kalıcı bir tarihsel bakış açısının oluşmasını engellememiştir. Avrupa dış tehditlerin dışında kendi içinde yaşadığı kargaşalıklara on üçüncü yüzyıl sonunda maruz kalmış, şehir burjuvazilerinin Fransa, İngiltere ve İtalya'daki etkisi toplumsal sorunlara sebebiyet vermiş ve on beşinci yüzyılda sorun daha da belirginleşmiştir. Ahlaki ve zihin düzensizliği bu yüzyılda din bilginlerinin bir araya gelerek savunmaya geçmesine sebep olmuştur. Ortaçağ'ın Hristiyanlığı inkâr etmesi iradelerin gerilemesine, bozulan dinin getirdiği batılıkların sorgulanmasına yol açmış, çağın sona gelişini hızlandırmıştır.¹⁷⁰ On altıncı yüzyılda Sepülveda'nın uygarlık ölçütü Hristiyanlığa dayandırılırken yirminci ve günümüz yüzyılında Koucher'e göre diktatörlük ve demokrasinin var olup olmadığı ile ölçülmektedir.¹⁷¹ Üst kimlikte etkisini baskın bir şekilde gösteren Hristiyanlığın dönem dönem bir millet/devlet içindeki varlığı hem o milleti etkilediği, hem de o milletin karakterinin Hristiyanlık üzerinde etki oluşturduğu görülmektedir. Avrupa ile özdeşleştirilen Frenk İmparatorluğu da uzun bir dönem Hristiyan dünyasının seküler kimliği olarak görülmüştür.¹⁷²

Avrupa Birliği, çatışmaları çözmek için şiddetten vazgeçme arzusuna dayanarak birlikte yaşama isteğidir.¹⁷³ Avrupa içinde süren savaşların yirminci yüzyıl başlarındaki şiddetinin verdiği yıkıcı sonuç, kurulması planlanan birlik idealini güçlendirmiş ve Avrupa'nın üst kimliğine taşınırken bunun bir Avrupalılık olduğuna işaret etmiştir. Bu

¹⁶⁷Ortaylı, 2017: 194.

¹⁶⁸Delanty, 2014: 112.

¹⁶⁹Brague, 1995: 134-135.

¹⁷⁰Delmas, 1967: 40-41.

¹⁷¹Wallerstein, 2007: 32.

¹⁷²Delanty, 2014: 103.

¹⁷³Kastoryano, 2009: 28.

nedenle 1946 yılında Fransa ve Almanya'nın birliği kurması çağrısını yapan Churchill'ın İngiltere, Rusya ve ABD'yi bu projenin dışında bırakması da doğal görülmektedir.¹⁷⁴ Avrupa vatandaşı olmanın yalnızca şans olmadığını belirten Villepin aynı zamanda bir görev olduğunu da belirtmiştir.¹⁷⁵ Galyalıların torunu olan Fransızların birlik içindeki etkisinin karakter yapılarındaki cemiyetçi olmaları ile açıklanabilir. Yayılımacı milli ruhunun da bunda etkisi olduğu kabul edilmektedir.¹⁷⁶ Üst kimliğin kurulması Avrupa ruhundaki yayılımacı politikanın şekil değiştirmesinde de etkili olmuştur. Bu, birkaç asır önce sömürgecilik iken artık “demokrasi ve insan hakları” çerçevesinde “geri kalmış”lara medeniyet götürme çizgisinde devam etmektedir. Günümüzde Batı'nın verdiği, diğerlerinin aldığı bir evrenselciliğin olduğu dünyadan başka bir dünyaya ulaşmanın yollarının ahlak, analiz ve hakikat arayışlarıyla mümkün olacağı yani artık Öteki'lerin de sadece “aldığı” değil herkesin alıp vereceği bir evrenselciliğin bu argümanlarla gerçekleştirileceği önerilmektedir.¹⁷⁷ Avrupa'daki kozmopolitizmin temelini oluşturan egosantrizm, kendine yakın olan, benzeyen canlı iyiyken, kendisinden uzakta olan kötüdür düşüncesini kabul etmektedir. Egnosantrizm aynı zamanda kültürel teması yıkıcı anti-sosyal bir prensip olarak görülmektedir. Avrupa kültürüne nüfuz eden egosantrizm, hangi kültürün daha iyi olduğu konusunda sübjektif bir iddiaya dayandığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Yani en iyi yahut ideal kültürün hangisi olduğu iddiasının ilk ve son arasındaki çizgideki medeniyetlerin içinden belirleneceği kabul edilirse henüz son noktanın olmamasına dikkat edilmektedir.¹⁷⁸

İdeal barış projesine duyulan isteğin yeterli kalmadığı görüşü, “demokrasi” ögesiyle tamamlanmaktadır.¹⁷⁹ Modern dünya sisteminin muktedirler için öteki üzerinde yayılma ve hâkimiyet kurma meşruiyet ihtiyacı olduğunu belirten Wallerstein, bunun kendilerince ahlaki bir hak olduğu inancını belirtmektedir. Yüzyıllar önce barbar toplumlara yapılan müdahalenin meşrulaştırıcı gerekçesi Hristiyanlaştırarak günahlarından arındırmak olmuşken; 11 Eylül saldırılarından sonra “terörizme karşı savaş” mottosuyla demokratikleştirme olmuştur.¹⁸⁰ On dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru merkezîyetçiliğinde eski ihtişamı görülemeyen Avrupa için Ernest Lavrisse'nin “Asya'dan miras kalan tarihi yönetme melekesinin Avrupa'da da sonsuza dek süremeyebileceği” sözü hatra getirilmesi unutulmuştur. Fakat bu yüzyıldan sonra Avrupa maddi gücünün kaybını manevi gücü –Doğu'nun aksine var olan sonsuzu kavrama, süreklilik

¹⁷⁴Habermas, 2016: 72. Bunun sebebinin aslında Avrupa kimliğinin özünde sadece Avrupa'daki tarihsel özün yattığı iddia edilebilir. Çünkü Avrupalılık kimliği ne sadece Hristiyan ne sadece kıta sınırları ne de sadece Bizans İmparatorluğu ile doğrudan özdeşleştirilemez.

¹⁷⁵Semprun ve Villepin, 2006: 25.

¹⁷⁶Fouillée, 2012: 70.

¹⁷⁷Wallerstein, 2007: 87.

¹⁷⁸Trubetskoy, 2012: 19, 22, 29.

¹⁷⁹Semprun-Villepin, 2006: 9.

¹⁸⁰Wallerstein, 2007: 79-81.

sağlama- ele alarak kendini tazeleme ihtiyacı gütmüştür.¹⁸¹ Sepûlveda'nın Hristiyanlaştırmak hak ve görevi yirmi birinci yüzyılda yerini demokrasiyi yaymaya bırakmıştır. Müdahale etme hakkını kendilerinde gören yayılmacıların bu davranışını meşrulaştırıcı bir argümana ihtiyaç duyduğu ve bunun da on altıncı yüzyılda “zorla” Hristiyanlaştırma, on dokuzuncu yüzyılda ise uygarlaştırma ve günümüzde insan hakları ve demokrasi ile gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.¹⁸²

Roma-Germen kültürünün diğer halklar tarafından kabul görüp görmemesini beş farklı başlıkta sorgulayan Trubetskoy şu konulara değinmiştir; Roma-Germen kültürünün yeryüzünde daha iyi olduğu objektif olarak kanıtlanabilir mi, bir halkın başka bir halk tarafından katılması antropolojik olmaksızın mümkün müdür, Avrupa kültürüne katılmak hayır mı yoksa şer midir, tamamen Avrupalılaşmadan kaçınılabılır mi ve bu çıkabilecek olumsuz sonuçlarla nasıl mücadele edilebilir?¹⁸³ Avrupalıların değerler çerçevesinde bu yayılmacı politikasını eleştiren bir diğer isim de Wallerstein'dir. Evrensel değerlerin ya Tanrı tarafından peygamber aracılığıyla ya da insanların engin kavrayışıyla doğal olarak keşfedildiği düşünülmektedir.¹⁸⁴ İnsan haklarının Batı'nın icadı olup olmadığı Uzak Doğu ve İslam toplumlarında tartışılmakla birlikte kendi değerleri ile oluşturulan bu kavramın Avrupa kültüründen farklı bir şekilde geliştirildiği görüşü yer almaktadır.¹⁸⁵ Avrupa insanı bu uygarlığın üstünlüğünden hiç tereddüt etmese de toplumsal barış bu yüce birlikteliği hiçbir teknik yahut yasayla koruyamamıştır.¹⁸⁶ Ki bu nedenle modern Avrupa'da da savaşımlardan kaçınılamamıştır.

Avrupa Birliği'nin bu günkü birleştirici unsurlarının bir üst kimlik duygusuyla süreklilik sağlayacağı garantisi olmadığı, bunun nedeni de ulus bilincinin Avrupalılık duygusundan daha güçlü kaldığı iddia edilmektedir. Fakat toplumların ulus-devletle eşitlenmesi mümkün olmadığı gibi yeni bir kimliğin Avrupalıların ortak eğilimi, köken efsanesi, tarihin yeniden yazılması ihtiyacını doğurmaktadır. Özellikle Asya, Afrika, Doğu Asya'dan gelen göçmenlerin sebep olacağı yabancı karşıtlığı Avrupalı kimliğini diriltse de ulusal kimliklerin varlığı ortak merkezli kimliğin içinde tam olarak erimeyecektir.¹⁸⁷ Avrupa'nın hukuksal çerçevede coğrafi sınırlarının kesinleşmemesi proje olarak kurulan birliğin Avrupalılık kimliğine dayanmasının zorluklar çıkaracağı iddia edilmektedir. Doğu Avrupa'ya doğru yapılan genişleme ve değişen dünya politikasının bu siyasi ve ekonomik

¹⁸¹Delmas, 1967: 84-85.

¹⁸²Wallerstein, 2007: 38-39.

¹⁸³Trubetskoy, 2012: 25.

¹⁸⁴Wallerstein, 2007: 56.

¹⁸⁵Ratzinger, 2005: 72.

¹⁸⁶Delmas, 1967: 73.

¹⁸⁷Guibernau, 2010: 116-117.

birliğin ulus-devletlerden oluşması nedeniyle de güçlük yaşayacağı görülmektedir.¹⁸⁸ Avrupa'daki kültürel çoğulculuğun evrenselliği sorunu, kurulma sürecinde eksik kalan yurttaş kimliğine dayandırılmaktadır. Avrupa'nın hem içinde hem dışında belirlenemeyen kültürel sınırın bugün Türkiye üzerinden gelen göçler, Müslüman nüfusun İslam'a dayandırılarak sorun teşkil etmesi de bu evrenselliğin sorun olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁸⁹ Aslında bu durum "Avrupa içinde birçok farklı millet, mezhep ve sosyolojik farka rağmen kurulan çoğulcu birliğin tarihten gelen ötekiyi üst kimliğiyle nasıl dışladığının göstergesidir" sonucuna ulaştırmaktadır.

Kamu yaşamıyla ilgili kararların parlamentolarda alınamayacağını belirten Geertz, ortak bilinç ile biçimlendirilmiş bir alanla ve bu alanın da yurttaşlar ve uluslar arasında dayanışma bağı ile kurulacağını ifade etmektedir. Bu da Avrupalılık kimliğiyle oluşacak yurttaşlık duygusunu güçlendirmektedir. Lapeyronnie'ya göre ise bu ortak bilinç Avrupa'nın kurulmasındaki eksik nokta olarak işaret edilmektedir. Buna ilaveten Ferry de evrensel ortak bilinci savunmaktadır.¹⁹⁰ Evrensel değerlerin toplumsal hegemon güç tarafından belirlendiği göz önünde bulundurulabileceği gibi bundan kaçınılmasının imkansız olduğunu da kabul etmek gerekmektedir. Toplumsal ve dinsel hoşgörü(süzlüğü)nün aynı şeyler olması gerektiğini savunan Rousseau, insanların cehennemlik saydığı kişilerle barış halinde yaşamayacağını, onları sevmenin Tanrı'ya ihanet olduğunu, bu insanları imana getirmek gerektiğini belirtmektedir.¹⁹¹ On yedinci yüzyılda Bacon'un "Biz, Avrupalılar" söylemi kıta insanlarının evrensellik kimliğine vurgu yapmaktadır.¹⁹² Yirminci yüzyılda oluşan birlik fikirlerinin çekirdeğinin bu kültürel mirası oluşturan Hristiyanlık olduğu belirtilmektedir. Avrupa'da yer alan Aydınlanma'yla kutsal dinin yüce idealleri bağdaşmaz inancının problem yarattığı düşünülmektedir. Bununla birlikte Aydınlanma ahlaki değerleri ve Hristiyanlık birliğin kurulmasında yer alan temel unsurlar olarak kabul görmektedir.¹⁹³ Günümüzde Avrupa Birliği'nin sosyolojik olarak temel aldığı Avrupa kültüründeki Hristiyanlık, Rönesans ve Reformlarla sona ermiş görülse de bir medeniyetin/kültürün içinde eriyen "kutsal din" Hirst'ün oluşturduğu tablodaki gibi kesin ayrılık yaşamamıştır. Kutsal dinin yaşam içindeki yeri Avrupa toplumuna verdiği eziyet nedeniyle Karanlık Çağ olarak görülmesinde etkili olmuştur. Orta Çağ (Karanlık Çağ)'da Hristiyanlığın engizisyon mahkemeleri ile yaptığı işkence uygulamaları ve bilim insanlarının tezlerinin saf dışı bırakılması gibi etkenler

¹⁸⁸Habermas, 2016: 66-69.

¹⁸⁹Kastoryano, 2009: 42.

¹⁹⁰Kastoryano, 2009: 32.

¹⁹¹Rousseau, 2018: 134-135.

¹⁹²Semprun ve Villepin, 2006: 23.

¹⁹³ Ratzinger, 2005: 34-35, 38 ve Watt, 1986: 62.

Rönesans'ın ortaya çıkmasında önem arz etmiş ve bu Karanlık Çağ'ın sürmesinde etkisi olan din Avrupa'da saf dışı bırakılmak istenmiştir. Din- devlet ilişkileri bağı gelen bilim çağıyla birlikte çözülsün de kültürün içinde var olan din kimlik üzerindeki “birleştirici” etkisini kaybetmemiştir.

Birçok farklı argümanın Avrupa kültüründeki etkisi dönem dönem fazlaca hissedilmiştir. Bu nedenle tek bir özelliğe sahip olmayan kültürün içinde yüzlerce yıl eriyerek günümüzdeki Avrupa “değerleri” özelliğiyle üst kimlik oluşturucu ve ötekini konumlandırıcı yerini almıştır. Avrupa uygarlığını oluşturan Roma kültürü, Hristiyanlık ve Cermen savaşçılarının on beşinci yüzyıla birlikte çözülen bağ olduğunu belirten Hirst'ün iddiası üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Zira bu iddiaya göre görünür şekilde çözülen kimliğin; görünmez şekilde derinleştiği anti-tezi de bugün Avrupa'da önemli siyasi ve ruhani isimlerin tarihsel kökenleriyle yaptıkları söylemlerine dayanarak geliştirilebilir. Konum ve içerik olarak Avrupa değerlendirmelerinde içerik olarak Avrupa'nın bu uygarlığın ruhunu şekillendirici etkisi, tarihsel bağlantılarıyla ele alınmış; günümüz Birleşik Avrupası'nın asırlar önceden gelen “ideal Avrupalılık”ı nasıl temsil ettiğinden, içeriklerin Avrupalılık'ta nasıl özümsemişinden bahsedilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'NIN TÜRK ALGISI

Doğu'da eşdeğer karşılığı olmayan “Şarkiyatçılık” alanı Batılı ve Doğulu seyyahların on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki sayılarının karşılaştırmalarına bakıldığında görece güçleri ortaya koymaktadır. Doğulu seyyahlar Batı'da ileri kültürü gözlemlemek, bilgi edinmek amacı güderken Batılı seyyahların Doğu üzerine yaptığı gezilerde bu amaç yoktur. Şarkiyatçılık, saldırganlık, hakikat istenci ve yargılama üzerine kurulu bir bilgi olarak ortaya konmaktadır.¹⁹⁴ On yedinci ve on sekizinci yüzyılda temeli atılan İslam çalışmalarının on dokuzuncu yüzyılda büyük bir ilerleme kaydettiği görülmekte ve “bilgi güçtür” ilkesinin siyasi nitelik kazanarak oryantlizmin kurucularının etkilendiği, bilinmeyi ve inşa edilmeyi bekleyen İslam dünyası için bilgiye dayalı iktidar araçlarının gerekliliği düşünülmektedir.¹⁹⁵

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Keşiş Bonnet'in Osmanlı Devleti için sarf ettiği sözlerinde bu imparatorluğun büyük devletlerin yardımıyla dayanabileceği, uygarlaşabileceği ve Asya ile Avrupa arasında köprü rolü oynayabileceği ifadeleri yer almaktadır. Bu yardımın ne kadar içtenlikle yapıldığını sorgulayan (erken yirminci yüzyıl) Djuvara, Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki ilişkilerin hiçbir zaman dostça olmadığını belirtmiş, modern hoşgörülere rağmen özellikle Hristiyanlardan kaynaklanan hınç alma duygusunun mevcut olduğunu dile getirmiştir.¹⁹⁶

Batılı oryantlistlerin Şark'ı incelerken öncelikle Amerikalı ya da Avrupalı kimliğinin öne çıktığı ardından bireysel kimliğinin geldiği görülmektedir.¹⁹⁷ “Öteki”nin daha belirgin olduğu noktada bizlik duygusunun ortaya çıkması Avrupa-Şark ikilisinde dikkat çekecek şekilde görülmektedir.

Avrupa ve Şark ilişkilerinin uzunca dönemini kapsayan Türk-Bizans ilişkileri “öteki”nin tasvir edilmesinde önemli yer tutmuştur. İki taraf arasındaki bağ müttefiklik, düşmanlık olarak tam bir tanıma karşılık gelmemekle birlikte birbiri arasında etkileşimin sürekli olduğu görülmektedir. Bu nedenle Batı'nın Doğu algısında önemli bir dönemi kapsamakta ve incelenmeye değer görülmektedir. Bizans tarihçisi Menander altıncı yüzyılda yaşanan bir olayı paylaşmış ve Türk hanlarının Bizans'a elçi gönderdiği dönemden kesitler sunmuştur. Han'ın yazdığı mektupta şu ifadeler geçmektedir: “iki elini ağzına alan han şu şekilde seslenir; sen bir aldatması ve on tane dili olan o Romalılardan değil misin? Şimdi

¹⁹⁴Said, 2016: 216.

¹⁹⁵Kalm, 2013: 138.

¹⁹⁶Djuvara, 2017: 2-3.

¹⁹⁷Said, 2016: 21.

ağzımda olan on parmağım kadar dilin var senin ve birini beni, ötekini Avarları kandırmak için kullanıyorsun... kurnaz sözlerle ve hile yaparak herkesi aldatıyorsun... Ama bir Türk'ün yalan söylemesi tuhaf olur ve görülmemiştir de..."¹⁹⁸ Bu ifadeler kimi zaman düşman kimi zaman müttefik ilişkilerinin devam ettiği Bizans için Türk'ün nasıl tasvir edildiğinin yalnızca bir örneği olarak görülmektedir.

Sekizinci yüzyılda yaşayan Şamlı rahip John'un yazdığı İslam hakkında eserleri ilk otorite olarak kabul görmeye birlikte, İslam'ın Eski ve Yeni Ahitten faydalanılarak ortaya konan bir din olduğu iddia edilmektedir. Asaf Hüseyin, on ikinci yüzyıla kadar Hristiyanların İslamla ilgili başvurduğu ilk kaynaklardan olan John'un eserleri ve başka birçok Hristiyanın yazdığı kaynakların İslam'ı araştırmak görüntüsüyle kötülemeye çalıştığını ortaya koymaktadır.¹⁹⁹ On yedinci yüzyılda İslam çalışmaları yapan Pococke'nin Müslüman dünyaya İslam toplumlarını araştırmak için bizzat gelen ilk Avrupalı olmakla birlikte misyoner faaliyetlerine de ilgisiz kalmadığı görülmektedir.²⁰⁰ Merak uyandıran Doğu'nun tasvirleri birçok kaynakta yer almış, nesilden nesile okutulmuş, aktarılmış ve Batılıların görmediği Doğu hakkında yazılanlar üzerinden fikir sahibi olunduğu görülmüştür. Bu nedenle Avrupalı seyyahların bakış açısından Türk/Müslüman tasvirleri incelenmiştir.

2.1. On Beşinci Yüzyıl Öncesi Avrupalı Seyyahların Gözünden Türk/İslam/Şark Algısı

On birinci yüzyılda toplumsal ve dini çatışmanın ortaya koyduğu yeni sınırlar, Müslümanlar ve Doğu Hristiyanlarının oluşturduğu dış sınırlar; Avrupa toplumunun bir kesimini kapsayan iç sınırlar olarak görülmektedir. "Öteki" imajını artık paganlık değil heretik ve kâfirlik şekillendirmiştir. Ve bu imajın arkasında duran şeytanla mücadeleyi Haçlı Seferleri ve Engizisyon uygulamaları sürdürmeye başlamıştır. Buna karşılık bu dönemde İslam'ın "kitaplı dinler"e hoşgörü yaklaşımı ve kendisine savaş birliği oluşturan Hristiyanların peygamberine hem toplumsal saygı hem de dinen kitapta saygı görülmektedir.²⁰¹

Haçlı Seferleri'nin henüz devam ettiği on ikinci yüzyılda yaşayan Willermus'un kaydettiğine göre Türkler'den neden korkulması gerektiği belirtilmiş; Türkler'in nasıl devlet haline geldiği aktarılmıştır. Willermus Türkler için kaba ve çirkin ifadesini kullanmış ve bu toplumun devletleşme sürecine girdikten sonraki fetih hareketleriyle kibirli olduklarını belirtmiştir.²⁰² On üçüncü yüzyılda misyonerlik faaliyetleri için Doğu'ya seyahate çıkan

¹⁹⁸Lewis, 2013: 58.

¹⁹⁹Hüseyin, 1991: 13-15.

²⁰⁰Kalm, 2013: 137.

²⁰¹Fontana, 2003: 51-52.

²⁰²Tyrensis, 1230: W.137 3v-4r.

Crucis ise Kutsal Topraklar'da Hristiyanlık vazifelerini yerine getirirken dolaştığı alanda yaptığı gözlemleri belirtmiş, buraya hâkim olan Müslümanlar'ın huzur ve sükûn içinde ellerinde bulundurduklarını dile getirmiştir.²⁰³ Seyyahların geldikleri döneme ve mekâna göre değişen bakış açıları fark yaratmaktaysa da eserlerini okuyanlar açısından fikir verdiği için önem arz etmektedir.

İslam'ın bir din ve bir kültür olarak oryantalistler tarafından şemalaştırıldığını ifade eden Tibawi'ye göre oryantalizm, Batı zihninde Müslümanlara karşı yanlış anlaşılmanın yolunu açan önemli bir sorundur. Oryantalistler hakkında bir başka görüş de Hristiyan misyonerlerin profesyonel olmasının yanı sıra oryantalistlerin profesyonel olmayan “düşman” olması şeklinde yorumlanmıştır. Her ikisinin sonucunda da “İslam'ın bilinmemesi”nden kaynaklanan propagandalar ortaya çıkmaktadır.²⁰⁴ Haçlı seferleri zamanında İslam topraklarına gelen Avrupalıların yakından tanıma fırsatı doğmuş; kültürel hayranlığın yanı sıra Müslümanlar için önkabullü zevk, lüks ve şehvetli yaşam ve dini düşüncelere dayalı kin duygu ve düşünceleri güçlenmiştir. Haçlılar döneminde Kuran'ın Latince tercümesinin yapılması da bu konuda önem arz etmektedir. Aziz Peter'in yaptığı çeviriyle birlikte 1147 yılında bir Müslüman yardımıyla Kettonlu Robert'in yaptığı İngilizce tercümenin Sarasinleri doğru anlamak değil, düşmanı yakından tanımak amaçlı yaptığı görülmektedir. Peter'in köklü inancı onu “öteki”ne karşı kılıçla değil akılla ulaşma çabasına itmiştir.²⁰⁵ Seyyahlar zaman zaman Türkleri ve Müslümanları veya Arapları bir görmüş kimi zaman bunların farklı özelliklere sahip olduğunu belirtmişlerdir. Anadolu topraklarına gelince Türkmenler hakkında “Muhammed'in yasalarına uyan barbarlar” ifadesini kullanan Crucis; Türkmenlerin Greklerden nefret ettiğini belirtmiş –hatta Greklerin Fransızlara karşı Türklere yardım ederek una kireç karıştırdığı 1147 yılındaki olayı hatırlatmış- ve bu duruma rağmen Greklerin Türkmenlerden korktuklarını iddia etmiştir. Seyahatine devam eden misyoner, Tatarlar için de olumsuz ifadeler kullanmış ve korkutucu görünümü olduğunu belirtmiştir. Fiziki özelliklerini tasvir ederek vahşi nitelendirmesini yapan Crucis, kendilerini dünyanın efendisi gibi gördüklerini bir Fransızla Tatar İmparatoru arasında yaşanan diyalog üzerinden örneklendirmiştir. (Bu olayda yaşanan duruma göre Fransız'ın İmparatorun yüceliğine binaen hediye edilecek bir şey bulamadığını belirttiğinde İmparator bundan hoşnut olmuştur.) Seyyah, Tatarların hava durumunda bile değişiklik olmasında kendilerinden ve Müslümanlardan şikayetçi olduğunu belirtmiş; yaşam tarzı olarak bu halkı hayvanlar gibi

---

²⁰³Crucis, 2018: 28.

²⁰⁴Tibawi, 1998: 139-141.

²⁰⁵Kalm, 2013: 79-81.

tabiriyle aşağılarken bu insanların dürüstlüğünü sevdiğine de yer vermiştir.²⁰⁶ On üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Asya topraklarına gelen Venedikli Marco Polo ise Muhammed'i sayan ve öğretisine uyan Türkmenlerin kaba ve cahil kimseler olduğu görüşüne yer vermektedir.²⁰⁷ Crucis, Bağdat topraklarında Tatarların Müslüman ve Hristiyanlara zulmü yaparken bu halkın Müslüman olduktan sonra Müslümanlar tarafından hediyeleştirilmesi akabinde artık beraber Tatar da olsa Hristiyanlara zulmetmeye devam ettiklerinden bahsetmektedir. İlk imparatorları olan Hülagu'nün dinsiz olmasına rağmen Hristiyanlara dost olduğuna değinmektedir.²⁰⁸ Farsistan topraklarına geldiğinde Müslüman ve fena insanların Tanrı'nın iyiliğinden mahrum kalmadığını belirtirken güneşin hem iyi hem kötülerin üzerine doğmasıyla ifade etmektedir. Gezisini bu topraklardan güneye devam ettirmiş, karşılaştığı Kürtler için daha önceki gördüklerinden en gaddar ve kötü olarak bahsetmiş ve Müslüman oldukları için de Hristiyan özellikle Fransızlardan nefret ettiklerini ifade etmiştir. Yaşadığı bir anılarından bahsederken bunların kötülüklerinin Tanrı tarafından kendilerine karşı hoşgörüyü dönüştürüldüğünü belirtmiştir.²⁰⁹

Haçlı seferlerinin Hristiyanlık üzerindeki misyonerlik etkisi Hristiyan yüksek öğrenim kurumlarında Arapça tedrisinin başlamasına önayak olmuş, fakat hedef geniş ölçüde tahrip edici şekilde ele alınmıştır. Donanımlı biçimde İslam'a dair daha çok bilgi edinmenin bu dine karşı polemik eserler çıkmasında etkili olmuştur.²¹⁰ Ortadoğu ve İslamla ilgili Batı dünyasında algının nasıl yer aldığını araştıran çalışmaların orijinal kaynaklar yerine oryantalistlerin görüşlerinin tercih edildiği görülmektedir.²¹¹ Bu nedenle Doğu'yu ve Doğulu'yu ele alan seyahatnameler bu algının oluşmasında önem arz ettiği için incelenmeye değerdir.

Müslümanların çoğunluğunun dindar olmasından bahseden Crucis, İslam peygamberini imansız olarak dile getirmiş ve bu topluluğun kendi okullarında münazara ederek yenmeyi amaçladıklarını belirtmiştir. Bu sayede cami, kilise, sinagog, mektep ve manastırlarda Tanrı'nın gönderdiği bir melekmiş gibi karşılamalarını, kitaplarını anlatmalarını ifade etmiş, böyle sapkın inancın içinden böyle faziletler çıkmasına karşı şaşkınlığını dile getirmiştir. Akabinde Müslümanların faziletlerinden bahsederek onları övmediğini fakat ilimdeki titizlikleri, merhametleri, peygamberlere karşı hürmetlerini, ibadetteki ciddiyetini

²⁰⁶Crucis, 2018: 42-45. Türkmenlerin bu yardıma rağmen Greklere yaptığı zulüm için Fransızların Hristiyan Greklere güvenmesi üzerine ihanete uğramasının devamında zulüm görmeleri konusunda İsrail Kralı Süleyman'ın sözleriyle açıklanmıştır: "Kötü kişiyi kendi suçları ele verecek, günahının kemendi kısıkvrak bağlayacak onu."

²⁰⁷Polo, 2017: 19.

²⁰⁸Crucis, 2018: 60.

²⁰⁹Crucis, 2018: 63-64.

²¹⁰Tibawi, 1998: 50-51.

²¹¹Hüseyn, 1991: 93-94.

belirterek Hristiyanları utandırmayı amaçladığını dile getirmiştir. Yoksullara merhamet ve sadaka konusunda Müslümanlardan daha eli açığını görmediğini belirten Crucis, köle veya esir Hristiyanların Müslümanlar tarafından nasıl azat edildiğinden bahsetmiş, aynı şekilde hayvanlara olan merhametlerini de dile getirmiştir. Müslümanların ibadet veya inancında Tanrı'ya olan saygılarına değinen seyyah, aynı şekilde mütevazı ve ağırbaşlılıklarından bahsetmiş; yabancı ve misafirlere karşı nezaketini anlatırken özellikle kendi peygamberlerine olan saygılarına da yer vermiştir. Müslümanlar içinde en asil Arapların olduğunu belirten Crucis, seyahatnamesinde İslam peygamberinin mucizelerine de yer vermiştir.²¹²

Avrupalılar İslam'ı din ve kültür olarak farklı değerlendirmiş; ilkinde şiddetle karşı çıkarken ikincisine hayranlık duymuş ve etkilenmiştir. Öyle ki Avrupalılar İslam dünyasında önemli düşünürlerin İslam'a rağmen başarı kaydetmesi hakkında bu kişilerin gizli Hristiyan olduklarını iddia etmişlerdir.²¹³ Bu durum "öteki"nin iyi olması düşüncesinin ne kadar zor kabullenilebileceğinin bir göstergesidir. Çünkü, öteki tehdittir, bizden değildir ve bizden olmayanın iyi olduğu kabullenmek zordur savını oluşturmaktadır.

Avrupa için Asya denizaşırı düşman "öteki"dir; boşluk, kayıp, yıkım duygusudur, aynı zamanda Batı'ya her meydan okuyuşunda Şark'ın varacağı son da odur.²¹⁴ Crucis Hristiyanlık değiştiği için sadece Müslümanları kendi dinine getirmeyi amaçlamamış, Doğudaki Hristiyan mezheplerine mensup toplulukları da bu hedefe eklemiştir. İslam'ı Hristiyanları utandırmak için överken yaşam tarzlarını dile getirmiş; fakat İslam'ın kendisinden bahsederken ağır hakaretlerle yermiş ve İslam peygamberi olan Muhammed'in birkaç kişi tarafından yönlendirilerek böyle bir inanç argümanı ortaya attığını iddia etmiştir. İslam inancına ait görüşleri mantıksızlıkla ifade etmiş ve mucizeleri hakkında da yermiştir.²¹⁵ Fakat bu konuda bir Hristiyan olarak İsa'nın mucize doğuşunu kabul ediyor oluşu da bu keşişi sorgulamaya itmektedir.

Türklerin tehdit olmasından gelen ötekiliği yüzlerce yıl oryantalist bakış açısı kavramının içini oluşturan Avrupalılarca korunmuştur. On üçüncü yüzyılda yaşayan Karmel keşişlerinden Saint Ange, Fransa kralının günün birinde dünyayı Türklerden temizleyeceğini dile getirmiştir.²¹⁶ 1306 yılında Doğu gezisinin ardından "Haça İnananların Kurtarılması" kitabını yazan Venedikli Sanuto, dinsel amaçlar dışında ticari ve siyasal düşüncelerini de paylaşmaktadır. Sanuto'nun Katolik inancını yayma görüşünü değerlendiren Ernest Renan ise Bizanslıların sıkıştıkları zaman Müslüman türbanını Katolik papazın cüppesine tercih ettiğini

²¹²Crucis, 2018: 83-92.

²¹³Kalm, 2013: 56.

²¹⁴Said, 2016: 66.

²¹⁵Crucis, 2018: eserde yer verilmeyen kısım.

²¹⁶Djuvara, 2017: 42.

eklemektedir.²¹⁷ Osmanlı henüz gerçek anlamda Avrupa’da güç dengesi sağlayacak kıvama gelmediği halde bile Avrupalılar için önemli bir imparatorluk olarak görülmüştür. Osmanlı’nın Balkan ilerlemesinde Papa, Hristiyan birliği sağlamak istediğinde Katolik ve Ortodoks Kiliselerinin birbirlerine kini bu düşünceyi engellemiştir. Bu nedenle Katolik dünyası için “Osmanlı yalnızca düşmandır; ama hizipçi Grekler düşmandan da beterdir” görüşü ortaya çıkmıştır.²¹⁸ İlişkilerin inişli çıkışlı seyri diplomatik bağlarla şekillenirken algının sürekliliği “bizlik” psikolojisiyle desteklenmiştir. Haçlı-Müslüman ilişkilerinin aktif olduğu 1318’de, Girit vassallarına ait bir mektupta Türklerle yapılan mektuplaşmalara yer verilmiştir. Türklerin dostane cevaplar verdiğini belirten vassallar, dönemin dükü olan Giovanni’ye Türklerin saldırı konusunda sözünü tutmadıklarını ifade ederken imansız adamlar şeklinde nitelemiştir. Venedik Senatosu’nun Türklere karşı sefer için Papa’dan aldığı mektuba cevabında ise Türkler’e hakaret edilmiş; bu acıya karşı koyabilmek için kadırga, kürekçi ve şövalye talebinde bulunulmuştur. Hristiyanlığın geçmiş ve halen acı verici durumu ve “kafirlerin” bu dini tehdidini gördükçe daha fazla savaşma isteği duyduğunu belirten Venedik Senatosu, Hristiyanları kurtarmak ve “kafirleri” zaptetmek için donanma talebine yer vermiştir.²¹⁹

1346’da Türklerle yaşanan savaşta Kıbrıs Kralının Napoli Kraliçesine zafer haberi vermek için yazdığı minnet mektubunda Türklerin sayıca çok fazla olmalarının yanı sıra bitkin düştükleri sırada ettikleri dua sonrasında beyaz atıyla gelen birinin onları zafere götürdüğünden bahsetmektedir.²²⁰ Türklerin dini olan İslam din olarak tehdit görülse de dini ritüellerin tehdit olarak değil dikkat çekici bir algı oluşturduğu görülmektedir. On dördüncü yüzyıl Alman Dominikan keşişi Brocard, Türklerin zayıf ve Fransa hükümdarı tarafından fethedileceği söyleminden olumsuz etkileneceği düşüncesini paylaşmıştır.²²¹ Avrupa devletleri Türklerle kendileri baş edemese bile herhangi bir Avrupa/Hristiyan devletinin Osmanlı’ya galip gelmesi umudunu paylaşmaktadır. Bu durum, “öteki”nin birlik olarak ya da “bizlik” duygusunu paylaştığı tarafça yenilgiye uğratılması inancını göstermektedir.

Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin artması yalnızca diplomatik, savaşlar üzerinden değil önemli ticari alışverişler üzerinden de sürmüştür. Bu nedenle elçi ve misyonerlerin yanı sıra Anadolu toprakları ve insanları tüccarların hatıralarına da konu olmuştur. On beşinci yüzyılın ortalarında Akkoyunlulara elçi olarak gönderilen tüccar Josaphat Barbaro, İran toprakları üzerindeyken halkın adaletperverliği ile ilgili hikayelerden bahsedildiğini aktarıp bu ülkede

²¹⁷Djuvara, 2017: 27-28.

²¹⁸Sander, 2012: 40.

²¹⁹Çavuşdere, 2017: 202-205.

²²⁰Çavuşdere, 2017: 210.

²²¹Djuvara, 2017: 42.

özgürlük ve adaletin geniş bir şekilde uygulandığı sonucuna varmaktadır. Bağdat'ın nimetinin bol olduğunu ifade eden elçi Barbaro bu şehri tüm dünyanın tanıdığını, şöhretinin büyük olduğunu not etmiştir.²²²

1095 yılında başlayıp 1270 yılında sona erdiği bilinen Haçlı seferlerinin özellikle sekiz tanesinin önemli olduğunu vurgulayan Kalın, en ilginç olanın üçüncü olduğundan bahsetmiş ve Selahattin Eyyubi'nin Kudüs'ü almasının sadece İslam dünyasında değil Avrupa'da da efsane olduğunu belirtmiştir. İngiliz kralı "Arslan Yürekli" Richard'ın karşısında dikkat çeken Eyyubi, Orta Çağ boyunca Avrupa'da bilinen en iyi Müslüman kahraman olarak görülmektedir.²²³ Türklere/Müslümanlara bakış açısını etkileyen bu ve benzeri diplomatik ilişkiler Doğulu'nun nasıl olduğunu belirleyici olaylar olarak kabul edilmektedir. Albert Hourani, on birinci yüzyılda Papa'nın Cezayir'deki Müslüman Prens el-Nasır'a yazdığı mektuptan bahsetmektedir; "Bizde birbirimize, başka halklardan daha fazla borçlu olduğumuz bir merhamet vardır; çünkü biz, farklı yollarla da olsa, tek bir Tanrı'yı kabul ve ikrar ediyor ve dünyanın yaradanı ve hakimi olarak her gün ona tapıyoruz." İslam dini ile ilgili görüşleri paylaşan Hourani, Müslümanların putperest olmadığına ilişkin bir bilinç olduğu yanısıra söz konusu mektubun tam da Haçlı Seferleri başlamadan önce yazılmış olduğuna değinmektedir.²²⁴

1432 yılında yeni bir Haçlı Seferini öneren De La Broquière'ye göre Doğu Hristiyanları kendilerine kölelik ettiren Türklenden nefret etmektedir. Fakat bununla birlikte Anadolu topraklarına gelen De La Broquière, Türk diyarında çok fazla dürüstlük gördüğünü de dile getirmektedir.²²⁵ Kimi seyyahlar Doğu insanını Müslüman olduğu için yermekle birlikte iyi oldukları ifadelerine yer verirken kimi seyyahlar bunu belirtirken çekincelerini de eklemiştir.

Seyyahlar Doğu insanını tasvir etmenin yanı sıra kendilerinden olan halkın durumları hakkında da not paylaşmış, kurtarılması gereken dindaşları olarak yardım çağrılarında bulunmuşlardır. Bir rahibin bahsettiği anısı üzerine Müslümanların İran topraklarına yaklaştıkça "kâfirlere ölüm!" nidalarının arttığını aktaran Barbaro, Hristiyanların o dönem için acınacak durumları olduğunu kaydetmiştir.²²⁶ Oysa aynı yazarın bu topraklarda adalet anlayışının var olduğu notu paylaşılmıştır. Söz konusu Hristiyanların olması seyyahın duruşunu sorgulatmaktadır.

On beşinci yüzyıl, İslam'ın tehdit olarak görüldüğü dönem olup Avrupa'nın Türklere

²²² Barbaro, 2016: 82-85.

²²³ Kalın, 2013: 74-75.

²²⁴ Hourani, 2001: 18.

²²⁵ Djuvara, 2017: 49.

²²⁶ Barbaro, 2016: 96-97.

karşı silahlanmayı öğütlediği bir çağ olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda bu dönemde Türk lidere Hristiyanlık daveti “hükümdarlık” olarak dünya ülkelerine tabi olma şöhretinin de vaadedildiği görülmektedir. İslam’a yönelik saldırıların Katolik kilisesi, akabinde Protestan saldırılarıyla sürdüğü zamanda Martin Luther Hristiyanlık dışındaki düşmanı, Türkleri ve Türklerin dinini işaret etmektedir. Kuran’ın Latince tercümesini okuyan Luther, Türkleri yozlaşan Hristiyanlığa Tanrı’nın bir cezalandırma biçimi olarak adlandırması, Türklerin öldürdüğü Hristiyanların cennetin azizleri olarak görmesi de göze çarpmaktadır.²²⁷ Luther için Türkler şeytanın hizmetkarı olup “deccal” şeklinde tasvir edilmiştir. Bu kin Luther’i 1529 Viyana kuşatmasından sonra Erasmus’a yazdığı mektupta, Avrupa devletlerinin aralarındaki savaşa son verip Türklere karşı birlik olma çağrısında bulundurmıştır.²²⁸ Hristiyan Avrupalı’nın zaman zaman Doğu Müslümanını kasten kötülediği görülmektedir. Venedik elçisi Barbaro, Müslümanlarla ilgili bilgi verirken birkaç hikayeye sınırlandırması ve bu konuda kötü bir davranış sergileyen bir yalancının olayını anlatması göze çarpmaktadır. Fakat Venedikli elçinin yer verdiği hikayede Müslümanları yermeye çalışırken aslında iyi yönünü ortaya çıkardığı görülmektedir. Öyle ki bir Müslümanın bir Ermeni’yi kendi dinine girmediği için öldürmesi üzerine Müslüman Şah’ın bu kişiyi öldürttüğü ve cesedinin sokağa atılmasını emretmesine rağmen buna itaat etmeyen kişiyi de öldürttüğünü belirten Barbaro, Hristiyanların bu topraklardaki kötülöklere maruz kaldığından şikayet etmektedir. Fakat durum geniş bir yelpazede bakıldığında padişah İslam’ı seçmediği için bir Hristiyan’ı öldüren kişiyi “Muhammed’in dinini yayma töresi bu şekilde olmadığı” gerekçesiyle öldürtmüş ve cesedinin sokaktaki köpeklere atılmasını emretmiştir. Seyyah Barbaro seyahatnamesini sona getirirken Hristiyanları özellikle Venedik şehrinde doğanların Tanrı ve İsa Mesih’in lütfu ve yardımının kefilî olduklarını belirtmiş, vahşî halkların ise güzel geleneklerden yoksun, törelerinin kötü olduğunu ifade etmiştir.²²⁹

Kuşatma sürecinde İstanbul yakınlarında olan Bizans tarihçisi Kritovulos, padişahı methederek başladığı eserinde fetih sırasında her ne kadar İstanbul’da olmasa da Batı kaynaklarında yer alan yanlış ifadelere açıklık getirmiştir. İstanbul’un ebediyen Türk sınırlarına girmesi sırasında Fatih’in müsaadesiyle yağma yapıldığı iddialarına karşılık Bizans’a şehri teslim ettiği takdirde hiç bir yağma olmayacağı ve halktan isteyenlerin servetleriyle gitme hakkı ve Bizans imparatoruna Mora İmparatorluğu vaağine rağmen tekliflere red cevabı almasıyla başlayan savaşın hem dönem şartları hem de uzun sürmesiyle yaşanan olaylar konusunda düşüncelerini dile getirmiş; Batı kaynaklarındaki propagandanın

²²⁷Hüseyin, 1991: 20-23.

²²⁸ İncalcık, 2017: 227.

²²⁹Barbaro, 2016: 108-110.

eveli Türk düşmanlığından kaynaklandığını belirtmiştir.²³⁰ On beşinci yüzyılın sonlarında artık “Kutsal Topraklar” yerine Levant teriminin kullanıldığı ve yeni sloganın “ticaret özgürlüğü, ibadet özgürlüğüdür” olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Kutsal Toprakları geri almak isteyen Fransa Kralı VIII. Charles’e karşı Papa VI. Alexander’ın Sultan Beyazıtla ittifak yapmak istediği ifade edilmektedir.²³¹ Avrupa’nın kilise ve siyaset arasındaki uyuşmazlıklar bu ittifak üzerinden örneklendirilebilir. Çünkü büyük tehdit/ötekiyle bile işbirliği yapıldığı görülmektedir. Almanya’da Osmanlı istilası tehdidi Türk korkusunu ortaya çıkarmış ve 1502’de çıkan ilk gazetede “Hristiyan dünyası için kudretli sultana boyun eğmenin en iyi yol olduğu” ifadeleri yer almıştır.²³² Doğu-Batı ilişkilerinde yaşanan savaşların verdiği yenilgi hafızasının yanı sıra Anadolu topraklarında diplomasi ilişkileri, seyyahların hükümdar üzerindeki gözlemlerinin olumlu yönde seyrettiği de görülmektedir.

2.2. On Beşinci Yüzyıl Sonrası Avrupalı Seyyahların Gözünden Türk/İslam/Şark Algısı

On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Türk imajının keskin bir şekilde konumlandırıldığı görülmektedir. Orta çağda “Sarasin”, Endülüs’te “Moor” kelimeleriyle ifade edilen Müslümanların on altıncı yüzyıldan sonra Türkler şeklinde özdeşleştiği görülmektedir. Dionysius’un “Ey Rabb’im! Türkler Roma’yı ele geçirecek mi?” haykırıışlarını Machiavelli’nin Mandrogola eserindeki bir karakterin “Sence Türkler bu yıl İtalya’ya kadar gelecekler mi?” sorusu takip etmektedir. İstanbul’un fethinden on dokuzuncu yüzyıla yani Osmanlı’nın “Avrupa’nın hasta adamı” olarak ilan edilmesine kadar bu Türk şokunun devam ettiği görülmektedir. Bu bakış açısı yüzlerce yıl sanat, edebiyat ve siyasetteki yeri nesilden nesile devam etmiş, yirminci yüzyılın sonlarına doğru gelişen teknolojik imkanlarla sinema sektöründe Holywood filmlerinde de yerini almıştır.²³³

Batı- Şark ilişkisinde iki temel öge olduğunu söyleyen Said, ilki Avrupa’nın Şarkla ilgili daha çok bilgi sahibi olmaya başlaması; ikincisi Avrupa’nın “hükmeden” konumunda güçlü olmasıdır. Bu ilişkiyi dile getiren terimler de Balfour ve Cromer tarafından da kullanılmıştır: Şarklı mantıksız, çocuksu, farklı, Avrupalı ise akli başında, normal ve erdemlidir.²³⁴

On altıncı yüzyılın ortalarında bir Alman firmasının temsilcisi olarak Doğu topraklarında yaptığı seyahati kaleme alan Krafft, Hristiyanların evlerinde şarap bulundurulup içmelerine müsaade ederken Türk veya zencinin(siyahinin) evinden kokusunun dahi

²³⁰Kritovulos, 1967: 98-99

²³¹Djuvara, 2017: 44.

²³²Setton’dan Aktaran İnalçık, 2017: 225.

²³³Kalm, 2013: 118.

²³⁴Said, 2016: 49.

alınmasının cezasız kalmayacağına değinmektedir. Alman tüccar Anadolu topraklarındaki seyahatinde evinin yakınındaki Müslüman bir din adamından bahsederken cahil diye nitelendirmekle birlikte onun fakir ve aciz Türk ve Arapların inancını kuvvetlendirmesi için haykırış ve dualarına dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Müslümanların ibadetteki titizliklerinden bahseden Krafft, kendi inancının davranışlarıyla karşılaştırma yapmıştır. Bununla birlikte Ramazan ayında orucu sadece en kısa günde tutarlar ibaresini kullanması yanlış bilgiler edindiğini göstermektedir. Hapis günlerinde en iyi günlerin bu ay şerefine verilen iyi yemeklerin olduğu zamanlar olarak ifade eden tacir, hapiste şiddet uygulayan erkeklerin durumuna değinmiştir. Karısının şikayetçi olması karşısında içeri giren bir durumda kendilerinin (Almanların) eşlerini inanılmaz bir şiddetle cezalandıracağını belirtmiştir.²³⁵ Eleştirdiği veya ötekileştirdiği Doğuluların karşısında kendi toplumunun vereceği tepkiyi bu şekilde açıklaması Türklerin ya da (onlarca) İslam'ı temsil eden Türklerin aslında şiddet yanlısı olmadığını en azından kendi karşılaştırmasıyla ortaya konmaktadır.

Toplumsal yorumların yanı sıra diplomasi ilişkilerinin devam ettiği görülmektedir. On altıncı yüzyılda II. Henri, Sultan Süleymanla işbirliği yapmış, bunun yanı sıra Fransa'nın hiçbir zaman vazgeçemeyeceği iki ittifak ve bağdan birinin Büyük Türk olduğunu vurgulamıştır.²³⁶ Başka bir tarafta çağdaşı Alman İmparatoru olan I. Maximilian Türkleri "Hristiyanları perişan eden küstah güçlü Türk insanı" şeklinde tanımlamıştır.²³⁷ Fransa ile Avrupa'ya egemen olmaya çalışan Kutsal Roma Cermen İmparatorları arasında önemli savaşlar verilmiştir. Bu savaşlar döneminde Şarlken Avrupa'da üstünlüğü kurmak ve Avrupa'yı tek bir egemenlik altında birleştirme emelini Türklere karşı Avrupa'yı korumak, Haçlı Seferi başlatmak propagandasıyla sürdürmüştür.²³⁸ Yine on altıncı yüzyıl filozofu Erasmus'a göre Türkler "karanlık kökenli yabancılar"dir ve Osmanlı'nın büyüklüğü insanı korkutmamalıdır.²³⁹ Papa V. Pius'un 1570 yılında yazdığı Türk İmparatorluğunu parçalama projesinin ardından Türklerle dostluk ilişkisi olmayan Müslümandan da destek istemiş ve İran Şahına Osmanlı gücünün dört bir yandan saldırıya uğrayacağı başka bir fırsat ele geçiremeyeceği uyarısıyla çağrıda bulunmuştur.²⁴⁰

Tekrardan seyyahlara dönersek; Alman tacirin hapis hayatı devam ederken başından geçen bir olayı anlatırken bir kadının kendisine Kelime-i şehadet getirtirken Muhammed onun elçisidir sözü üzerine tekrar yapmamış, kadının karşısında birileri Müslüman bir kadınla görür

²³⁵Krafft, 1997: 51-55.

²³⁶Djuvara, 2017: 69.

²³⁷Djuvara, 2017: 73.

²³⁸ İnalçık, 2017: 197-198.

²³⁹Djuvara, 2017: 75-76.

²⁴⁰Djuvara, 2017: 104-105.

orkusundan konuşamaz haldeyken kadının ona Müslüman olursa kurtulacağını belirtmiştir. Burada özellikle Müslümandan ziyade “Türk olmam” ifadesini kullanması onun için Türkler eşittir Müslüman inancının ne kadar ileri derecede oturmuş olduğunu göstermektedir. Hapis hayatından kurtulmak için ettiği dualara yer verirken bu toprakları putperest memleket olarak adlandırması da dikkat çekmektedir. Fakat bununla birlikte kadının çok sevdiği eşi aracılığıyla serbest bırakıldığını aktarmaktadır.²⁴¹

Rönesans düşünürü olan Francois Rabelais’in 1550 yılında yazdığı eserde barbar Türk imajının zirveye ulaştığı görülmektedir. Doktor olan Rabelais, “tabiplerin prensi” Müslüman İbni Sina’yı okumasına rağmen ne İslam algısında ne de Rönesans “hümanizmi”ni benimsemiş olması konuyla ilgili eserinde yer verdiği ifadeler için bir düşünce farklılığı oluşturmadığı görülmektedir. Eserinde Müslümanların ateşle işkence yaptığına yer vermesi bunun ispatı olarak görülmektedir. Shakespeare’ın görüşlerinde ise Türk imajı yumuşamış olsa da söylemlerinde düşmanın konumunun netliği görülmektedir. Beşinci Henry oyununda görüldüğü üzere karakterin “sen ve ben, Aziz Denis ile Aziz George günleri arasında, yarı Fransız yarı İngiliz bir çocuk vücuda getirsek ve o çocuk Konstantiniyye’ye gidip Türk’ü sakalından yakalasa!” ifadesi imajın nasıl yer aldığını ortaya koymaktadır.²⁴²

On altıncı yüzyılın ikinci yarısı Avusturya sefiri olarak Türkiye’ye gelen Busbecq, henüz Viyana’dayken, gelmeden Türklerin örf ve adetleri, geçmişte takip ettikleri siyaset hakkında fikir sahibi olmak için görüşmeler yapmıştır. Türkler için ya aşırı duygusal ya da tamamen hissiz ifadelerini kullanan elçi, dostlarına karşı son derece iyi kalpli öfkeli olduklarında gayet serttir şeklinde açıklama getirmiştir. İç karışıklıklar nedeniyle de yabancı devletlerle barış içinde yaşamayı tercih ettikleri şeklinde fikrini beyan etmektedir.²⁴³ Kendisini karşılayan yeniçerilerin aynı zamanda gayrimüslimlere karşı yapılacak saldırıları önlediklerini, saygılarından dolayı din adamına benzettiğini belirten Busbecq, bu askerlerin dehşet saçan kimseler olduğunu bu şekilde görünce inanılmayacağını ifade etmektedir.²⁴⁴ Bu düşünce cihat anlayışıyla fetih yapan Türklerin kötü olarak görüldüğünü, kendi dinlerini tehdit ettiği düşüncesi gerekçesiyle bir Türk’ün yahut İslam’ı simgeleyen Türklerin aslında kötü/barbar olmadığını gördüklerini desteklemektedir. Fakat tarihi psikolojik algının bir tek örnekle değiştirilemeyeceği gerçeği göz önüne alındığında Busbecq’in dehşet saçan kimselere benzemedikleri şokunu dile getirmesi olağandışı bir yorum olarak kabul edilebilir.

İslam egemenliğinden bahsederken cihad anlayışının sanıldığı gibi ganimet kazanmak olmadığı görüşü de kabul görmüş ve imparator altıncı Leon, Taktika adlı eserinde kutsal savaş

²⁴¹Krafft, 1997: 108-109, 120-121.

²⁴²Kalm, 2013: 123.

²⁴³Busbecq, 2004: 8-9.

²⁴⁴Busbecq, 2004: 12-13.

öğretisinden saygıyla söz ederken Hristiyanların da bu düşünceyi benimsemesinin iyi olacağı fikrini paylaşmıştır.²⁴⁵ Var olan bilinç Dr. Johnson tarafından şu şekilde dile getirilmiştir: “Ender rastlanan iki nesne var: Hristiyan dünyası ve Muhammed’in dünyası. Geri kalan her şey barbarlık olarak görülebilir.”²⁴⁶ Türk ordularını baharda kabaran nehirlerle benzeten Avusturya sefiri Belgrad’ın zaptı sonrasında komşu devletlere korku saçmasını dile getirirken Hristiyan hükümdarların bu olaylardan ders alması gerektiğini önermektedir. Kaldığı kervansarayda Türklerin kendisi gibi Hristiyanlar üzerinden gözlerini ayırmadığını belirten Busbecq, bu milletin kendi adet ve giyinişlerinde hayret uyandığını nakletmektedir. Bu misafirhanelerde ne milletten dinden olursa olsun kalınabileceğini, kral sarayında gibi ağırlandığını ifade etmektedir.²⁴⁷

On altıncı yüzyılın ikinci yarısında Anadolu topraklarına gelen Protestan vaizi Stephan Gerlach ise, Türk din adamlarının vaaz verirken peygambere yaptığı övgüler hakkında “hurafe” tabirini kullanmıştır. Türklerin Mağribi ülkelerinde yaşayanlara keyfi davrandığını aktaran Gerlach, bu yüzden Mağribilerin Türklerden nefret ettiğini belirtmektedir. Protestan vaiz Gerlach, Hristiyan devletlerin arasında anlaşmazlığın Türkleri daha da yüreklendirdiğini öne sürmektedir.²⁴⁸ Bu nedenle Haçlı zihniyeti büyük ötekinin tehdidinin her yüzeye çıkışında canlanmıştır.

Busbecq, Karadeniz’i gezerken bu asil -Karadeniz, İstanbul hatta Yunanistan-toprakların bakımsızlıktan şikayetçi olduğunu düşünürken “bir Hristiyan eli bekliyor gibi” şeklinde yorumda bulunmuş, vaktiyle kendilerine medeniyeti aktarıırken şimdi “barbarlara” karşı kendilerinden yardım dilediğini ifade etmiştir. Bu konuda serzenişte bulunan seyyah, Hristiyanların başka şeylerle meşgul olduklarını belirtmektedir. Elçi keyif sürmelerinden, bu güzel topraklar varken Hindistan ve daha uzak yerlere gözlerini dikmiş olmalarından şikayet etmektedir; oradaki saf yerli halkı ezerek ganimet almanın kolay olduğunu ve bunları dini emirleri bahane ederek yaptıklarına değinmektedir. Atalarının bu yerleri kendileri gibi şahsi menfaat değil değerlerini göstermek amacıyla keşfettiklerini dile getirmektedir.²⁴⁹ Anadolu topraklarını gezerken duyduğu hayranlığı anlatırken dile getirdiği ifade aynı zamanda kendi milletinden çekingenliğini de göstermektedir: “... ben de faydalı bulduğum hoşuma giden şeyleri övmeye kalkarsam kusurumu bağışlayın.”²⁵⁰

“Büyük Türk” korkusu seyyahların kalemine de işlemiştir. Türkler hakkında

²⁴⁵Lewis, 2013: 297.

²⁴⁶Hourani, 2001: 22.

²⁴⁷Busbecq, 2004: 17-19.

²⁴⁸Gerlach, 2007: 534-538.

²⁴⁹Busbecq, 2004: 33.

²⁵⁰Busbecq, 2004: 41.

Hırvatistan'da yaşanan bir mücadeleden kesit paylaşan Gerlach, Bay v. Auersberg'in şu cümlesine yer vermektedir: "Tanrı Türklerin gözünü bağlamış olmalı. Yoksa onlar isteselerdi, Laybach'a kadar hiç engele rastlamadan ilerleyebilirdi."²⁵¹ Türklerin yenilmezliği düşüncesini değiştiren İnebahtı Savaşı'ndan birkaç yıl sonra Türkiye'ye gelen Gerlach'ın bu yoruma yer vermesi Türkler hakkındaki algının nasıl yerleştiğini göstermektedir.

Şark'ın nerdeyse Avrupa buluşu olduğunu belirten Edward W. Said, Avrupa'nın sadece komşusu değil en zengin eski sömürge mekanı, uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi olan Şark; sık sık yinelenen Öteki imgelerinden biri, Batının aynı zamanda tamamlayıcısıdır.²⁵² Batı algısında Şark'ın doğru okunup okunmadığı görüşü konusunda oryantalizm çalışan Lewis ise, İslamiyetin cihad anlayışı göz önünde bulundurularak fetih aracılığıyla yayıldığı ve sömürgeleştirme olduğu yaygın görüş iddiasına açıklık getirmiş ve fetihlerinin temel savaş amacının İslamiyeti zorla kabul ettirmek olmadığını Kuran ayetiyle birlikte paylaşmıştır. İlk Arap fetihleri dönemine değinerek zorla Araplaştırma veya İslamlaştırma politikalarının olmadığına da açıklık getirmektedir.²⁵³

Türklerin üstün meziyetlerinin doğuştan kabiliyete değil, kısmen Allah vergisi ve gayrete bağlı olarak mükafat olduğuna inanmalarının üstün başarılarının sebebi olarak gören Avusturya elçisi, askerlerin intizamına da dikkat çekmekte ve kendilerindekinin tamamen gürültüyle süreceğine değinmektedir. Türklerin en küçük işlerini bile düzenle yaptıklarını belirtmiş, kendilerininse en mühim konuda bile ihmal ettiklerini ifade etmiştir. Kanuni döneminde gelen bu elçi, İranlılarla ilişkilerin iyi olmasına inandırılmaya çalışıldıklarını belirtmiştir. Sultan Süleyman hakkında ise, yaşlılığını da hesaba katarak kendisinde bıraktığı izlenimin görünüşü itibariyle onurluluk sahibi ve bu muazzam İmparatorluğa yakışır şekilde olduğunu dile getirmiştir. Ağırbaşlı ve birçok zevklerden uzak yaşadığını, dindar olduğunu, bir emelinin devlet sınırlarını genişletmekse diğerinin dini açıdan yükselmek, yaymak olduğunu kaydetmiştir.²⁵⁴

İslam dini Batılılarca akademik çalışmalara da konu olmuştur. İslam dininin Hristiyanlık ve Yahudilik öğretilerinden oluşturulduğu görüşünü paylaşan on sekizinci yüzyıl Arapça profesörü Joseph White, bu dinin başarısının o dönem Hristiyan kiliselerinin yozlaşması ve İslam peygamberinin kişiliği sayesinde olduğunu paylaşmış ve Muhammed'in derin bir zekaya sahip olduğunu, yürekli ve yaratıcı dehanın safgücüsü ile büyük felaketlere

²⁵¹Gerlach, 2007: 598.

²⁵²Said, 2016: 11.

²⁵³Lewis, 2013: 73-74.

²⁵⁴Busbecq, 2004: 44-47. Tahta oturan Türk hükümdarların karakterlerini önemseyen Avrupalılar Sultan Süleyman'ın alicenaplığı, Hristiyanlara karşı insanîyetliği ve adaleti ile övmüşlerdir. Fakat oğlunu idam ettirmesi Batı'da imajının değişmesine neden olmuş, "tiran, zalim" şeklinde tiyatro eserlerine de konu edilmiştir. İnalçık, 2017: 233.

göğüs gerebilecek bir zihinsel yücelikle donatıldığı görüşünü dile getirmiştir.²⁵⁵ Türk imparatorluğunun en parlak dönemindeki askeri ve siyasi gücün kurulu düzenin savunucularını bile etkilediğini, Türk tehlikesiyle karşı karşıya kalan Avrupalıların Türk sisteminin üstünlükleri ve taklit edilmesinin yararları söz konusu olmuştur. Martin Luther'in ele aldığı "Türk'ün karşısındaki dindara uyarı" adlı çalışma ezilmiş olan köylülerin Hristiyanlar yerine Türk egemenliğine rıza göstermeleri üzerine yazılmıştır.²⁵⁶

Türkiye'den Viyana'ya gittiği zaman zarfında seyyahı karşılayan Arşidükün rahatsız görünmesi karşısında Türkiye'den geldiği için şaşırılmamak gerektiğini dile getirirken, Türklerin bu elçiyi zehirlediklerini dahi düşünmüş olmalarını ifade eden Busbecq, İstanbul'a gelmeye cesaret edemeyen birçok kişinin oradan dönmüş olabilmemesinin şaşıldığına yer vermiştir.²⁵⁷ Bu düşünce henüz gidilmemiş Doğu hakkında var olan algının nasıl tezahür ettiğini göstermektedir. On sekizinci yüzyılın ortalarına kadar d'Herbelot'un Şark Kitaplığı çalışmasından önce "Şark" anlayışının Araplar yahut Osmanlılar'dan ibaret olduğu görülmektedir. Ve bu anlayışta kültürel belleğin önceliği İstanbul'un düşüşü, Haçlı Seferleri ve Sicilya- İtalya'ya fetih hareketleriyle meşgul olmuştur.²⁵⁸

Türkler/Osmanlı/Müslümanlar hakkında Avrupa'da var olan algının seyyahlar tarafından aynı düşünülmediği farkındalığı oryantalist bakış açısını açıklamaktadır. Bu farklılığın nedeni öncelikle bilinmeyen öteki tehdidi, akabinde oluşan algıyı destekleyen seçilmiş travmaların desteklenmesiyle nesiller boyunca zihinde canlanması yoluyla diri kalmasıdır. Bu nedenle seyyahların yorumlarının dönem şartları içinde başvurulacak ilk kaynak olarak incelenmesinin önemi bir kez daha fark edilmektedir. Busbecq, Türk atlarından bahsederken bu halkın bu hayvanları sevgiyle terbiye ettiklerini, kendi seyisleriyle Türklerin usulleri arasında çok fark olduğunu dile getirmektedir. Türklerin savaş halinde nasıl eziyete dayandıklarını örneklendirerek açıklayan Avusturya elçisi güç şartlara sabır ve tahammülü gelecek güzel günlere yapılan fedakarlık olarak görmektedir. Kendi askerleriyle karşılaştırmada korkudan titrediğini belirten elçi askeri zaferlere alışan, zor şartlara dayanıklı Türk askerleri karşısında maneviyatı zayıf, aza kanaat etmeyen askerlerin ilk savaşta kaybedeceğine yer vermektedir. Ona göre aynı başarıyı eskiden Romalılar gösterirken şimdi Türkler göstermektedir. Türk kadınlarının iffetine dikkat çeken Busbecq Türklerin aynı zamanda temizliklerine çok dikkat etmelerinden de bahsetmektedir.²⁵⁹

İstanbul'u gezerken şehrin bir zamanlar Roma'ya aitken şimdi "aşağılık bir esaret

²⁵⁵Hourani, 2001: 23.

²⁵⁶Lewis, 2013: 165.

²⁵⁷Busbecq, 2004: 53.

²⁵⁸Said, 2016: 84-85.

²⁵⁹ Busbecq, 2004: 71-79.

altında” olduğunu belirten Busbecq, kendi memleketinin de bir gün aynı kaderi paylaşıp paylaşmayacağı sorusuyla kaygısını ifade etmektedir. Türklerin faydalı icatlara karşı diğer tüm milletlerden daha ilgili olduğunu ifade eden Avusturya elçisi Busbecq, dini inanç nedeniyle kitap basmasalar da diğer milletlerin örf ve adetlerine karşı saygılı olduklarına yer vermiştir.²⁶⁰ Antik devletler kavramının karşılığı olarak görülen Avrupa yani Yunan ve Roma, Şarklı devletlerin karşısı olarak görülmektedir. Bu farklılıklar toplumsal yaşamın başkalığıyla zenginleşmiş ve Avrupa’nın biz “pozitif”; Asya’nın onlar “negatif” algılaması ile kutuplaşmaya gitmiştir. Avrupa başarmış, Asya başaramamıştır.²⁶¹ Bu durum seyahatnamelerde de yer etmiş, kimi zaman toplumsal, kültürel özelliklere atfedilerek aşağı görme yöntemine başvurulmuştur. İslam dünyasının fiziki olduğu kadar eski ve ortaçağlarda eşi görülmemiş şekilde kültürel ve toplumsal bir hareketliliğe sahip olduğunu belirten Lewis, hem denizde hem de karada uzak mesafelere kadar giden bir haberleşme ağı oluşturduğunu ortaya koymaktadır.²⁶²

Osmanlı’nın İran’la yaşadığı Beyazıt durumunun kendi menfaatleriyle sıkı sıkıya bağlı olduğunu ifade eden Busbecq, sulh şartlarını kabul ettirmeleri için sıkıştıran Türklerin İran’la sorunu çözdüğü takdirde silahlarını kendilerine çevireceğini belirtmektedir.²⁶³ Bu ifade Büyük Türk korkusunun ilişkilerin normalleştiği süreçte dahi sürdüğünü göstermektedir. Frankfurt’ta yazdığı dördüncü mektupta Türkler’in sürekli kendi üstünlüklerinden bahsederken Hristiyanların korkaklığından bahsettiğini dile getirmiştir.²⁶⁴

Ali Paşa ile olan yakın muhabbetini anlatan Avusturya sefiri, Beyazıt’ın ölüm haberi üzerine kapıldığı endişeye yer vermiştir. Bununla birlikte bu düşmanın (Türklerin) Tanrı’nın öfkesi nedeniyle üzerine geldiyse her şeyin yıkılmaya mahkum olduğu teslimiyetini belirtmiştir. Aynı zamanda burada atalarının da Attila, dedelerinin Tamerlan gibi düşmanlarını hatırlatan elçi bugün de bunların Osmanlı tufanları olduğuna kanaat getirmektedir. Akabinde bu tehdidin başarısız sonuçlanmasının tüm Hristiyanlık için geçerli olduğunu, geçmişteki bozgunların hafızalardan silinmediğini kaydetmektedir. Busbecq mektubunu sonlandırırken Sultan Süleyman’ın üç büyük arzusundan biri olan Viyana’yı almak düşüncesinin ebediyen gerçekleşmemesi temennisinde bulunmaktadır.²⁶⁵

Avrupalı seyyahlar Doğuluları gözlemlerken aynı zamanda dindaşları olan Hristiyanların bu topraklardaki durumunu kaydetmeyi de unutmamışlardır. İzmir civarında

²⁶⁰Busbecq, 2004: 87-89.

²⁶¹Goody, 2015: 193-194.

²⁶²Lewis, 2013: 219.

²⁶³Busbecq, 2004: 112.

²⁶⁴Busbecq, 2004: 114.

²⁶⁵Busbecq, 2004: 128, 133-134.

manzara tasviri için duran Du Loir, inandığı din gereği şarabı yasaklayan bu topraklarda Hristiyanların bu konuda pek sıkıntı çekmediklerini belirtmiştir. Şehri gezerken “zalim yönetim” altında yaşayan Adalar Denizi topluluğunun serbestçe yaşayabildiğini, kadınların Doğulu kadınlar gibi giyinmediğini dile getirmiştir. Aynı zamanda Doğulu milletlerin kıskançlıkları nedeniyle kadınlarıyla konuşulmadığına değinen Fransız elçi, mektubu yazdığı kişiye Sakız adası sakinlerinin Cenevizlilerin iletişim kurma adetlerini hâlâ koruyor olmalarından bahsetmektedir.²⁶⁶ On yedinci yüzyılın ilk yarısında Anadolu topraklarına gelen Simeon ise, Türklerin hayırsever bir millet olduğunu gavur ve Yahudi ayrımı yapmaksızın hayır müesseselerinde hizmet verdiğini belirtmiş; dua ve oruçlarında Hristiyan olan kendileri için yakınarak Müslümanların çok dindar olduğuna değinmiştir. Hz. İsa’yı sadece peygamber olarak tanımlarıyla birlikte padişahın muhteşem alayıyla namaza gidişini gözleminden sonra Allah’ın bu millete bahşettiği gurura hayretini dile getirmiştir.²⁶⁷

Seyyahlar İslam’ın kendisine negatif yorumlar sergilerken kültür olarak İslam’a hayranlıklarını gizlememişlerdir. Du Loir, Kilise yıkıntısının bir kısmını Türklerin cami yaptığını ve bu camiyi saygıdan yahut dine olan merakından değil, eski malzeme üzerindeki porfir sütunun muhteşemliğinden ziyaret ettiklerini belirtmiş, cami imamının kendilerini fark ettiği anda bağırma ve hareketlerini -kirlettikleri ihtimaliyle- tehdit ettiğine yormuştur.²⁶⁸ Çağdaşı Simeon ise, Roma topraklarındayken görüştüğü Papa’ya Müslüman memleketlerindeki Hristiyanların durumu hakkında bilgi vererek Ermenilerin iyi olduğunu bildirmektedir.²⁶⁹

İstanbul’da süren salgın hastalıklar üzerine Türklerin dini inançlarla tedbir almayan, alan kişiyi de kâfir olarak adlandırdığını mektubunda belirten Du Loir, şehir üzerine yaptığı incelemeler sonucu köle pazarlarının en kötü ticaret kaynağı olduğuna yer vermiştir. Burada kendilerinin Tanrı tarafından hürriyetin bağışlanmasına değinen Fransız elçi Busbecq’in bu konuda kendi ülkelerinin Osmanlı’dan daha kötü olduğu düşüncesini irdelemektedir. Buradaki Hristiyanların durumu hakkında Türklere zalim diyerek kötü duygularının yanı sıra bu dindaşlarına karşı Haç’ın acımasız düşmanına ses çıkarmayan Hristiyanların kayıtsızlığından da hayıflanmakta, bu şikayetlerinin durumu göz ardı eden Hristiyanlar için boşa gayret olarak bildirmektedir. Zira şanlı çıkarının intikamlarını almak kutsal hizmet ilhamını umut etmektedir. On yedinci yüzyılda Türkiye’ye elçi olarak gönderilen Du Loir, Türklerin siyasette olduğu kadar savaşlarda da en büyük olduğunu ayrıca belirtmiştir.²⁷⁰

²⁶⁶Du Loir, 2016: 26-27.

²⁶⁷Simeon, 2016: 27-31.

²⁶⁸Du Loir, 2016: 31.

²⁶⁹Simeon, 2016: 73.

²⁷⁰Du Loir, 2016: 50-53.

Türklerle/Müslümanlara karşı katıksız hayranlık duyulmasa da büyüklüğü ve iyi yönleri de olduğunun kabul edildiği görülmektedir.

Türklerin Ramazan ayında gösterdiği kararlılığı vurgulayan Du Loir, careme zamanında bahaneler sunan Hristiyanların yüzünü kızartacak bir durum olduğunu ifade etmiştir.²⁷¹ Fransız seyyah Du Loir Paris'ten gelirken kendisinden Türklerin dini hakkında bilgi isteyen bir rahibe yazdığı mektupta İslam'ın Hristiyanlık ve Yahudilik esaslarından bazılarını alarak olağanüstü düşlerle oluşan karışım dini olduğunu öne sürmüştü; fakat Türklerin Allah'a ve Allah'ın adının geçtiği her şeye çok büyük bir saygı gösterdiğini belirtmiştir.²⁷² İslam dininin Avrupalılarca çoğu zaman Hristiyanlık ve Yahudilik devamı olarak görüldüğü dikkate değerdir.

İbadet esnasında Türklerin çok saygılı olduğunu belirten Du Loir, Hristiyanların ibadetlerine de aynı saygıyı gösterdiklerini belirtmiş, ayrıca “halktan daha ikiyüzlü olduğunu iddia ettiği” mutasavvıfların ibadetlerine değinmiştir. Dervişlerin tarikatlarından bahsederken kimi yerde bilerek yahut bilmeyerek yermiş (Mevlevi dervişlerini oğlancılıkla itham etmiştir); kimi yerde verdiği vaazlardan en dindar Hristiyanların bile faydalanabileceğini dile getirmiştir.²⁷³ Türklerin ibadetlerini ayrıntılı bir şekilde rahibe aktaran Du Loir mektubunu şu soruyla sonlandırmaktadır; “Size bu düşünceleri ifade etmemden ötürü, bu zavallılara yoldaşlık mı yapayım ya da onları cehenneme gitmek üzere bırakayım mı? Hangisini istersiniz?”²⁷⁴ Arapların hilekar olduğu görüşüne sahip olan Simeon ise, kendilerinin asıl, Türklerin yan Müslüman olduğu iddialarını dile getiren Arapları gördükçe Türklerin daha temiz olduğuna imrendiğine yer vermektedir.²⁷⁵

Fransız seyyah Du Loir bir bilim insanına yazdığı mektubunda Türklerin bilim hakkında çok fazla kaynağı olmadığı gerekçesiyle Türklerin nasıl insanlar olduğunu, geleneklerini yazmayı tercih etmiş ve “birçoklarının düşündüğü gibi” kaba saba, saldırgan insanlar olmadığını ifade etmiştir. Seyyah Almanların söylediği “ hemen gözümüzün önündeki iyi huylu adetler, şurada duran iyi insanlardan daha geçer akçedir” sözünün tamamen bu insanlar için geçerli olabileceğini belirtmiş; iklimin etkisi ile ilgili Rumlarla karşılaştırma yaparak ikisinin de aynı coğrafyada yer almasına rağmen Rumlar'ın atalarından hainlik ve kendini beğenmişlik aldığını fakat Türkler'de böyle bir durumun görülmediğini, namuslu insanlar olduğunu, Hristiyanlarla karşılaştırınca sofrada adabının daha iyi olduğunu öne

²⁷¹Du Loir, 2016: 90.

²⁷²Du Loir, 2016: 107-108.

²⁷³Du Loir, 2016: 116-120.

²⁷⁴Du Loir, 2016: 128.

²⁷⁵Simeon, 2016: 147, 155-155.

sürmüştür. “Her yerde olduğu gibi” oyunda da aldatmacaların olmadığına yer vermektedir.²⁷⁶ On yedinci yüzyılda yaşayan George Sandys’in İslam dinine yaklaşımında Roger Bacon’la aynı görüşü paylaşarak İslam düşünürlerinin gizli Hristiyan oldukları düşüncesi görülmektedir. Bu algının on yedinci yüzyılda yaşayan Peter Bayle tarafından değişiklik gösterdiği görülmektedir. Payle Müslüman kültürün normalliğini dile getirmiş ve Avrupa ahlakı karşısında Müslüman politikalarını övmüştür.²⁷⁷

Oryantalist bakış açısında önem arz eden bir konu da İslam’a yaklaşımdır. Bazen İslam’ın Hristiyanlık ve Yahudilik’ten oluşan öğretilerle kurulduğu düşünülmüş bazen tamamen din olmadığı görüşü paylaşılmış bazen de İslam peygamberi Muhammed’in bu dini ortaya birilerinin desteğiyle kurduğu savı ortaya atılmıştır. On sekizinci yüzyılın başlarında yaşayan George Sale, Kuran’ın ilk titiz İngilizce çevirisini yapmış ve giriş kısmında İslam peygamberi hakkında yorumlarını dile getirmiştir. Sale’e göre Muhammed doğrudan Tanrı tarafından gönderilmemiş, Tanrı onun insani eğilim ve ilgilerini kendi amaçları uğruna kullanmıştır.²⁷⁸ On sekizinci yüzyılda İngilizlerin Müslümanlarla olan ilişkileri artarken Arap medeniyeti ve İslam’ı anlamaya yönelik ilginin ortaya koyduğu girişimler, bakış açılarını yönlendirdiği takdirde ilerlemiştir. Öyle ki Araplar hırsız, Mağribiler zalim ve Türkler İsa’nın ezeli düşmanı olarak görülürken Kuran tercümesinin yanlış içeriklerle dolu olmasına rağmen okutulması devam etmiş, Şark dünyası Binbir Gece Masalları ile şehvet düşkünü olarak yansıtılmıştır.²⁷⁹ Bu durum, ötekinin tasviri nesilden nesile aktarılırken yazılan eserlerin önemini örneklendirmektedir.

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısı elçilik göreviyle gelen İngiliz Ricaut, Türklerin siyasi düsturları üzerine yazdığı eserin giriş kısmında Tanrı’nın Hristiyanların günahlarını cezalandırmak için bu milleti yükseltmiş ve desteklemiş olduğu ifadesine yer vermektedir. Elçi, Selçuklu dönemine değinmiş, Türk egemenliği altında yaşayan milletlerin durumlarından memnun olmalarını hayretle belirtmiştir. Padişahın mutlak yetkisini yorumlayan elçi, bu imparatorluğun kudretinin bu kadar çabuk büyümesine değinmiş, haklı ve dürüst yasalarla sınırlanan kudretin aynı zamanda tebasının da haklarına saygı gösteren bir yönetim olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁰ On sekizinci yüzyılın ortalarında İstanbul’a gelen de Tott ise, “insanlara gayet az değer verilen bu ülkede, topluma pek az yararı dokunan hayvanlara karşı nasıl bu kadar iyi davranıldığını” hayretle belirtmektedir.²⁸¹

²⁷⁶Du Loir, 2016: 129-131.

²⁷⁷(Akt.) Kalın, 2013: 114.

²⁷⁸Hourani, 2001: 24.

²⁷⁹Hüseyin, 1991: 39-40.

²⁸⁰Ricaut, 2004: 8-9, 12-13.

²⁸¹De Tott, 2004: 80.

Avrupalılar için daha önceden edinilmiş Doğu/Doğulu tasviri karşılaştıklarında, farklı bir durum olduğunu gördüklerinde beklenen profilin aslında bildikleri gibi olmadığı eserlerine de yansımıştır. On sekizinci yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu topraklarına gelen Kelemen Mikes, Edirne’de yazdığı mektubunda Türklerin yemeği hakkında şaşkınlığını belirtmekte ve bu şaşkınlık beklentisinin çok üstünde olduğunu göstermektedir. Yazdığı başka bir mektubunda Türklerin kendilerini sevdiğini fakat yabancılar için zor olduğunu; Türklerin Hristiyanlardan nefret etmediğini fakat aşağılık gördüğünü belirtmektedir. Türklerin dostluğunun çok faydalı olduğunu belirten Mikes, diğer yandan bir menfaat karşılığı olmadan Türk’ün dostluğunu aramakta ne zevk olabilir sorusunu sormaktadır.²⁸² Bu görüş ötekinin konumunu korumak arzusu olarak yorumlanabilir.

Yine on sekizinci yüzyılın sonlarında Anadolu’ya gelen Fransız doktor Antonie Olivier, Mezarlıklar üzerine yazdığı kısımda Ermenice ibarelerin altındaki kesit insan kafası resminin Türkler tarafından haksızlığa uğranıldığını gelecek nesillere aktarmak arzusuyla konulan bir işaret olduğunu ifade etmektedir. Normal zamanlarda Türklerin Frenklere sataşmadığını söyleyen Olivier, yanlarında iki yeniçeri ile sokağa çıkmanın işlerini kolaylaştırdığını bildirmektedir. Türklerin dine bağlılığı nedeniyle mukaddes saydıkları Anadolu topraklarına gömülmek istediklerini belirtirken Türklerin bir gün Avrupa topraklarının tekrardan Hristiyanların eline geçip “kafir”ler tarafından mezarlarının çığneneceği endişesi olduğu görüşünü sorgulamaktadır. Dervişlerin dini ayinlerini ziyaret eden Olivier, dinsel hilekarlığın cahil ve mutaassıp insanları aldatmasından bahsederken Avrupa’da en ileri ve medeni devletlerde bile bundan gülünç hilelere başvurulduğunu kaydetmektedir.²⁸³

On sekizinci yüzyılın ilk çeyreğinde yaklaşık bir buçuk yıl Türk topraklarında olan İngiliz elçinin eşi Mary Montagu, Kontes Mar’a yazdığı mektupta gözlemlerini aktarırken seyyahların kendilerinden önce söylenmeyen şeyleri söyleyince alaya alındığını bu nedenle geri döndüğünde hiç bir şey söylemeyeceğini, kız kardeşinin kendisine inandığı için gerçekleri anlattığını belirtmiştir. Daha önce görüştüğü Fatma hanımla yeniden görüşen Mary hayranlığını tekrardan dile getirmiş, ülkesinin adetlerini anlatırken bazı insanlar gibi taraf tutmadan anlattığını belirtmiştir.²⁸⁴ Kontes Bristol’a yazdığı mektupta İstanbul hakkında yazılan seyahatnamelerin tarafgir ve yanıltıcı olduğunu belirten Mary, İstanbul’un güzelliğinden övgüyle bahsetmiş; Ayasofya’yı gezerken iddia edildiği gibi Hristiyan

²⁸²Mikes, 2014: 3, 5.

²⁸³Olivier, 2007: 52-56. 16 Mart 2019’da gerçekleşen Yeni Zelanda katliamı saldırganının manifestosunda Türkleri Boğazi’n öteki yakasından atılması fikri bugün hala (İstanbul Fethi gibi) seçilmiş travmaların etkisinin devam ettiği düşüncesini ortaya koymaktadır.

²⁸⁴Montagu, 2014: 93-94.

tablolarının imha edilmediğini, İmparator Konstantin'e saygı nedeniyle de Türklerin mezarına saygı gösterdiğini aktarmaktadır. Camiler hakkındaki gözlemlerini de içtenlikle belirten Mary Paulus Kilisesi'nin Valide Sultan Camisi'nin yanında acınacak bir figür olduğunu belirtmiştir. Bütün bu güzelliklerin düşmanlarına gerçekleri inatla ters düşen Yunanlılardan haberdar olduğu için gerçeği yansıtmayan yazarların utanmazlığını ortaya koymaktadır.²⁸⁵ Türkiye'deki köleler hakkında diğer Hristiyanlar gibi nefretle bahsettiği takdirde kendisine yarım Türk ibaresinin kullanılacağını bildiren Lady Mary, kölelere kesinlikle sert davranılmadığını bildirmektedir.²⁸⁶ Bu ifadeler seyyahların "öteki" üzerine alışılmış algının aksi yönde yorumlara nasıl tepki verilebileceği ihtimalini ortaya koymaktadır.

Ceberti'nin kitabında yer alan Napolyon'un fermanına bakıldığında İslam peygamberine ve Kuran'a olan hürmeti, üstünlüğün yalnızca akıl ve ilimle olabileceği ifadeleri yer almaktadır. Mısır'a düzenlenen sefer sonrasında Fransız bayrağının yanı sıra "ilelebet yaşasın" diyerek parantez açtığı "dostumuz" ifadesiyle Osmanlı sultanının bayrağını da asmak zorunda olduğunu dile getirmiştir. Napolyon'un fermanı "Allah Osmanlı Sultanı'nın şanını daim kılsın" dilekleriyle sonlanmaktadır.²⁸⁷ Haçlı askerinin bir ifadesinde "Türkleri ve putperestleri kutsal topraklardan sürdük ama Rum (Yunan), Ermeni, Süryani ve Yakubi sapıklardan kurtulamadık" sözleri Batı'nın Doğu Hristiyanlarını en az Müslümanlar kadar düşman görmelerinin bir kanıtıdır.²⁸⁸

Doğulu'nun ötekiliği ve bu ötekilikle kendilerinin farklı olduğu bilincinin Doğu'da olduğu düşüncesi menfaat ilişkilerinde kendini göstermiştir. Napolyon'un Mısır seferinde Şark halkını kendine çekme yöntemi olarak Hz Muhammed'e hayranlık ve Kuran'a saygı gösterisinin Kahire tarafından güven duyulmasını sağlamış ve bu politika kendisinden sonra da sürdürülmeye çalışılmıştır.²⁸⁹ Bu politika sömürge topraklarında kendini kabul ettirme, ayırtırdenlik imajı verme yöntemi olarak değerlendirilir niteliktedir.

Süleymaniye Camii'nin yapımından önce yaşanan bir hadiseyi anlatan de Tott, Sultan Süleyman'ın davalarını adaletin hükmüne bırakan bir insan olduğunu belirtmiş, caminin yapılacağı yerde herkesin razı olup bir Yahudi'nin rızası olmaması üzerine şeyhülislamın verdiği fetva üzerine Yahudi ve mirasçılarını kapsayacak bir kontrat imzalandığını aktarmaktadır.²⁹⁰ Bu durum Osmanlı içindeki azınlıklara/diğer dinlere olan saygıyı örneklendirmekte ve seyyahın bunu kaleme alması önemlidir. Çünkü Avrupa'da bilinmeyen

²⁸⁵Montagu, 2014: 99-103.

²⁸⁶Montagu, 2014: 104.

²⁸⁷Kalm, 2013: 131-133.

²⁸⁸Kalm, 2013: 77.

²⁸⁹Said, 2016: 92.

²⁹⁰De Tott, 2004: 60.

Doğu hakkında zaten var olan “öteki” algısının negatifiklerle körüklenmesine mikro olsa da karşı argüman oluşturabilecek bir olaydır. Kimi seyyahlar tecrübeleri üzerine Doğulu tasvirini kendileri yorumlamıştır. Lady Mary, Ahmet bey ile günlük samimi ilişkilerinden bahsederken birbirlerinin dini hakkında bilgi alışverişinde bulunduğunu, bu Türk’e İngiltere ve Roma mezhebi arasındaki farkı anlattığını ve Ahmet beyin resimlere tapmayan, Hz Meryem’e dua eden Hristiyanları duyunca hoşuna gittiğini belirtmiştir. Ahmet beyle yaptığı sohbette Kuran üzerine yaptığı konuşmada Yunanlı tercümelerinin kötü niyetle başlandığı ve tahrif edildiğine kanaat getirmiştir.²⁹¹ Türklerden ve Müslümanlardan fazlaca iyimser yorum yapan Montagu, ara ara bu nedenle kendi ülkesinden eleştirilebileceği kaygısını da dile getirmiştir. Madam Rich’ten gelen mektupları gülerek okuduğunu ve yazdıklarının yanlışlarla dolu olduğunu bildiren Mary Türkiye hakkında okuduğu seyahatnamelerin yanlış olduğunu, görmedikleri halde gerçek dışı saçma kadın haberlerinden oluştuğunu ifade etmektedir.²⁹²

Oryantalist bakış açısının oluşmasında önemli faktör olarak Türklerin dini olan İslam’ın günlük ritüellere etkisi seyyahlarca yorumlanmış, irdelenmiştir. Hz Muhammed’in her Müslüman erkeğin dört kadınla evlenme izni vermesini erkeklere hoşnut görünmek için mi, nüfusu çoğaltma politikası mı yoksa Arap ülkelerindeki sapık alışkanlığı ortadan kaldırmak için mi yaptığı sorgulanmaktadır.²⁹³ Türklerin dini hakkında başka bir yorumu da Mikes yapmaktadır. Türk devletinin yenilince sızlanıp barışacağını yazan Mikes, kadınların yaşamıyla ilgili evlerin yüksek yapılışı konusunda bu kadınların görülmemesi için böyle olduğu kanısına varmış ve bir sözü hatırlatmıştır: “Fransa kadınların cenneti atların cehennemi, Türkiye atların cenneti kadınların cehennemi derler, ne kadar doğru!”²⁹⁴

İslam’ın kadınlara yaklaşımında farklı bir yorum getiren Montagu ise, yine iyimser/olumlu görüşlerini kaleme almıştır. Yaklaşık bir buçuk yıl Türk topraklarında olan İngiliz elçinin eşi Mary Montagu, bu toplum hakkındaki görüşlerini paylaşmıştır. Arap şiiri sanatına olan hayranlığını belirtmiş; Edirne’de hamamda yaşadığı anısından bahsederek Avrupa’da bile kadınların bu kadar nazik ve ahlaklı davranacak saray olmadığını dile getirmiştir.²⁹⁵ Türk kadınlarının ülkede yegane özgür kesim olduğunu belirten Montagu, kanunların dört eş müsaadesine rağmen buna rıza gösteren ne bir erkek ne de üst tabakadan bir kadın olmadığını dile getirmiştir. Kendi seyyahlarının uydurmaları olduğunu mektubuna ekleyen Lady Mary, buradakilerin adetlerinin çok da farklı olmadığını not etmektedir.²⁹⁶

²⁹¹Montagu, 2014: 25-27.

²⁹²Montagu, 2014: 76-77.

²⁹³Olivier, 2007: 97.

²⁹⁴Mikes, 2014: 11, 17.

²⁹⁵Montagu, 2014: 15, 21.

²⁹⁶Montagu, 2014: 37-38.

Edirne’de Fatıma adında birini ziyaret eden Mary, bu kadının güzelliğine kaldığı hayranlığı en içten ifadelerle dile getirmiştir. Kadının asilliği ve zarafetinin yanısıra kendilerinin “barbar” dediği ülkede kadınların aldığı eğitimiyle de adeta bir kraliçe gibi yetiştirildiği hissini itiraf etmektedir. Türklerin müziği hakkında kulak tırmalayan yorumlarının doğru olmadığını da belirten Mary, bu hanımlarla sohbet bitirişinde ayrılırken gerçekleşen merasimi anlatmış ve “bir süre adeta Hz. Muhammed’in vadettiği cennette bulunmuşum gibi bir tesir altındaydım” ifadesiyle memnuniyetini aktarmıştır.²⁹⁷

Batı’da tipik bir Rönesans insanı olan on yedinci yüzyıl düşünürü Henry Stubbe’nin İslam’ı açıkça savunduğu görülmektedir. Bir sonraki yüzyılda Stubbe’nin görüşlerinden ilerleyen Emanuel Swedenborg, İslam’ın özünde Hristiyanlıkla uyum içinde olduğu görüşündedir. Benzer düşüncelerle on dokuzuncu yüzyılda Goethe’nin fikirlerinde de İslam kültürüne hayranlık görülmektedir.²⁹⁸ Birçok Batılı seyyah gibi Ricaut da Müslümanların ibadetlerindeki saygı ve huşu içinde olmalarını Hristiyanlara örnek olarak göstermektedir.²⁹⁹ Türklerin bayram münasebetiyle yaptığı tören hakkında mevcut düşüncelerin çürüdüğünü, Türklerin kaba medeniyetsiz insanlar olmadığı kanısını paylaşmaktadır. Gözlemlerini aktaran Ricaut, gezginlerin Türkler hakkında söylediği ileri geri konuşarak yaptığı haksızlığı dile getirmiş, kendi aralarında nezaketsiz olmadığına Hristiyanlara karşı dinleri gereği hoşgörüsüz olduğuna yer vermiştir.³⁰⁰ 1748 yılında bu büyük Türk devletinin bu kadar zaman ayakta kalmasını şaşkıncı bulan ve Tanrı’nın emri dışında başka türlü düşünülmeceğini bildiren Mikes, iyi ahlak içinde Türklerin en kıymet verdiği şeyin itaat olduğunu kaydetmiştir. Bu nedenle Türklerin köleliğe yakışır hizmetlere alışık olduğu kanısına varmaktadır.³⁰¹ Türklerin ticarete dürüst ve namuslu olduğunu, iyi niyetli, sözünün eri olduğunu bildiren Olivier ise, eğer gayrimüslimleri hakir görmeseler en dürüst olduğu sonucuna varacağı yorumunu yapmıştır.³⁰²

Mikes Osmanlı’nın Avusturyalıları yendiği görülmediğini ifade ederek 1740’taki iyi bir barışı getiren savaşın Osmanlılar tarafından “mucizeyle” kazanıldığını belirtirken kendiliğinden olmadığını not etmiştir. Bununla beraber padişahı gördüğü vakit şükran borcu olduğunu tekrar belirtip mukaddes kiliseye girebilmesi için iyi dileklerini kaydetmiştir.³⁰³ Lady Mary ile aynı yıllarda Anadolu topraklarına bulunan Mikes, bu insanların İncil’i okuyup okumadıklarını sorgulamış, bir kaç yüzyıl sonra bütün gözler kapandığında kötülüğe karşı

²⁹⁷Montagu, 2014: 56-59.

²⁹⁸Kalm, 2013: 116-117.

²⁹⁹Ricaut, 2004: 161.

³⁰⁰Ricaut, 2004: 164-165.

³⁰¹Mikes, 2014: 227-229.

³⁰²Olivier, 2007: 192-194.

³⁰³Mikes, 2014: 217-218.

iyilik yapılmasını emreden İncil'e göre hüküm verileceğini bildirmektedir.³⁰⁴ Bu yorum seyyahın İslam'ı Tanrı dini olarak kabul etmediği görüşünü ortaya koymaktadır. Bu görüş de din olarak İslam'a bakışın nefret ya da negatif duygu uyandıran bir yaklaşım olduğunu göstermektedir.

Türklerin arasında efendi adamlar da olduğunu not eden Mikes, Tekirdağ'da yazdığı anısında Türk'ün halka zulmettiği sanılmamasını, hissesi verilince susmasını bildiklerini fakat Rumlar'ın azgın millet olduğunu, bu muameleyi hak ettiklerini bildirmektedir.³⁰⁵

On sekizinci yüzyılın ortalarında İstanbul'a gelen de Tott, Türkçe öğrenme sürecinden bahsetmiş, Türklerin dilinin fakirliği yüzünden cehaletin pençesine düştüğü iddiasında bulunmuştur.³⁰⁶ On sekizinci yüzyılın sonlarında Anadolu'ya gelen Fransız doktor Antonie Olivier ise, Türklerin Arapça, Farsça ve şiire ilgili duyduğunu aktarmış, kendi tarihleri dışında başka tarihe ilgi duymadığını not etmiştir.³⁰⁷ Oysa daha önce de belirtildiği üzere aynı yüzyılda Türk topraklarında yaşayan Montagu çağdaşlarıyla aynı görüşü paylaşmamaktadır. İbrahim paşanın III. Ahmet'in en büyük kızı sultana yazdığı şiiri tercüme eden Lady Mary, İngilizce'de böylesine şiddetli bir duyguyu ifade edemeyeceğini çünkü bu duyguların kendilerinde pek ender yaşandığını belirterek Türkçenin çok kuvvetli anlamlar barındıran bir dil olduğunu da ifade etmiştir.³⁰⁸

Türkler hakkında başka bir başlıkta hayranlık da bir diğer seyyah Ricaut'un Türklerin Siyasi Düsturu eserinde yer almıştır. Türklerle savaşıyan Hristiyan kumandanların bu başarının sebebinin çok sayıda asker olduğunu düşünse de, Ricaut bunun sebebinin Türklerin sahip olduğu esrarlı bilgi ve olağanüstü düzen olduğunu belirtmektedir.³⁰⁹ Osmanlı'nın deniz gücüne fazla önem vermemesini dile getiren Ricaut, Hristiyanlığın ortak çıkarı için Türklerin bu uykudan uyanmamaları temennisinde bulunmuş; aksi takdirde kafalarına koyarlarsa ve gerektiği gibi çalışırlarsa bütün cihanın önlerinde eğileceğini ifade etmiştir.³¹⁰ Büyük Türk düşüncesi Ricaut için böyleyken çağdaşı Olivier için pek de tehditkar değildir. Askeri disiplinin bozulmasıyla ilgili ganimetlerden faydalanma yönteminin "bir zamanlar bütün dünyayı korkudan titreten Osmanlı Ordusu"nu da bugünkü haline getirdiğini belirten seyyah, hala ayakta durabiliyorsa Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın bekasında şimdilik fayda görmesinden dolayı olduğunu kaydetmektedir. İlk sultanlar döneminde Türk askerlerinin zafer uğruna, din aşkına savaşıyor, askeri talimlerde yetişmiş, pişmiş olduğu için karşılarında

³⁰⁴Mikes, 2014: 35.

³⁰⁵Mikes, 2014: 46, 53.

³⁰⁶De Tott, 2004: 11.

³⁰⁷Olivier, 2007: 28.

³⁰⁸Montagu, 2014: 45.

³⁰⁹Ricaut, 2004: 206.

³¹⁰Ricaut, 2004: 216.

hiç bir kuvvetin dayanamadığını hele ki kendilerini dini ve dünyevi entrikalara kaptıran Rumlar'ın hiç savaşmadan boyun eğmiş olduğunu kaydeden Olivier, kafirlere karşı her savaş ilanında sevinçle, cesaretle silahlarına sarılan bu cengaverlerin Avrupa devletlerinin ilerlemeye başladığında kafir icatlarını kabul etmemeleri nedeniyle geri kaldığını, savaşma arzusunun kırıldığını belirtmektedir.³¹¹

Birçok seyyah gibi Montagu da Türk topraklarındaki adalet hakkındaki gözlemlerini kaleme almıştır. Türk kanunları ile ilgili uygulamadan hoşnut olduğunu bildiren Lady Mary, adaletin işleyişiyle ilgili kendi ülkesiyle karşılaştırma yaptığında orada sahtekarlıktan böbürlenmiş kimselerin burada kızgın demirle damgalandığını bildirmektedir.³¹²

Oryantalist bakış açısının etkisini Doğu seyahatinde fark eden Avrupalılar'ın Türkler için dileği, hak din olarak kendi dinleri olan Hristiyanlığa girmeleri olmuştur. Daha önce de örneği imparatora yapılan teklif ile görülürken bir başka örneğini Mikes'in seyahatnamesinde görmek mümkündür. Acemlerle yaşanan savaş hakkında bihaber olduğunu bildiren Mikes, ekmeklerini yediği için Türklerin kazanmasını istediğini belirtmiş, bu milletin sanıldığı kadar korkunç olmadığını aksine barışçıl olduğunu bildirmiş; başka hiç bir memlekette sığıntıya bu kadar yardım edilmeyeceğini not etmiş ve Tanrı'dan hak din olan Hristiyanlığı bu halka nasip etmesini dilemiştir.³¹³ Avrupalılar için Türklerin askeri disiplini de dikkat çekmiştir. Türklerin hükümdara itaat ve sadakatinin Hristiyanlara örnek oluşturduğunu belirten Ricaut, sarayda verilen eğitimden bahsederek Türklerin en önemli siyasi düsturu ve devletin sağlam temeli olduğu görüşüne yer vermektedir.³¹⁴ Saray yönetimi hakkında fikirlerini belirten Ricaut, tahmin edildiğinden fazla siyasi ve hesaplı olduğuna, imparatorluğun en sağlam dayanağı olduğuna yer vermiştir.³¹⁵ Busbecq'in Türklerle ilgili yorumuna yer veren Ricaut, Türklerin geleneklerine inatla bağlı kaldığına değinmektedir. Türklerin Hristiyanlarla gerçek bir dostluk kurmayacağını belirten İngiliz elçi, sıkışık durumlarda Türklerin dostluğuna güvenilmemesi gerektiğini öğütlemektedir.³¹⁶

Avrupa'nın güç dengesinde kısmen etkili olan Osmanlı ile ittifak yapan Avrupa ulusları diğer Avrupalılar tarafından kimi zaman dışlandığı görülmektedir. Bu konuda seyyah Gerlach, Lehistan kralının Türk hükümdara yazdığı mektuptan bahsetmiş; bu mektupta Türklerin kapısına gösterdiği büyük saygıdan dolayı Hristiyan dünyasının nefretine maruz kaldığını belirten Lehistan kralının ifadelerini aktarmıştır.³¹⁷

³¹¹Olivier, 2007: 172-174.

³¹²Montagu, 2014: 86.

³¹³Mikes, 2014: 85.

³¹⁴Ricaut, 2004: 32-33.

³¹⁵Ricaut, 2004: 53.

³¹⁶Ricaut, 2004: 101-102.

³¹⁷Gerlach, 2007: 574.

Türklerin dini hakkında temizlik hususunda gösterilen özene dikkat çeken Mikes, bunların güzel şeyler olsa da dilekleri İsa'nın adına dilememiş oldukları gerekçesiyle gerçekleşmeyeceğini not etmektedir. Mikes namazda okunan sureleri aktarmış, Fatıha süresinin baş tarafını desteklemiş fakat sonunu mürailik* olarak yorumlamıştır.³¹⁸ Kudüs'teki papazların ibadet işlerinde Türklerin serbest bırakırken Rumlar'ın öteden beri hazmedemediklerini aktaran Mikes, Türklerin aynı zamanda kendilerine gavur derken İsa'ya büyük saygı göstermelerini dile getirmiş bunun gerekçesi olan Muhammed'e inanmama hususunda kendilerinin doğru olanı yaptıklarını bir kez daha vurgulamıştır.³¹⁹

Avrupalı seyyahlar için Doğu insanını gözlemlemek kadar kendi milletlerinin ve dindaşlarının bu topraklarda nasıl yaşadığı da dikkat çekicidir. Olivier, Adalar'da gittiği bir manastırın kapısında kötü çizilmiş cennet, cehennem ve Araf tasvirleri olduğunu bildirmektedir. Cehennem, Müslümanlar, Katolik papazları, Evéques ve Areheveques'lerle ve zengin giyimli Rumlar'la dolu; Araf ve cennette ise, keşişler, Ortodoks papazlar ve yoksul ve basit giyimli Rumlar'la dolu olduğunu göstermektedir. Türklerin bu nedenle bir zarar verip vermediğini soran Olivier bir defa böyle bir durum olduğunu, hediye ve paralarla ucuz kurtulduğu cevabını almıştır.³²⁰ Türkiye'de adaletin işleminde kanunların Kuran'dan alındığı için davaların basit, nadir ve çözülmesi kolay olan bir durum olduğunu, çünkü herkesin haklarının sınırını ve yükümlülüklerini bildiğini kaydetmektedir.³²¹

Seyyahların Doğu tasvirinde Türklerin dini, dini yaşayış şekli, alışkanlıkları, kadına yaklaşımı, toplumsal durumu farklı algılarla ve tecrübelerle aktarılmıştır. Bununla birlikte Osmanlı'da farklı dinlerin yaşayışlarına yaklaşım da seyahatnamelerde yer etmiştir. Kimi Avrupalı için gayrimüslimlere iyi, kimi Avrupalı içinse kötü davranıldığı görüşleri paylaşılmıştır. Mikes ise yazdığı bir beyti paylaşmış ve şunları kaydetmiştir:³²²

“...

Dört kısımdır şehir halkı,
Türk, Ermeni, Rum, Yahudi.

Hepsinin de dini ayrı,
Âdetleri ayrı gayrı.

*İki yüzlülük, dini anlamda inanç durumu menfaatine göre değişmesi.

³¹⁸Mikes, 2014: 244-245.

³¹⁹Mikes, 2014: 255, 257.

³²⁰Olivier, 2007: 88.

³²¹Olivier, 2007: 163.

³²²Mikes, 2014: 58.

Birlik olur mu bir yerde,
 Dinler böyle ayrılınca.
 ...
 Ne eğlence ne saz vardır,
 Oturma geç böyle yerde.
 ...”

Onuncu yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı'nın parçalanmasına kadar İslam'ın siyasal, dinsel ve kültürel açıdan Avrupa'nın “en değişmez ötekisi” olması, günümüz Avrupası'nın Türkiye'ye yönelik yaklaşımında Avrupa uygarlığının Hristiyan kimliği yönünden kuşku içinde olması vurgulanmaktadır.³²³ Kültürün içindeki bir değer topluca yaşanmasının olağan bir durum olduğu kabul görülebilir olmakla birlikte, günümüzde Türkiye'nin laikliğinin bu gerekçeyle sorgulanması dikkate değerdir. Bu durum Avrupa'nın ayrıcalıklı merkezîyetçi bakış açısının ötekini yargılayabildiğini göstermektedir. Bu bakış ötekini tanımlamadan öteye giden bir yaklaşımla yani ötekileştirmeye sonlanmaktadır. Moltke, Doğunun olduğu yerde kalmasının nedeninin zafer gururu, tatlı bir iklim ve zengin topraklara sahip olmanın verdiği tembellik olarak değerlendirmektedir. Bir Arap şeyhiyle yaptığı samimi sohbet sırasında kendisine aşiretini ziyaret edeceği sürece zarar gelmeyeceği teminatını veren kabile şeyhi hakkında تنها bir yerde kahverengi dostuma arkadaşlarıyla karşılaşmak istemediğini ama şanlı dedeleri haydut şövalyelerden daha kötü gözle de bakmadığını bildirmektedir.³²⁴ Bu ifadeler kendisine kötülük yapmasa da seçilmiş travma dediğimiz etkinin bilinçaltında nasıl yer ettiğini göstermektedir.

Avrupa'nın Osmanlı'yı algılama biçimi “benlik” biçimleriyle şekillenmiş; Batı medeniyeti on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı'yı üstün bir medeniyetten ziyade siyasi bir rakip olarak görmüştür. Katolik kilisenin etkisi altındaki Avrupa, dini ve kültürel ötekini keskin bir biçimde konumlandırmış, özellikle Haçlı seferlerinin akabinde Türk imajı algısı bu medeniyetlerin ilişkisinde kalıcı sonuçlar ortaya çıkarmıştır.³²⁵ Uzun yıllar Osmanlı egemenliğine set çekmenin Avrupa orduları için bir ödev; fakat bugün politikalarının tasasının bu devletin varlığını sürdürmek olduğunu belirten Moltke, İslam'ın Doğu'da olduğu gibi Batı'nın da büyük bir kısmına hakim olacağı korku devrinin geçeli çok fazla olmadığını bildirmektedir.³²⁶ On dokuzuncu yüzyılda yaşayan William Muir ise, Muhammedciliğin Hristiyanlığın silahlarından birçoğunu ödünç aldığı için tehlikeli bir düşmanı olduğunu var

³²³Asad, 2010: 25.

³²⁴Moltke, 2017: 181, 230.

³²⁵Kalm, 2013: 68.

³²⁶Moltke, 2017: 56-57.

saymaktadır.³²⁷ Türk devletinin kötüye giden durumunu değerlendiren seyyah Moltke, Avrupa'nın huzurunu bozan şeyin yabancı bir devlet tarafından Türkiye'nin zapt edilmesinden ziyade imparatorluğun son derece büyük zaafı ve kendi içinden çökmesi olduğunu kaydetmektedir.³²⁸

Avrupa merkezçiliğinin dayandığı bilim argümanı her fırsatta İslam'ın gericilikle suçlanması için araçsallaştırılmıştır. İslamiyet'i bilimin büyümesini engelleyen bir unsur olarak gören Renan, İslamiyet ve Bilim üstüne gerçekleşen bir konferansta şu görüşü paylaşmıştır: Şark'ta ya da Afrika'da bulunmuş olan herkes inananın kafasını kuşatan, onu bilime mutlak biçimde kapatan ve onun kendini yeni herhangi bir şeye açmasını olanaksız kılan, bir tür demir çemberlerle karşı karşıya gelmiştir."³²⁹ Moltke ise, bir Türk'ün Avrupalılardan ilim, sanat, cesaret ve kuvvette üstün olduğunu kabul ederken bu sebeple bir Frengin kendisini bir Müslümanla aynı seviyede sayabileceğini aklına getirmedikini belirtirken bu yenilmez gururun gerekçesi olarak dinleri olan İslam'ı işaret etmektedir.³³⁰ Yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşayan Fransız şair Andre Gide'in Avrupa merkezci kültürel üstünlük duygusu İstanbul ve Konya ziyareti üzerine getirdiği yorumlarda görülmektedir. Gide, Konstantiniyye'nin ön yargılarını doğruladığını belirtmiş, kendi medeniyetlerinin (yani Yunan medeniyetinin) sadece en güzel değil aynı zamanda yegane medeniyet olduğunu da dile getirmiştir.³³¹

Avrupalı seyyahların yaşadıkları dönemdeki Türkleri ve atalarıyla karşılaştırmaları da önem arz etmektedir. Bu noktada bilinen "Türkler"le karşılaştıkları Türkler arasında fark olduğu yorumunu dile getirmeleri olumlu veya olumsuz bir yaklaşım doğursa da algının önemi ortaya konmaktadır. Türklerin tütün sevdasından bahseden Moltke, bu icattan önce nasıl yaşadıklarını sorgulamaktadır. Osman, Beyazıt ve Mehmet'in arkadaşları ele avuca sığmayan, at sırtından inmeyen, şehirler zapteden bir milletken bugün çoğu zaman tütün içen millet haline geldiğini belirtmektedir. Türklerin Avrupalıları bir bakışta anlayabildiğini hatta başında fes giyer, gerçek bir Müslüman gibi görünmeye çalışırsa rahatça anlayabildiğini dile getirmektedir.³³²

Türkler/Türk-İslam senteziyle yoğrulan Osmanlı için oryantalist bakış açısının getirdiği yorumlardan İslam'a tabî olanların iyi insanlar olduğu düşüncesi paylaşılırken bu insanların tehdit olarak gördükleri İslam'a tabî olmaları ötekileştici bir yaklaşımdır. On

³²⁷Hourani, 2001: 32.

³²⁸Moltke, 2017: 62.

³²⁹Hourani, 2001: 48.

³³⁰Moltke, 2017: 367.

³³¹(Akt.) Kalın, 2013: 141-142.

³³²Moltke, 2017: 142-143.

dokuzuncu yüzyılda Tılsım'ı yazan Scott eserinde şunları dile getirmektedir; bir Haçlı, dövüştüğü düşmanı Selahattin'in hiç de fena olmadığını gözlemler ve Müslüman hasmına şunu söyler; "...sözüm sana değil, genelde halkına ve dinine...bana garip gelen şeytanın zürriyetinden olmanız değil, bununla övünmeniz." İslam uzmanı olmayan Scott'un Müslümanları bu şekilde genelleştirerek kötülemesi göze çarpar niteliktedir.³³³ Oysa Hristiyanlık-İslam dinlerinin kendilerini hoşgörü çerçevesinde yaymaya çalıştığı gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Oryantalizm Doğulu'nun dinini kötüleme/ötekileştirme yoluna giderken Doğu'daki İslam aynı yaklaşımı paylaşmamaktadır. Lewis, İslam hadislerinin Hz. Muhammed'in kral ve prenslere İslam davetinde bulunduğunu, peygamberliğini paylaştığını kaydetmiş; bu liderlerden en önemli olarak da Bizans ve İran imparatorları Sezar ve Hüsrev'e de yazdığını bildirmiştir.³³⁴ Bu yaklaşımlar dini çerçevede ne kadar farklı olursa olsun oryantalist bakış açısını etkileyen asıl durum psikolojinin yönlendirdiği algıyla temellenmekte ve ötekinin konumunu sabitleştirmektedir. Yaşanan önemli olaylar da bu algının destekleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Avrupalılar için İstanbul'un düşüşünü kabullenmek oldukça zor olmuştur. Öyle ki her fırsatta Boğaz'ın diğer yakasının tekrar Hristiyan eline geçebileceği yorumlarına yer vermişlerdir. Moltke, mezarlıklar hakkında dikkat çekici yorumlarda bulunmuştur. Türklerin Avrupa'nın kendi yurtları olmadığını hissetmelerini kehanetler yoluyla Roma İmparatorluğunun kendilerinin olmayacağını gösterdiği için gücü yetenin ölüsünü Asya tarafına taşıtmalarıyla görüldüğünü ifade etmiştir.³³⁵ Yani Moltke'ye göre Türkler yaşadıkları İstanbul topraklarından bir gün eskisi gibi olmayacağı için, bu toprakların yeniden Bizans olacağı korkusuyla mezarlarını Asya yakasına yaptırmışlardır.

Türkleri yakından tanıyan seyyahların kimileri çekinceyle de olsa bu milleti övmelerinin bedeli olarak kendi milletinden eleştirilerek ödemek zorunda kalmıştır. Bu durum bir zamanlar bilinmeyen ötekinin kötü olduğu algısının seçilmiş travmalarla desteklenerek sürdüğünü, nesilden nesile aktarıldığını ve artık öteki bilinse bile psikolojik temelin dayandığı algının değişmediğinin göstergesidir. Yirminci yüzyılın başında Türklerle ilgili görüşlerini paylaşan Fransız deniz subayı Farrère, Türkleri neden sevdiğini anlatmak istediği yazısında Türklerin bozgununun Fransa'nın bozgunu, Yunanlıların zaferinin medeniyetin gerilemesi olduğunu belirtmiş, Büyük Cihan Harbinin başlangıcında yazdığı bir makaleden alıntı yaparak "hazırlanan bu kavgada ben, kuvvetliye karşı zayıfın, zalime karşı mazlumun, Hristiyana karşı Müslümanın tarafındayım" sözlerini sarf etmiş ve birçok Avrupalı tarafından vatansız, Yahudi

³³³(Akt.) Said, 2016: 111.

³³⁴Lewis, 2013: 169.

³³⁵Moltke, 2017: 107, 109.

vs olarak suçlandığını dile getirmiştir. Fakat bugün savaş bittiğinde sözlerinin haklı olduğunu savunan Farrère, Doğudaki kurbanların Hristiyanlardan çok Müslüman, Selanik ordusundaki Fransız askerlerinin cellatlarının Osmanlı'dan çok Ermeniler olduğunu bildirmiştir.³³⁶ Türkiye'ye gelirken bir çok insanın da kendisi gibi Türklerden hoşlanmadığını fakat bu insanları tanıdıktan sonra kendi vatanına Türk dostu olarak döndüğünü belirtmiş, “eğer Fransız olmasaydım Yunanistan'a İngiltere'ye karşı hemen hemen tüm Avrupa'ya karşı Ankaralı dostum Kemal Paşa'nın yanında öyle candan savaşırdım ki!..” ifadelerini kullanmıştır. Türklerin katı bir görünüşü olsa da zayıflara ve iyilere karşı yumuşak olduğu belirtmektedir. İstanbul'da hiçbir kadın, çocuk ağlamasının duyulmadığını ürkek bir hayvan görülemeyeceğini paylaşmaktadır.³³⁷ Türklerin iyi bir Müslüman olduğunu belirten Farrère, bu milletin iyi bir hayata hakkı olduğunu, Avrupa tarafından sayısız defa horlandığını, Osmanlı'nın bütünlüğünü garanti etseler de yaralayıp budadıklarını bu nedenle kendilerine kin duyulacağı çıkarımını yapmaktadır. Su gibi kan dökseler de bu konuda kendi kanlarını da döktüğünü belirten Farrère Türkleri sevdiğini, sevmeye layık olduklarını bir kez daha vurgulamakta ve her türlü teşebbüsünde Türklerin başarılı olmaları dileğini dile getirmektedir. Fransız subay Farrère, Türkiye'den bahsedince Müslümanlardan bahşeder gibi, Türk kadınlarını da başka Müslüman kadınlarla bir tuttuklarından bahşeder. Fakat Türk kadınının hür olduğuna, Afrikalı değil Asyalı olduğuna dikkat çeker. Türk kadınının hanedanda her zaman önemli olduğunu eskiden çadırda şimdi de evde aynı öneminin devam ettiğini adeta kraliçe olduğu görüşünü paylaşmaktadır.³³⁸

Yüzlerce yıldır Avrupa-Anadolu ilişkilerinin seyrettiği tarih, birçok savaflara, ittifaklara tanıklık ederek yazılmaktadır. Bu ilişkilerin üzerinde etkisini hissettiren elçiler, seyyahlar da yaptığı gözlemlerle Doğu insanının “nasıl” oldukları üzerine eserler yazmış, kimileri mektup halinde anlatırken kimileri milletin gidip göremediği Doğu insanını kendi kaleminden öğrenmesi temennisiyle seyahatnameler ortaya koymuşlardır. İncelenen seyahatnamelerde kimi seyyah Türklerle Müslümanları hatta Osmanlı tebaasındaki bütün Doğu halklarını bir tutmuş; kimi seyyah hepsini ayrı aktarmış, Müslümanla Türk'ü de ayrı değerlendirmiştir. Her seyahatname kendinden ve kendi gözlemlerinden, kendi çağının dönemindeki ilişkilerden yola çıkarak eser çıkarsa da bu eserlerin yarattığı algı önem arz etmektedir. Öyle ki bazı seyyahlar kendilerinden önce Anadolu'da bulunan seyyahın gözlemlerini incelerken kimileri de kendi gözlemleriyle keşfetmek amacıyla Anadolu'ya önyargısız gelme amacı gütmüştür. Bununla birlikte kimi seyyah kendinden önce gelen

³³⁶Farrère, 1973: 11-13.

³³⁷Farrère, 1973: 20-22.

³³⁸Farrère, 1973: 201-210.

seyyahın gözlemlerine hak verirken kimileri asılsız olduğu yargısını ifade etmiştir. Bu noktada seyyahların Doğu algısı kısıtlı sayıda incelenmiş ve kendi gözlemleri olarak görülse de Batı'nın Doğu algısını anlamada yardımcı olacak niteliktedir.

Batı'da üst kimliğin oluşturduğu grup aidiyetinin oryantalistler tarafından şekillendiği iddia edilmektedir. Her çağda her ülkeyle farklı ilişkiler içinde olunsada ortak bir değer varlığı bugün Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne "yabancı" olmasının özündeki Doğu-Batı çatışmasına dayanan evrensel imparatorluk yarışı üzerine kuruludur. Sadece din, dil değil kültürel yaşamı kapsayıcı bir medeniyet çatışmasının olduğu görülmektedir. Vamık Volkan'ın açıkladığı üzere seçilmiş travmaların seçilmiş zaferlere nazaran büyük grubu daha çok temsil etmesi bu çatışmada kayda değer bir yere sahiptir. Doğu medeniyetinin temsilcisi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve coğrafi merkez mirasçısı olarak görebileceğimiz Türkiye Cumhuriyeti AB kriterlerine uygunluğunun yanı sıra "yabancı", "öteki", "tarihsel öteki" olması gerekçesiyle 1959'dan günümüze devam eden üyelik sürecinden çıkamamıştır. Günümüzde Avrupalı siyasi/dini liderlerin söylemleri dikkate alındığında yapılan atıfların "ortak değerler" üzerine olması büyük grup kimliğinin ortaya çıktığının göstergesidir.

Yazılmaya devam eden tarih, -nesilden nesile aktarılabilen "bizlik" duygusuyla geçmişin etkisinden kopamayacağı için Türkiye ve Avrupa Birliği'nin bu süreç hakkında daha net ve hızlı kararlar vermesi özellikle Türkiye'nin kârına olacak niteliktedir. Türkiye cumhuriyet döneminin ve dünya savaşlarının etkisiyle ekonomik ve diğer türlü destek-işbirliği amacıyla izlediği Batı yanlısı politika aracılığıyla AB'ye üyelikte direttiği yarım asrı aşan çabasıyla dış politikada daha somut fayda sağlama enerjisini bu üyelik sürecinde harcamak zorunda kalmıştır. Sonuç itibarıyla geçmiş, Doğu-Batı arasındaki ötekilik-bizlik ilişkisi medeniyetin değiştirilemez parçası olarak kalmaya devam edecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PSİKOLOJİK FAKTÖRLERİN TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Avrupa kıtası Cebelitarık-İstanbul-Çanakkale Boğazları ile Asya ve Afrika'dan deniz sınırı ayrılmakta; karada ise Novorossisk'ten Bakü'ye kadar devam eden Kafkas dağları ile Ural dağları sınır oluşturmaktadır.³³⁹ Avrupa Birliği'nin temel kriterleri pan-Avrupa liberal demokratik ülkeleri olarak belirlenmiş, topluluğun meşru üyeleriyle genişleme yoluna gitmiştir.³⁴⁰ Fransız sosyolog Touraine'a göre, Avrupa'nın zenginliği hiçbir zaman birleşmemiş olmasındadır. Mezhep, millet, yönetim olarak tarih boyunca farklılıkların devam ettiği Avrupa, bir dizi kültür adacığı olup bu anlamda mutlak hâkimiyetin olmadığı bir dünyadır.³⁴¹ 31 Temmuz 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Yunanistan'ın başvurmasından kısa bir süre sonra yapılan üyelik başvurusu Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri serüveninin ilk adımı olmuştur. 14 Nisan 1987 yılında ise Roma Antlaşması'nın 237. maddesiyle tam üyelik başvurusu yapılmıştır.³⁴²

Türkiye'de mevcut iktidarın politikası gereği ılımlaşan siyaset, Avrupa için İslamlaşmaya yönelik olarak görülmektedir. Oysa Türkiye nüfusu gereği Müslüman çoğunluğun taleplerini giderecek söylemler ve politikalarla parti hizmetlerini yönlendirmiştir. Cumhuriyet ve laiklik değerlerinin sorgulanması bu çizgide değerlendirilecek bir husus olarak görülmemelidir.³⁴³ Türkiye'nin AB'ye alınamaması 12 Eylül darbesiyle sekteye uğrayan demokrasinin engellenmesi ve aslında muhaliflerin en çok öne sürdüğü Doğu kimliğinin yanı sıra Türkiye'nin ne Doğu ne de Batı kimliğine sahip olmadığı gerekçesine dayandırılmıştır.³⁴⁴

1995 yılında Avrupa Topluluğu ile yapılan Ortaklık Konseyi toplantısının akabinde gümrük birliği tesis edilmiş, 1 Ocak 1996'da TR-AB ilişkisinin kurumsallaşma sürecinde bu gelişme kaydedilmiştir. Aralık 1999'da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı kabul görmüş, zirve sonuç bildirgesinde diğer aday ülkelerle eşit temelde genişleme sürecine dâhil edildiği belirtilmiştir.³⁴⁵ Danimarka'da parlamentoda yer alan Türkiye Değerlendirme Grubu'nun başkanı Messerschmidt, 2011'deki röportajında Türkiye ve Avrupa'nın birbirine ihtiyaç duyan komşular olduğu ifadelerini paylaşmıştır. Bununla birlikte 2006'da Türkiye'nin

³³⁹ Ülger, 2015: 14.

³⁴⁰ Schimmelfenning, 2008: 11.

³⁴¹ Candaş, 2004: 270.

³⁴² Ülger, 2015: 181, 183-184.

³⁴³ Alaranta, 2016: 5.

³⁴⁴ Pupovac, 2015: 18.

³⁴⁵ Ülger, 2015: 184-185.

üyeliğine karşı olduğunu Müslüman nüfus konusu adı altında kültürün sonu olacağı gerekçesiyle belirtmiştir.³⁴⁶ Siyasi olarak TR'nin AB üyelik serüveninin uzun sürmesine neden olan bu durum psikolojik olarak Türk-İslam özdeşleştirmesine neden olan tarihsel algıyla Avrupa'da toplumsal olarak Müslümanların varlığının ya da Avrupa'da Müslüman istilasının tehdidi algısına götürmekte ve Avrupa'da İslamofobik yaklaşımın yalnızca siyasi söylemlerde değil Avrupa toplumunda da sorun yaratmaktadır. 2007 Fransa başkanlık seçimlerinde merkez sağ ve merkez sol partilerinin söylemleri kimlik üzerinden yapılmış, merkez sağın oyları azaldıkça İslam karşıtı tutum sergileyen kampanyaları artırmışlardır.³⁴⁷ Bu kampanyaların yalnızca İslam karşıtı olması dikkat çekicidir. Church Research Institute'de yer alan Kimmo Ketola'ya göre medya Finlilerin İslam'a karşı tutumunda önemli yer etmekle birlikte Budizm, Hinduizm gibi Doğu dinlerine karşı olumlu yaklaşım sergilerken İslam'a sert bir tutum içinde olduklarını belirtmiştir.³⁴⁸ Hollanda'da Geert Wilders söylemlerini İslam karşıtlığı, başarısız çokkültürlülük politikaları, göçmen sorunu üzerine şekillendirirken Kur'an'ın yasaklanmasını isteyecek noktaya kadar giden İslam karşıtı tutum sergilemiştir.³⁴⁹ Avrupa Parlamentosu'nda yer almış olan politikai EDF (Europe of Freedom and Democracy) de, göçmenlik, azınlıklara karşı ve Türkiye'nin üyeliğine karşı tutum sergilemiştir.³⁵⁰ Siyasi söylemlerin yanı sıra medya ayağı da İslam karşıtı söylemleriyle toplum algısında önemli yer tutmaktadır. İslam karşıtlığını açıkça çalışmasında yer eden İtalyan gazeteci Oriana Fallaci, Avrupa'da artan Müslümanlara fare benzetmesi yapmıştır. Bu tutumu "cesaret örneği" olarak adlandırılmakla beraber Avrupa ülkelerinde çok satılanlar listesine girmiştir.³⁵¹

Tam üyelik müzakerelerinin Kopenhag siyasi kriterleri şartıyla devam eden süreçte uyum yasalarının değerlendirmeleri üzerine Türkiye'de reform hareketleri gerçekleşmeye başlamıştır. Anayasada yapılan değişiklikler, ilgili komisyonun hazırladığı ilerleme raporları devam ederken Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerine ilişkin kararların 2004 yılında netleşeceği beklentisi oluşmuştur.³⁵² Fakat bu beklentinin TR için umut verici bir duruma dönüşmesiyle birlikte dönem dönem adımlar atılsa da ivme kazanamamış olması ilişkileri psikolojik olarak yıpratmaktadır. Bununla birlikte Avrupa için TR ne vazgeçilebilir ne de tam anlamıyla entegre edilebilir olduğu için görüşmelerin kesintiye uğrasa da sürdürüldüğü görülmektedir. 2017'de hazırlanan raporda belirtildiği üzere Türkiye ile müzakerelerin durdurulmasının izolasyon anlamına gelmediği ifadesi bu uzun yolculuğun umut verici

³⁴⁶ Albrecht, 2018: 34-35.

³⁴⁷ Atikkan, 2014: 175.

³⁴⁸ Ketola, 2012.

³⁴⁹ Atikkan, 2014: 124.

³⁵⁰ Janssen, 2012: 58.

³⁵¹ Atikkan, 2014: 194.

³⁵² Ülger, 2015: 185-188.

sürecini uzatan bir yorum olarak görülmektedir. Birliğe üyelik kriterlerinin uygulanması şartıyla devam edecek olan yolculuk 2006’da dile getirilen “Ayrıcalıklı Ortaklık” Türkiye’nin tam üye olamayacağı ihtimalini dahi düşündürecek bir kavram olarak görülecek niteliktedir.³⁵³

Türkiye Soğuk Savaş döneminde AB’nin genel görüş çerçevesinde coğrafi olarak yüzde üçü kıta sınırlarında olsa da Avrupalı olarak görülmüştür.³⁵⁴ Bu konumlandırma Avrupalı için büyük öteki SSCB olduğunda TR’nin ortak payda değerlerine sığındığını ortaya koymaktadır. Cumhuriyet döneminden itibaren Batılılaşma hareketinin hızlandığı ve Batı yanlısı politikalara daha fazla yöneldiği, liberal değerleri kanıksadığı durumda paydanın tam karşıtı sosyalizmin savunucusu SSCB’ye karşı TR için “bizlik” duygusunun paylaşıldığını göstermektedir.

Kesintili bir şekilde devam eden TR-AB ilişkilerinde Avrupalı olmayan liderlerin üyeliğe yaklaşımı da AB siyasilerince dikkate alınmaktadır. ABD Eski Başkanı Obama’nın Ankara’da üyelik yanlısı konuşmasından sonra Fransa’da bir konferansta Fransız yetkilinin “Başkanınıza susmalarını söyleyin” ifadesi dikkat çekmektedir.³⁵⁵ 11 Eylül saldırılarından sonra ABD’nin yaklaşımında Bush etkisi görülmektedir. 2003 Irak Savaşı’ndan önce Bush Türkiye’nin müzakerelere başlaması için tarih verilmesini Fransa Eski CB Jacques Chirac ve Danimarka Eski BB Rasmussen’e çağrıda bulunarak dile getirmiştir. ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz de Türkiye’nin üyeliğinin sadece TR ve AB değil tüm dünyaya yararı olacağı görüşünü paylaşmıştır.³⁵⁶

Avrupa toplumlarında popülizmi artıran genç işsizlik ve ekonomik krizin eleştiriye tabi tutulmadan yöneldiği konu göçmen karşıtlığı olmuştur.³⁵⁷ Bu karşıtlık kişisel sosyal medya paylaşımlarıyla ve örgütlü/örgütsüz yapılan İslamofobik saldırıların odağını oluşturan kişilerce Avrupa toplumunda benimsenmekte, sempati oluşturmaktadır. 2011’de Norveç katliamını gerçekleştiren Anders Breivik yazdığı manifestoda 86 kez Viyana Kapıları’ndan söz etmekle birlikte yazdığı bloğunda 1683’te İslam’ın Hristiyanlığa istila açtığını ve bugün eski bir savaşın yeni safhasında olduğu yorumlarını belirtmiştir. Saldırgan aynı zamanda İslam karşıtı Robert Spencer’e de manifestosunda defalarca yer vermiştir. Spencer’e göreyse İstanbul beş yüz yıldır işgal altında ve çalınan topraklar geri verilmelidir.³⁵⁸ Bu söylemler

³⁵³La Fondation Robert Schuman, 2017.

³⁵⁴ Ülger, 2015: 191.

³⁵⁵ Tocci, 2012: 6.

³⁵⁶ Tocci, 2012: 5.

³⁵⁷ Atikkan, 2014: 54-55. 1930lu yıllarda Avrupa’da faşizmin sürüklediği göçmen karşıtlığı benzer bir durum olarak örneklendirilebilir.

³⁵⁸ Atikkan, 2014: 210-211. 16 Mart 2019 tarihinde Yeni Zelanda’da cami katliamını gerçekleştiren terörist Brenton Tarrant da kullandığı silahta İslam ve Avrupa önem arz eden tarihleri belirtmiştir. Bu durum beyaz ırkın

psikolojik yaklaşımla ele alındığında seçilmiş travmaların yasının sürdüğü sonucuna ulaştırmaktadır. “Eurabia, Londonistan” gibi kavramların Avrupa’da göçmen Müslümanların çocuk yaparak Hristiyanlara demografik savaş açtığı psikolojisiyle ortaya atılıp kullanımın yayıldığı görülmektedir.³⁵⁹

Türkiye Hazar Denizi bölgesinde sayılabilecek Asya ülkeleri ile siyasi ilişkileri değerlendirildiğinde Rusya ve Çin’in yanı sıra Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan için önemli bir ortaktır. Bu nedenle Türkiye ve AB ilişkisi bölgenin stratejik çıkarlarında tarafları yakınlaştıracak bir etmen olarak görülmektedir. Tarafların birlikte hareketi bölge açısından daha yüksek fayda sağlayabilecekken Fransa ve Almanya gibi AB’nin önemli ülkeleri ile ilişkileri bu birlikteliği zorlayıcı yönde etkilemektedir.³⁶⁰ Tocci’ye göre TR-AB ilişkilerinde üç senaryo öngörülmektedir. Buna göre ilki Türkiye’nin üyelik müzakereleri devam ediyormuşcasına Avrupa’nın üye ülkeler nezdinde politikalarını şekillendirmeleri devam edecektir. Brexit’in durumu, Fransa’da popülizmin yükselişiyle TR karşıtlığının devam etmesi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Rusya ile ilişkilerinin şekillenmesi, TR destekçi ülkelerin –İtalya, Portekiz, İspanya- ekonomilerini düzeltmeleri gibi durumların sonuçlanması üyelik sürecini etkileyen AB’nin iç sorunları olarak görülmektedir. İkinci senaryo olarak görülen iki tarafın tamamlayıcı işbirliklerinden vazgeçmeden yeni bir çerçeveye ulaşacak ilişki yöntemi ihtiyacını önermektedir. Düğün planları yapmaktan vazgeçen çiftin bundan vazgeçip arkadaş kalma benzetmesiyle açıklanan bu senaryo iki tarafın birbiri için vazgeçilmez olduklarını daha da ortaya koymaktadır. Bu senaryoda öngörülen gümrük birliğinin yanı sıra ABD ile Avrupa arasındaki Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP)’na Türkiye’ye kenetlenme şansı verilmesi Avrupa’nın çıkarına olacağı görüşü paylaşılmaktadır. Öngörülen üçüncü senaryo ise, Türkiye’nin AB’ye tam üyelik yoluyla yaklaşmasıdır. Bu durum da AB üyelerinin mevcut sorunlarından kurtulmasıyla birlikte genişleme politikalarına dayanmaktadır. Fakat bu senaryonun gerçekleşmesi bu tarafların var olan ilişkilerindeki psikopolitik yaklaşımı değiştirmeyeceği gerekçesiyle kabulü pek akla yatkın görülmemektedir. Öyle ki Avrupa’da yükselen sağın etkisi, dünya düzenindeki sürecin ekonomik duruma etkisi, sosyolojik yapının taraflar için ılımlına ulaşması üyelik sürecinin uzun vadede devam edeceği ihtimalini ortaya koymaktadır.

---

koruyucusu olarak organize veya bireysel saldırı gerçekleştiren kişilerin seçilmiş travmalar kategorisinde davranış sergiledikleri sonucuna ulaştırmaktadır. Buna bir örnek teşkil eden diğer durum da 2016 yılında Münih’te bir alışveriş merkezinde Müslümanlara yönelik saldırı gerçekleştiren İran asıllı Alman vatandaşı Ali Sonboly’nin sosyal medya hesapları üzerinden yaptığı ırkçı paylaşımların yanı sıra Norveç saldırısını gerçekleştiren Breivik hayranı olduğu görüşüne varılmıştır. <https://t24.com.tr/haber/munih-saldirgani-asiri-sagciydi.352251> erişim tarihi: 25 Nisan 2019.

³⁵⁹ Atikkan, 2014: 211.

³⁶⁰ Balcer ve Bechev, 2013: 4,7.

Bununla birlikte üçüncü senaryoda farklılaştırılmış entegrasyonun AB çekirdek ülkeleri liderleri ve toplumu tarafından kabul alması Türklerin girişini doğrudan meşrulaştıracak bir yaklaşım olarak itirazların dozuna göre şekillenecektir.³⁶¹

3.1. Tarihsel Perspektiften Seyyahlar ve Seçilmiş Travma-Seçilmiş Zaferlerin AB-TR İlişkilerine Etkisi

Aydınlanmaya ev sahipliği yapan Avrupa, modern dünyanın kaynağı olarak görülmekte ve Büyük Avrasya kara kütlesinin batı karakolu olarak kabul edilmektedir.³⁶² Bu düşünce daha çok geçtiğimiz yüzyılda paylaşılmıştır. Balfour, Mısır'ı Cromer'in var ettiği görüşünü desteklemiş, yirminci yüzyılın ilk on yılında ortaya atılan kurama göre bir Batılılar bir de Şarklılar vardır; ve bu Batılılar egemendir, Şarklılara da birilerinin egemen olması gerektiği görüşü kabul görmüştür. Yani işgal edilmesi, iç işlerine karışılması bu tezle meşruiyet kazanmıştır. Cromer için Şarklılar “bağımlı ırklar” sınıfındandır. Bağımlı ırk kendisi için doğru olan şeyin ne olduğuna karar veremezken, İngiliz zümresi Batı bilgisi ve deneyimiyle bağımlı ırk için neyin gerekli olup olmadığına karar vermektedir.³⁶³ Césaire ise, Hobson'un Peter Pan teorisi ile Doğuluların hiç büyümeyen masum bir çocuk görüşünün Doğu aleyhine işleyen bir yaklaşım olmasını eleştirmekle birlikte, Senghor'un “Yunanlı için akıl neyse Zenci için duygu odur” yaklaşımının zenciliği yücelttiği düşünülmesinin aksine Avrupamerkezciliği pekiştirdiğini belirtmektedir. Doğu despotizmi teorisi Batı dışı toplumların zalim yönetimleri fikrinin yanı sıra Doğulu insanın yumuşak, kadınsı, masum bir çocuk gibi olduğu teması da görülmektedir. Ki bu durum da Doğulunun “edilgen” olduğunu kabul etmektedir.³⁶⁴

Doğu-Batı çatışmasının özünde toplumların yaşam koşulları üzerinden Doğu'nun örgütlenme yapısı ile Batı'nın uygarlık kimliğini oluşturan “Yunanlılık”ın etkisiyle şekillenmesinden söz eden Sezer için “Doğu halkı tüccar olamaz”; Batı ise “üstünlüğünü Yunanlılık'a dayandırır” önermeleri bu ilişkide temellendirilen bir durumdur. Bu zorunluluk aynı zamanda sürekliliği devam ettirmektedir. Bu “ötekilik” iki toplum için de devam ederken Batı'da Herodot'tan itibaren Yunanlılık dışında kalan barbarken, Doğu Çin için de aynı farkındalık ortaya çıkmaktadır. Akabinde Anadolu için Doğu'nun ötekisi Osmanlı'da kendinden olmayanın “gavur” olmasıyla devam etmiştir. Bu çatışmanın hilal-salip*le devam ettiğini belirten Sezer, ötekiliğin “din” üzerine devam etmiş olan bir durum olduğunu ortaya

³⁶¹ Tocci, 2014: 5.

³⁶² Marshall, 2018: 106.

³⁶³ Said, 2016: 45-47.

³⁶⁴ Ayas, 2015: 39.

(*)Haç.

koymaktadır.³⁶⁵ On dokuzuncu yüzyıl düşünürü olan Hegel, kilisenin Haçlı Seferleriyle bütün yaşamsal ilişkiler, bilim ve sanat üzerinde egemenlik kurduğunu savunmuştur.³⁶⁶ Şan'a göre Hristiyanlık Doğu topraklarında doğmuş olmasına rağmen geçirdiği gelişmelerle Romalıların benimsemesiyle beraber Batılılaşmıştır.³⁶⁷

Medeniyetler diğer kültürleri ve düşünce birikimlerini özümserken Mısır, Hint, Çin, Aztek ve İnka gibi yerel medeniyetlerin aksine İslam ve Batı medeniyetlerinin evrensellik iddiasında bulunmaları çatışmalarının özünü oluşturmaktadır.³⁶⁸ Batı'nın Haçlı Seferleriyle başlayıp sömürge imparatorluğuyla; Osmanlı'nın cihat anlayışıyla devam eden fetih hareketlerinde Doğu'nun Batı üzerindeki zaferlerinin artması Batı (Avrupa) için tehdidin somut halini vermektedir. Bu evrensel imparatorluk yarışının günümüzdeki sosyolojik durumu ise Avrupa'da Türk/Müslüman nüfusunun çoğunluğuyla ortaya çıkmaktadır. Türklerin/Müslümanların Avrupalılara göre hızlı nüfus artışı ise Avrupa'da yeniden bir istila korkusunu tetiklemektedir. Bu, geleneksel bir savaşla olmasa da nüfus göçüyle ve orada kültürel olarak farklılıktan kaynaklanan tam entegrasyonun sağlanmaması bu korkuyu seçilmiş travma etkisiyle ortaya çıkarmaktadır. İslamcıların İslamla yönetilen bir imparatorlukla eski altın çağı tekrar yakalama çabasının "antik öteki" korkusunu yüzeye çıkararak etkenlerden olduğu düşünülmektedir.³⁶⁹

Avrupa Birliği ülkelerinin günümüzde çoğulcu bir üst kimlikle kurulan birliğe Avrupalılık kimliği dışında kalanlara ötekileştirici yaklaşımı sömürge döneminden gelen ırkçı bakış açısını anımsatmaktadır. İrkçılığın Batı sömürgeciliğini meşrulaştırma aracı olduğunu savunan Césaire; Voltaire, Kant, Hume gibi filozofların ırkçı görüşleriyle benimsedikleri hümanist aydınlanma ideallerinin çelişkisinden bahsetmiş, hümanist kültürün Batı'nın dışına çıktığında insanları köleleştirme misyonu kazandığı görüşünü paylaşmıştır.³⁷⁰ Bu ötekileştirici yaklaşım ötekinin varlığına dayanan bizlik duygusuyla temellenmektedir. "Bizlik" algısının bireylerde çok küçük yaşta belirlendiğini savunan Salman Akhtur, dört-beş yaşlarında ebeveynlerinin yasakları ve idealleri ile, devamında ise ebeveynlerinin büyük grup kimliğindeki yasaklar ve ideallerle özdeşleştiğini belirtmiştir.³⁷¹ Bu duyguyla oluşan bizlik Avrupalılık kimliğinin merkezîyetçi bakış açısına meşruiyet kazandırmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında Sylvain Lévi'nin Doğu-Batı sorununun aciliyetini dile getirmesi göze çarpmaktadır. Lévi, Şark uygarlığını anlamının görev olduğu ile birlikte Asya sömürgecilerine

³⁶⁵Sezer, 2017: 73-74.

³⁶⁶Kula, 2015: 449.

³⁶⁷Şan, 2017: 263.

³⁶⁸Kalm, 2013: 59.

³⁶⁹Marshall, 2018: 169.

³⁷⁰Ayas, 2015: 28.

³⁷¹Volkan, 2013: 92-93.

ilişkin çıkan sorunların Avrupa sorunu olduğunu vurgulamaktadır.³⁷²

Fransa Kralı VIII. Charles'ın babası XI. Louis 1478'de İtalya Ligi heyetine oğlunun soylular ve şövalyelerle “iğrenç” Türkler ve diğer imansızlarla savaşma gücünü vermesi için ettiği duaları dile getirmektedir.³⁷³ Bu itici güç (Türk/Müslüman) Avrupalılarda yüzyıllar öncesinde de Avrupa'da bir birlik talebinin idealleşmesine öncülük etmiştir. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Avusturya devlet adamı Metternich, Avrupa'da sürekli mücadele eden devletlerin aksine birleşik bir Avrupa kurma görüşünü paylaşmıştır.³⁷⁴ Bu idealin geçmişten gelen itici gücün olması ve günümüzde bu itici gücün mirasçısının Türkiye olması birliğe üyelik serüveninde zorlayıcı bir durumu ortaya çıkarmıştır. Alman edebiyat ve felsefe tarihinde Osmanlı İmparatorluğu yerine Türkiye'nin kullanılması “öteki”nin kim olduğunu temellendiren bir durum olarak değerlendirilmektedir.³⁷⁵ Oysa Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Osmanlı'nın dışında varlığını açıklamışsa da Batı için Doğu/Türk sorunu çözülmemiştir.³⁷⁶ Geçmişten gelen Doğu sorunu ise büyük tehdidin saf dışı bırakılması hedefini Avrupa'da her zaman diri tutmuştur. Boğdan Voyvodası Ghica'nın sekreteri olan Carra'ya göre (1777), Türkler Hristiyanlığın sanat ve bilimin ezeli ve yeminli düşmanı olduğu için Avrupa'dan kovulması gereken kimselerdir.³⁷⁷ Bu nedenle Türkleri/Müslümanları saf dışı bırakmak için Avrupa kendine kutsal bir görev benimsemiştir. Kıbrıs'ın Müslüman dünyaya geçmesi karşısında Papa IV. Pius öncülüğünde Haçlı ruhunu birleştirmek amaçlı “Sürekli Kutsal Lig” kurulmuştur. Haç ve hilali karşılaştıran bu Kutsal Lig İnebahtı Savaşı'nın başarıyla sonuçlamakla birlikte savaş Avrupa'da Hristiyan zaferi olarak kutlanmış; Cervantes'in eserinde Hristiyanlar için Türklerin yenilmez olmadığını gösteren en talihli gün şeklinde işlenmiştir. Bu süreçte Türklerin müttefikleri olmasına rağmen Fransa Kralı IX. Charles da zaferi kutlamıştır.³⁷⁸

Tarihsel açıdan Türklerin Avrupa'dan ziyade Hristiyanlığı tehdit ettiği görüşü, günümüzde Avrupa uygarlığının temelindeki dinin “doğal düşmanı” olarak Türkiye'nin üyeliği kimlik temelinde sorgulanır niteliktedir. Öyle ki 1995 yılında iki Fransız gazetecinin görüşme yaptığı BM İnsan Hakları Balkan temsilcisi Tadeusz Mazowiecki'ye yönelttiği soru temsilcinin Hristiyan ve Polonyalı olması temeline dayandırılarak Bosnalı Müslümanları savunması üzerine şaşırtıcı ifadelerin yer aldığı konuşma ile yorumlanmıştır. Karşılığında BM temsilcisi Bosna'daki savaşın din savaşı olmadığı cevabıyla karşı tarafa Bosnalı

³⁷²Said, 2016: 260.

³⁷³Djuvara, 2017: 55.

³⁷⁴ İnalçık, 2017: 127.

³⁷⁵Kula, 2015: 448.

³⁷⁶Eğribel, 2017: 157.

³⁷⁷Djuvara, 2017: 290.

³⁷⁸ Sander, 2012: 110-111.

Müslümanların tehlike arz etmediğini ifade etmiştir. Bu noktada Avrupa'nın çokkültürlülüğünün çerçevesindeki "bizler ve onların" bir arada yaşama sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Fakat Mazowiecki bu durumun olumlu yönde sonuçlanacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Avrupa'nın özü dışında kalsalar da Müslümanların yaşaması "bir arada varoluş" un resmi olarak görülmektedir.³⁷⁹ Bunun Avrupa'da başarılı bir şekilde sağlanıp sağlanmadığı/sağlanmayacağı sorunu ise soru işareti oluşturmaktadır.

İslam'ın sadece maneviyat yönetmek değil aynı zamanda devlet idaresine karışmasının Hristiyanlıkla arasındaki düşmanlığı güçlendirdiği iddia edilmektedir.³⁸⁰ Oysa Batı dünyası (Avrupa) da kilise etkisinde Aydınlanma'ya kadar kalmış ve din tıpkı Doğu (Osmanlı) toplumda olduğu gibi kültürünün temel dayanaklarından birini oluşturmuştur. Avrupa ile Osmanlı/Türkler arasındaki bu evrensellik yarışının geçtiğimiz yüzyıldaki şekli değişse de eski Şark gücüyle Batı'nın hala yarış içinde olduğu görülmektedir. Osmanlı İslamiyeti ile Hristiyan Avrupa çatışmasının zamanın özgür dünyasıyla Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiye benzetilmesinin yerinde olduğu görüşünü paylaşan Lewis, Batı'nın her iki örnekte de yayılmacı bir toplum ve devlet tarafından tehdit altında olduğunu belirtmektedir.³⁸¹

Doğu'nun kendini yaratıcılığı; Batı'nın ise Doğu karşısında kendini şekillendirmesine kurulu ilişkilerle oluşan Doğu-Batı çatışmasında Doğu'nun durgunluğu ifadesi ortaya çıkmaktadır. Sezer; bu ilişkilerin/durumun Doğu'daki gelişmelerin yerleşik toplum uygarlığında değil asker-devletler aracılığıyla şekillenmesinden bahsetmektedir. Mısır-Hindistan- Çin yerleşik tarım uygarlığı ile günümüzde ortalama aynı sınırlardayken; Asurlular, İran, Arap hilafetleri ve en son aynı zamanda en mükemmel örneği ile Osmanlı İmparatorluğu Doğu asker-devletlerinin örneğini oluşturmaktadır.³⁸² Bu evrensel güç Batı için oryantalizmin ortaya çıkmasında önemli bir temel oluşturmuş ve yüzlerce yıl Batı algısının şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Örtük şarkiyatçı öğreti ile açık şarkiyatçı deneyimin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa tarafından Türk topraklarının paylaşılmasına kadar çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmadığını belirten Said, artık tüm zayıf yönleriyle ameliyat masasında yatan Avrupa'nın hasta adamının varlığından söz etmektedir.³⁸³

Türkiye'nin hem Avrupalı hem de Asyalı bir ülke olarak görülmesini kritik yapan Marshall, toplum olarak ne Arap ne de Avrupalı olmasının yanı sıra Avrupa'da gerçekleşen kıtasal (Eurovision, Euro League vs) etkinliklerde yer almasını değerlendirmektedir. AB'ye

³⁷⁹Asad, 2010: 237-239.

³⁸⁰Djuvara, 2017: 453.

³⁸¹Lewis, 2013: 163.

³⁸²Sezer, 2017: 85.

³⁸³Said, 2016: 235.

girmeme etkenlerini insan hakları ihlali ve nüfusun Müslüman yoğunluğu açısından ele alırken AB'nin Hristiyanlık kimliği olmamasının yanı sıra “ortak değerler” konusunda da üyelik sürecinin olumsuz sonuçlanma ihtimalinin güçlü olduğu kanısına varmaktadır. Cumhuriyet döneminin Türkiye üzerindeki etkisini değerlendirmekle birlikte günümüz iç ve dış politikalarını da ele almış ve bunun AB'ye üyelik süreci için ne gibi sonuçlarla karşılaşılacağını değerlendirmiştir. İslam kamu kurumlarının yasaklanması olumlu nitelik kazandırırken, mevcut iktidarın gerçekleştirdiği politikalar üzerinden olumlu ve olumsuz yönlerini ele almıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın dış politikada bölge gücü olarak aldığı tutumu üzerine değerlendirmeler yapmıştır.³⁸⁴ Şan'a göre Osmanlı'nın çekildiği topraklarda hala devam eden sorunların tarafı olarak Batı'nın öncü gücü olan ABD'nin karşısında sadece Osmanlı hayaletinin durması Doğu-Batı çatışmasında önemli yer tutmaktadır.³⁸⁵ Jürgen Kocka'ya göre ise Avrupa'nın yirminci yüzyılda yaşanan savaşıardan oluşan izler “ortak belleğinde” yer alırken, savaş tehlikesi Avrupa'nın özbilincinin ve bütünleşmesinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ortaçağ'da yer alan Osmanlı'nın güncellenmiş ötekisi Avrupa'da Türk tehlikesi olarak görülmektedir.³⁸⁶ Bu nedenle Türkiye'nin AB üyelik serüveni olağandan uzun bir sürece sarkmıştır. Bunun siyasi/hukuki kriterlerin yanı sıra çalışmanın ele aldığı üzere psikolojik alt yapısı da önem arz etmektedir. Hiddet, çaresizlik, kaybetme, intikam gibi içsel süreçlerin kişilerin büyük grubunun “düşmanı” olarak tanımlanan tarafla buluşma ya da diyalog kurma fikrine vereceği tepkiyi etkilediği görülmektedir.³⁸⁷

Baykan Sezer'in yorumuyla Osmanlı Devleti bir toplumdan değil yüzlerce yıl farklı toplumlardan oluşan bir devlet olduğu için bir Dünya İmparatorluğu'dur.³⁸⁸ Bu durum da Avrupa ile Türkler ilişkisinde günümüz Türkiye'si'nin bu devletin kültürel ve coğrafi mirasçısı olmasına yansımıştır. Seçilmiş travmaların etkisi her dönemde dış koşullara göre değişmektedir. Birkaç yüzyıl önce yaşanan kaybın bir sonraki kuşakta atalarının kederini paylaşmak şeklinde asli görev olarak travmayı zihinsel ikizde canlı tutmak olarak görülmektedir.³⁸⁹ Alman siyasetçi Schmidt'in Türkiye'nin AB için uygun olup olmadığı yazısında Avrupalıların Haçlı Seferleri düşüncesinin izleri görülmekte, kilisenin Ortaçağ'dan bu yana İslam'a karşı düşman bir tutumla şekillendiği, İslam'ın da dinsel hoşgörü yanlarının pek seyrek olduğu dile getirilmiştir. Schmidt Avrupa'nın Rönesans, Aydınlanma kültüründen

³⁸⁴Marshall, 2018: 186-189.

³⁸⁵Şan, 2017: 268.

³⁸⁶(Akt.) Kula, 2015: 432.

³⁸⁷Volkan, 2013: 33.

³⁸⁸Sezer, 2017: 101.

³⁸⁹Volkan, 2013: 210.

bahsederken İslam'da bu siyasal ve dinsel yetke ayrımının olmadığına değinmektedir.³⁹⁰

İstanbul'un Türkler tarafından fethi kahramanlık öyküsünden öteye taşınmıştır. Türklerin savaşçılıkları ve başarıları daha öncesinde de görülmesine rağmen Bizans'ın bu fetihle yıkılması Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılışını andıran bir durum olarak Batı'da uyandırdığı yankı önemlidir. Baykan Sezer bu fethin oluşturduğu algının benzeri olarak Moğolların oluşturduğu kasırganın yanı sıra Türklerin varlığındaki sürekliliğin önemine vurgu yapmaktadır.³⁹¹ 1992 yılında Time dergisinde yer alan bir ifadede Türkiye'nin AB üyeliği konusu hakkında "...kökleri Asya'ya dayanan Müslümanlar'ın Batı ailesine üye olmaması; Avrupa'nın yüzyıllarca Türkleri Asya'dan defetme çabası, üyeliğin Avrupa Topluluğunu utandıracığı dile getirilmiştir.³⁹² Bu algı da "bizlik" psikolojisinde yerini koruyarak sürmektedir. Volkan, büyük grup psikolojisinin farkında olarak veya olmayarak bireyleri göreve adamaya ve bu kimlikle dini, etnik, ideolojik veya uluslararası ilişkilerde tepkiler vermeye ittiğine değinmiştir.³⁹³

Avrupa Birliği kurulurken bu uygarlığın üst kimliğe taşınmasında kültürünün çerçevesini oluşturan argümanların simgesel olarak yer aldığı görülmektedir. Avrupa Birliği Anayasası Roma'da "Sezar" adını taşıyan salonda Papa X. Innocentzio'nun heykeli altında imzalanmakla beraber halen üyeliğine sıcak bakılmayan Türkiye de imzacılar arasında yer almıştır.³⁹⁴ Dini simgenin kuruluşunda yer almasıyla birlikte TR'nin AB üyeliğine ruhani liderlerin de yaklaşımı görülmektedir. Papa 16. Benedictus'in ifadesiyle Türkiye'nin AB'ye davet edilişi iyi olma ihtimalinin yanı sıra "Avrupa nedir?"in kimse tarafından bilinmediğine de dikkat çekmektedir. Papa'ya göre Türkiye Avrupa'ya derin bir biçimde yabancı iken aynı zamanda Avrupa tasarımında Kudüs'ten ötürü Doğu vardır; fakat İslam yoktur. Avrupa, kimliğini oluşturan öğelerle yoğrulurken Türklere dolayısıyla da İslam'a karşı savaşlarla şekillenmiştir. Papa'nın 2004'te dile getirdiği bir ifadede Türkiye'nin AB üyeliği ağır tarihsel bir hatadır.³⁹⁵

1991 yılında Vamık Volkan tarafından tanımlanan seçilmiş zafer ve seçilmiş travma kavramlarından bahseden Bruce Edward; üst kimliğin oluşturduğu büyük grup için geçmiş olayların toplumsal önemlerinde uygunluğunun değil zihinsel ikizlerinin tüm üyeler tarafından paylaşılması ve "bizlik" algısının uyandırılmasının önemine dikkat çekmektedir. Geçmişte yaşanan politik-dini başarılar, kazanılan savaşlar seçilmiş zaferler ve bunu başaran

³⁹⁰Kula, 2015: 428.

³⁹¹Sezer, 2017: 105.

³⁹²Asad, 2010: 237.

³⁹³Volkan, 2013: 199.

³⁹⁴Eğribel ve Özcan, 2017: 257.

³⁹⁵Kula, 2015: 475.

kahramanlarla zamanla mitolojik hale gelmekte iken, ayinsel törenler veya ebeveyn/öğretmen-çocuk etkileşimleriyle nesilden nesile aktarılmaktadır. Siyasi liderlerin gerginlik dönemlerinde kimliğini paylaştığı takipçilerinin “büyük grup” algısını güçlendirmek için bunu hatırlatmaya başvurduğu da görülmektedir. Öte yandan seçilmiş travmanın da çaresizlik, aşağılanma ve kayıp gibi “düşman büyük grubu” netleştiren geçmişteki olayların paylaşıldığı zihin ikizi olarak tanımlanmaktadır. İki zihinsel ikizin değerlendirmesini yapan Volkan, seçilmiş travmaların seçilmiş zaferlere göre “büyük grup kimliğini” daha belirleyici bir durum sonucuna ulaşmaktadır.³⁹⁶ Günümüzde Yunanistan’ın Avrupa içindeki yeri dile getirilirken deniz ticareti için Ege Denizi’ne mahkum olduğu ifade edilmekle beraber karşısında “büyük bir potansiyel düşman” tabiriyle Türkiye yer almaktadır.³⁹⁷ Avrupa-Türkler ilişkisinde diplomatik-siyasi ilişkiler iniş çıkış gösterse de Türkler algısının zihinde diri tutulduğu görülmektedir. İngiliz general Allenby’in Kudüs’ü zaptetmesinin ardından Haçlı Seferlerinin o gün (1917) sona erdiği sözü rivayeti dikkate alındığında yüzlerce yıl devam eden çatışmanın din üzerine kurulu olduğu düşünülmektedir.³⁹⁸

Rönesans tarihçileri Şark’ın bir düşman olduğunu direktirken on sekizinci yüzyıl tarihçilerinin Şark kaynaklarıyla uğraştığı görülmektedir. Böylece Şarkla yüzleşmeye gittikleri kabul edilebilir durum olarak değerlendirilmektedir.³⁹⁹ Avrupa’nın Şark’ı tanıyıp tanımlaması aynı zamanda Şarklı üzerinde de etkisini göstermiştir. Kullanılan terimlerin üzerinde duran Baykan Sezer’e göre Doğu ve Batı çatışmasının bu dille etkisini günümüzde görmek mümkündür. “Avrupa görmüş insan/Avrupalı” terimlerinin; Doğu insanı için “Türk insanı zekidir ama tembeldir” sözünün anlam yüklü olduğu kanısı paylaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak Avrupa’nın uygar bir toplum düşüncesine ulaşıldığı, farklılık yargısının bu söylemler üzerinden varılan algıyla da bağlantılı olduğu görüşü ortaya konulmaktadır.⁴⁰⁰ Şarkiyatçılıkta en belirgin öteki-biz grubunun üst kimlik ve kitle psikolojisi örneği ulus/ideoloji bazında -farklı örneklerin yanı sıra Doğu-Batı’yı ayırdığı için grup psikolojisinin makro ve köklü örneği olarak- görülebilir. Bunun yanı sıra salahiyyet ideolojisini travmaların yaşattığı duygularla “öteki” ile ilgili kötü önyargıların eşlik ettiği örgütlenme olarak yorumlayan Vamık Volkan, her büyük grubun salahiyyet ideolojisinin farklılığına değinmektedir. İtalyanların irredantizm, Yunanlıların Megali İdea, Türklerin Pan- Türkizm, Sırpın Hıristoslavizm ve günümüz radikal İslamcılarının İslam İmparatorluğu’nun dönüşü fikirleri salahiyyet ideolojilerine örnek gösterilmektedir. 11 Eylül sonrasında ABD’nin

³⁹⁶Volkan, 2013: 201-203.

³⁹⁷Marshall, 2018: 111.

³⁹⁸Tibawi, 1998: 97.

³⁹⁹Said, 2016: 127.

⁴⁰⁰Sezer, 2017: 63.

Amerika istisnacılığı da buna örnek verilebilir niteliktedir.⁴⁰¹

Din ve milliyet gibi olguların üzerinde yer alan medeniyetin değiştirilemez olduğunu belirten Mustafa Orçan, başka bir medeniyetle sentezlenmeye çalışıldığında kaos olacağını vurgulamaktadır. Konuya açıklık getirirken Ziya Gökalp'in "bir milletin ya Doğulu ya da Batılı olması gerektiği" savına değinmektedir.⁴⁰² Bu savın günümüzde AB-TR ilişkileri için net bir çizgi oluşturan tarihsel algının ve kimliğin yansımaları, Avrupa'da siyasi söylemler aracılığıyla medyada yer almaktadır. Türkiye'nin AB üyeliğine kesin ve sert bir şekilde karşı çıkan eski Alman anayasa hukukçusu Böckenförde, Türkiye'nin Müslüman nüfusuyla AB kimliğindeki aidiyet duygusu, dayanışma ve demokratik meşruiyet kavramlarından uzak olduğu gerekçesini sunmaktadır.⁴⁰³

3.2. Güncel Söylemlerin Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerine Siyasi Sonucu

Benlik kavramıyla oluşan kimliğin mutasyona uğrayarak biz'e evrilmesinde ortak tehditler, ortak çıkarlar, ortak duyguların etkisi görülmektedir. Bu "biz"lik devlet, ulus olma gibi grup kimliğinin çatısını oluşturmaktadır. İkinci aşamada ise "biz"den olmayan grubun kimliğini doğrulamaktır. Bu durum farklı ve yeni koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterdiği için sabit ve istikrarlı bir çerçeve oluşturmamaktadır. 1999'da adaylık statüsü, 2004'te müzakere görüşmeleri planlandığında "Türklük" kimliği çok önceden tartışma yaratmış ve paralel olarak gelişmiş bir durum olarak değerlendirilmektedir.⁴⁰⁴ Avrupa'da İslam'ın daha az bilinmesinin sebebini kültürel değil, siyasi ve tarihsel nedenlere bağlayan Touraine, İspanya, az da olsa Fransa ve Viyana surlarına kadar giden Arap ve Türklerin izlerine dayanarak Avrupa'nın İslam'ı işgalci güç olarak görmesi ve hâkim din olan Hristiyanlığın etkisinde yabancı olarak algılanmasını açıklamaktadır.⁴⁰⁵

Türkleri Avrupa'dan gönderme, Boğaz'ın öbür yakasına atma isteği, Avrupa Birliği kurulmadan önce de vardır.⁴⁰⁶ Günümüzde (İslamla özdeşleştirilen) Türklerin Avrupa'ya girmesi bir yana tarihten gelen kovma, uzak tutma fikrinin mevcut şartlarda "ötekileştirici" etkisini geçmişte de görmek mümkündür. "Türkler Avrupa'dan Dışarı" başlığını taşıyan tarihsiz bir broşürde Türklerin Asya'ya sürülmeleri önerilmektedir.⁴⁰⁷ Bu düşüncenin şiddeti dönem dönem değişse de Türkleri gönderme isteğinin diri kaldığı söylemler aracılığıyla görülmektedir. Öyle ki öteki, ya öteki olmaktan vazgeçmeli yani tam anlamıyla entegre

⁴⁰¹Volkan, 2013: 214-215.

⁴⁰²Orçan, 2017: 600.

⁴⁰³Kula, 2015: 436.

⁴⁰⁴Johansson-Nogués ve Jonasson, 2011: 115-116.

⁴⁰⁵Candaş, 2004: 277.

⁴⁰⁶Spiridovitch, 2007: 24, 48.

⁴⁰⁷Djuvara, 2017: 397.

sağlamalı ya da tehdit oluşturan ötekiliğiyle kovulmalı düşüncesi yaşatılmaktadır. Sağ partilerin tutumuna göre Türk, Müslüman ve Romanların entegrasyona kültürel olarak uyum sağladığı, cami inşa etmekten kaçındığı sürece Avrupa'dan gönderilmeyeceği görüşü paylaşılmıştır.⁴⁰⁸ Avrupa'da partilerin popülizmi özellikle seçim döneminde “öteki” üzerine kullanması halk nezdindeki yabancı karşıtlığını körüklemektedir. Hollanda'da Pim Fortuyn 2002 seçimlerine hazırlanırken yeni kurduğu partisi için yürüttüğü söylemlerinde İslam'ı geri bir kültür olarak nitelmiştir.⁴⁰⁹

Batı Avrupalılar için ötekilik kavramının din ve kültür açısından giderek Türk ve Müslümanlarla ilişkilendirdiği görülmektedir.⁴¹⁰ Din ve dilin toplum üzerindeki benzerliklerinin yanı sıra önemli farklılıkları da dikkate alınmaktadır. Din ailede kuşaktan kuşağa daha kolay aktarılabilirken dilin yeniden öğretilmesi devlet tarafından eğitim politikalarıyla desteklenmektedir. Dil “katkıcı” iken, din “ikameci” özelliği ile fark yaratmaktadır. Gelişmiş toplumlarda birden çok dil öğrenilmesi bir beklenti iken tek tanrı inancının olduğu görüldüğünde kişi sadece bir dine bağlıdır. Bu nedenle din dilden daha etkili bağ oluşturmaktadır. Bununla birlikte liberal devletlerde dil “asimile edici” etkiyi oluştururken din “çoğulcu” pozisyonadadır. Göçmenlerin topluma ayak uydurmaları için kendi dillerini öğrenmeleri beklenirken dinleri konusunda herhangi bir uyum beklenmemektedir.⁴¹¹ Günümüzde de AB'ye Türkiye'nin girişi söz konusu olduğunda “değerler” çizgisinde en önemli etkenin bu çerçevede üst kimliği belirleyici diğer argümanların yanı sıra en önemli faktör olduğu görülmektedir. Avrupa'nın tam olarak net bir tanımı bilinmemekle beraber Türkiye'ye karşı AB vatandaşlarının yanı sıra siyasetçilerin zaman zaman kültürel argümanlardan ziyade doğrudan “dini” sorun olarak üyeliğe karşı net tavırlar sergiledikleri görülmektedir.⁴¹² Türklerin Avrupa'dan ziyade Hristiyanlığı tehdit ettiği görüşünü destekleyen Hay'in yorumuna göre, Müslüman devletin diplomasi dilinde kabul edilişi Hristiyanlığın reddedilişi anlamına gelmektedir. On altıncı ve on yedinci yüzyıllardaki risalelerde “Hristiyan cumhuriyeti, ortak düşman” ifadelerinin yer almasının yanı sıra Türk'ün Hristiyanların doğal düşmanı olarak görülmesi normal karşılanmıştır.⁴¹³ Time dergisinin 19 Ekim 1992 tarihli yayınında Türkiye'nin AB'ye üyeliği hakkında Batı ailesinin üyesi olmadığı, bu ailenin Türkleri Avrupa'dan defetmek için yüzyıllarını verdiği ifadeleri kullanılmıştır.⁴¹⁴ Müslüman göçmenlere yönelik tutumlarda sadece ulusun değil Batı

⁴⁰⁸ Hainsworth, 2005: 105.

⁴⁰⁹ Atikkan, 2014: 124.

⁴¹⁰ Betz, 1994: 92.

⁴¹¹ Joppke, 2018: 70-71.

⁴¹² Dorronsoro, 2003: 5.

⁴¹³ Hay'den Akt. Asad, 2010: 238.

⁴¹⁴ Asad, 2010: 237.

medeniyetinin değerleri de tehdit altında olduğu düşüncesi görülmektedir.⁴¹⁵

Türkiye'nin AB'ye üyeliğinde değere dayalı argüman görüşü paylaşılmıştır. Buna göre farklı değerlerin baskınlığı coğrafi olarak dağılmış; farklılıklar önemlidir, bu nedenle korunmalıdır; Türkiye diğer farklılıklardan daha farklı olduğu için üyeliğine karşı çıkılmasında haklılık payı olduğu görüşü paylaşılmaktadır.⁴¹⁶ Türklerin kültür, din, etnik köken yönüyle farklılıkları Avrupalılarca grup dışı görülmesinde etkisi olan negatif ilişkilere temel oluşturan bir durumu ortaya çıkarmaktadır.⁴¹⁷ Neumann'a göre ise Avrupa kimliğinin oluşmasında "Saracen"/"Türk" varlığı önemli bir yer tutmaktadır.⁴¹⁸ Türk'ün İslamla özdeşleşmesi ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel yapısıyla beraber tarihten gelen psikolojik öteki algısıyla "başkalığı"nı Avrupa karşısında sürdürmektedir.

Avrupalılar, Türkiye'nin üyeliğine karşıtlık veya yanlısı olmakta stratejik faydalarından ziyade politik yönün etkisine vurgu yapmaktadırlar. Sadece stratejik argümanlar çoğunluğun desteğinde fikir birliğini sağlayamamaktadır.⁴¹⁹ Türkiye'nin üyeliği için Alman muhafazakarlar ve Fransa, Hollanda gibi kilit AB ülkeleri tarafından tartışma yaratan yaklaşım gözlenirken İngiltere ve İskandinav ülkelerinin İslami Ortadoğu coğrafyasına köprü niteliği olarak bakıldığı ve Ortadoğu'nun diğer ülkelere demokratikleşmesi açısından rol model sağlayacağı umudu yeşertmektedir.⁴²⁰ Fransız siyaset bilimci Dorronsoro, Türkiye'nin kendisini Doğu ile Batı arasında bir köprü ve Türk dünyasının merkezi olarak görse de Batı'ya finansal bağılılığı gerekçesiyle Batı dünyasının çevresinde olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Bununla birlikte SSCB'nin dağılmasından sonra Hunghinton'un Türkiye'nin kendisini Türk dünyasında tanımlayacağı öngörüsünün yanlış olduğuna değinilmiştir. Dorronsoro aynı zamanda AB ile ilişkilerin Türkiye'nin siyasi gündemindeki en önemli merkezi mesele olarak görmektedir.⁴²¹ Bu durum Türkiye'nin dış politikada "stratejik hedef" olarak gördüğü AB üyeliğinin Avrupalılarca da fark edildiğini göstermekte fakat Birliğe katılımın ivme kazanmasında yoğun bir gündemin oluşmasına katkı sağlamamaktadır.

Türkiye'nin cumhuriyet döneminden bu yana Batılılaşma ve modernleşmesinin istikrarla sürdürülüyor oluşu TR-AB ilişkilerinde yeterli olmasa da dikkate alınması gereken bir zemin olarak görülmektedir.⁴²² Günümüzde genişlemeden ziyade derinleşme çabasında

⁴¹⁵Zúquete, 2008: 331.

⁴¹⁶ Diez, 2007, 416.

⁴¹⁷ Azrout, van Spanje ve de Vreese, 2011: 7.

⁴¹⁸Nykänen, 2011: 506.

⁴¹⁹ Tocci, 2012: 10.

⁴²⁰ Alaranta, 2016: 3.

⁴²¹ Dorronso, 2003: 3.

⁴²² Pécout, 2004: 8.

olan Avrupa Birliği'nde genişleme politikasını destekleyen ülkelerin özellikle yeni üye devletler olduğu görülmektedir. Bu noktada 2004 anketinde Polonyalıların büyük çoğunluğu genişlemeyi desteklemişlerdir. Dahası Polonya Katolik Kilisesi'nin Türkiye'nin üyeliğine net bir tavırla karşı da çıkmamıştır. Bununla birlikte anket sonuçlarında Türklerin Polonya'da olmasının avantajlı olduğu görüşüne katılanların oranının düşük olduğu görülmektedir. Bu durum Polonya'nın TR'nin üyeliği konusunda çelişki içinde olduğunu göstermektedir.⁴²³ TR üyeliğini yeni üyelerin desteklemesinde AB kimliğinde çoğulculuğu sağlayan ve yeni üye olanların yanı sıra AB kimliğinde kültür üzerinde baskın etkisi olan AB ülkelerinde TR'nin üyeliğine olumlu yaklaşımda fikir birliği sağlanamadığı görülmektedir. Ulusal Cephe'nin 2005 Avrupa Anayasası'ndaki Fransız referandumunda "Türkiye'ye Hayır" kampanyası üyeliğe muhalefetin Fransa örneğini kısmen göstermektedir.⁴²⁴

Müslüman göçüyle kitlesel bir duruma maruz kalmayan Avrupa ülkelerinde popülist söylemler henüz belirgin değilken Bulgaristan'da İslamofobik bir tavır olarak Müslümanların Hristiyan ailelerden çocuk evlat edinmelerine yasak talebinde bulunulduğu görülmektedir.⁴²⁵ 1980'lerde neoliberalizm etkisinin görüldüğü Fransa'da ise, başörtü krizinin ortaya çıktığı dönemlerde çokkültürlülüğü savunanlarla cumhuriyet değerlerini sahiplenen kesim arasında oluşan ayrışma Fransız kültürünün dış tehditlere karşı korunması dile getirilmiştir.⁴²⁶ Avrupa'da göçün uyandırdığı kaygılar, İslam'dan duyulan kaygıların yanında zayıf kalmaktadır. Özellikle 11 Eylül sonrası bu endişe sadece Amerika'da değil geçtiğimiz yüzyıl Müslüman nüfusun belirgin şekilde arttığı Avrupa'da artmaktadır. Nitekim Madrid Belediye Başkanı Alberto R. Gallardon, şehrin çok kültürlü olmadığını ve öyle olmak da istemediği sözlerini sarf ederek İslam'a gönderme yapmıştır.⁴²⁷ İslamofobi TR-AB ilişkilerinde gerginliği körükleyen önemli bir faktörken Avrupa'da sağ partilerin etkisi ve Müslüman karşıtı suçların artışı iki taraf için kültürel uyumsuzluk algısını tetikleyen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Müslüman nüfusu yoğunlukta olan Türkiye'de geçen yüzyılın sonlarından itibaren etkili partilerin halka yönelik ılımlaştırıcı politikaları "İslamcı" olarak görülmekte ve üyelik için gerekli "değerlerin" uzak olduğu savı Avrupalılar tarafından pekiştirilmektedir.⁴²⁸

Hollanda'da Özgürlük Partisi Doğu genişlemesi konusunda korku ve endişeyi sadece Türkiye değil, eski Sovyet ülkeleri için de yaşamaktadır. Jobbik ve Özgürlük Partisi'nin özellikle Türkiye'den kaynaklanan göç sorununa karşı Avrupa karşıtı fikir birliğine vardıkları

⁴²³ Forysinski, 2015: 6,9,16.

⁴²⁴ Hainsworth, 2005: 105.

⁴²⁵ Mudde, 2007: 76.

⁴²⁶ Atikkan, 2014: 32.

⁴²⁷ Caldwell, 2011: 25.

⁴²⁸ Lindenstrauss ve Rogenhofer, 2018: 94-95.

görülmektedir.⁴²⁹ İsviçre’de 1985’te kurulan APS (Swiss Automobilist Party) de, Türklerin de içinde bulunduğu “yabancı” grupların ülke dışına atılmaları çağrısında bulunmuştur.⁴³⁰

Yukarıda değinildiği üzere Türkiye’nin Avrupalı olup olmadığını coğrafi değil kimlik ve kültür meseleleri üzerinden değerlendirme daha etkili olmaktadır. AB kimliğinin temel göstergesi olan demokrasinin Türkiye’deki varlığı sorulara tabi tutulmaktadır. Bu noktada Avrupa’da günümüzde Fransa’da yaşanan sarı yeleklilere müdahale göz önünde bulundurulduğunda Avrupa’nın Türk uygulamalarında aşırılık görebileceği bir nokta soru işareti arz etmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de ulusal azınlık haklarının eksikliği eleştirisi Türkiye topraklarının bütünlüğünü tehdit eden durumları göz ardı ettiği görüşünü ortaya koymaktadır.⁴³¹ Bu konuda dikkat çekilen bir başka durum da Avrupa için terör kavramının muğlak tanımı üzerinden TR’nin iç sorunlarına bakışında ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Türkiye AB ilişkilerine bakmak için sadece yıllar değil yüzyıllara tekabül eden çatışma ve yakınlaşmanın getirdiği denge, günümüzde Türkiye’nin Avrupa’daki yerinin istikrarsız durumunu yansıtmaktadır.⁴³²

Avrupa teriminin kıta ülkelerinin haricinde genişleme olasılığı söz konusu olduğunda muğlak bir duruma tekabül ettiği görülmektedir.⁴³³ Türkiye’nin Avrupa’daki rolüne getirilen tartışmalar duygusal görülmekle beraber özellikle Fransız kamuoyunun muhalefeti ve Avusturyalı politikacıların açıkça karşı çıktığını belirtmeleri bu yaklaşımın şekillenmesinde Avrupa tarafının kısmen etkisini göstermektedir. Öyle ki Türkiye’nin büyük ölçüde laik bir ülke olması yorumuyla beraber Müslüman nüfusun varlığı “Avrupa değerleri” açısından tartışmaya götüren bir durum olarak yer almaktadır.⁴³⁴ Bu sonuç da AB’nin TR üyeliğinde çifte standarda gitmesini kolaylaştıran bir durum olarak görülebilir. Türkiye’nin başvuran diğer ülkelerle aynı şekilde karşılaştırılmadığının yanı sıra Avrupalılaşmanın Türkiye için aynı yaklaşımla görülmediği de gözlemlenmiştir.⁴³⁵

Siyaset bilimci Tocci, Türkiye’nin AB’ye üyeliğini destekler nitelikteki açıklamalarını Türkiye’nin önemini hem coğrafi fırsat olarak hem de tarihsel bağlar çerçevesine dayandırmaktadır. Yüzlerce yıllık savaş, diplomasi, ticaret ilişkilerinin Avrupa ve Osmanlı bağlarını derinleştiren argümanlar olarak bugün de tarafların birbiri için ayrılmaz bir kod olarak görülmesine neden olmaktadır. Osmanlı’nın kıtada bir güç dengesi olarak kabul görüldüğü sürecin yanı sıra imparatorluğun dağılma sürecinde dahi Avrupalı olarak görülmesi

⁴²⁹ Hayes, 2011: 41-42.

⁴³⁰ Art, 2011: 169.

⁴³¹ Schimmelfennig, 2008: 2.

⁴³² Tocci, 2018: 1-2.

⁴³³ Szigetvári, 2014: 35.

⁴³⁴ Strauss, 2016: 2.

⁴³⁵ Alaranta, 2016: 6.

ifadeleri aradaki bağıın gücünü ortaya koymaktadır.⁴³⁶ Touraine ise, Türkiye'nin AB'ye girmesi konusunda olumlu görüş belirtmekle beraber Avrupa'nın uluslararası irade ve siyasi müdahale kapasitesine sahip olabilmesi için İslam'la da ilişkilerinin olması gerektiği kanaatini paylaşmıştır. Avrupa'nın İslam'la bağ kuracağı boşluk ise Türkiye ile sağlanacaktır. Fransız sosyolog Touraine, Türkiye'nin hem İslamcı hem koyu cumhuriyetçi kesimle bileşimi denemiş ve kısmen başarılı olmuş bir ülke olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle Türkiye, AB'nin İslam dünyasıyla ilişki kurabileceği model bir ülkedir.⁴³⁷ TR'nin AB ile İslam arasında köprü oluşturacağı savı, AB'nin tarihten gelen ötekiyi AB kimliği dışında olduğu gerekçesiyle herkesçe kabul görmesi zor bir yaklaşımdır.

Avrupa'da aşırı sağ kalem alan Atikkan, Fransız siyaset bilimci Pierre Hassner ile yaptığı söyleşiden “Türkiye'nin AB'ye üyelik müzakereleri söz konusu olduğu anda Avrupa kimliğinin tartışılmaya başlandığı” notunu aktarmaktadır.⁴³⁸ Danimarka Halk Partisi, Türkiye'nin “Doğu” kültürü olması ve Avrupa'nın “Batı” kültürü olması gerekçesiyle uyumsuz olacağı iddiasını öne sürerek üyeliğe karşı çıkmıştır.⁴³⁹ Yunanistan'da ise Müslüman karşıtı duyguların sadece dini değil tarihi bağlarla özdeşleştiği görülmektedir.⁴⁴⁰ Yunan Hellenistik Parti'nin Türkiye'nin AB'ye girmesi halinde Yunanistan'ın Birlik'ten ayrılması yönündeki yaklaşımı karşıtlığın boyutunu pekiştirir niteliktedir.⁴⁴¹ Türklerin yayılmacı politikası iddiasıyla oluşan korkunun Bulgaristan ve Yunanistan gibi ülkelerde sağ partilerin popülist söylemlerini güçlendirdiği görüşünü paylaşan Mudde, Türkiye'deki Kürtler ve Ermenilerle yakın işbirliğinin teşvik edildiğini iddia etmektedir. Bu durumu Türkofobi olarak yorumlamakla beraber benzer yaklaşımın Rusya'da da görüldüğünü öne sürmektedir.⁴⁴² Türk/Müslüman nüfusunun hissedildiği bir başka AB ülkesi olan Hollanda'da ise, Müslüman göçmenler söz konusu olduğunda “Türkler geldi, Hollandalılar gitti” düşüncesinin öne çıktığı görülmektedir.⁴⁴³ Hollandalı siyasetçi Wilders İslam'ın tehlikeli bir ideoloji olduğu görüşünü paylaşmakla beraber Müslümanlardan nefret etmediğini aktarmıştır. Geert Wilders İslam'dan nefret ettiğini defalarca dile getirmiştir.⁴⁴⁴ İtalyan aşırı sağcılarının “Türkler için Türkiye, Avrupalılar için Avrupa”, Fransızların “Avrupa Evet, Türkiye Hayır” söylemleri de popülist partilerin kampanyalarına örnek teşkil etmektedir. Türkiye'nin aşırı İslami unsurlar içerdiği gerekçesi ABli tarafların karşı tutum sergilemesinde hemfikir oluşturan unsur olarak

⁴³⁶ Tocci, 2014: 1.

⁴³⁷ Candaş, 2004: 280.

⁴³⁸ Atikkan, 2014: 78.

⁴³⁹ Jessen, 2014: 17.

⁴⁴⁰ Lazaridis ve Tsagkroni, 2016: 219.

⁴⁴¹ Mudde, 2007: 163.

⁴⁴² Mudde, 2007: 76.

⁴⁴³ Hayes, 2011: 29.

⁴⁴⁴ Art, 2011: 185-186.

görülmektedir. Coğrafi muğlaklık nedeniyle Avrupa Akdeniz’de, Boğaz’da ve Ural’da sona ermesine rağmen Yunan-Roma-Hristiyan medeniyetlerine dayanan bir kimlik olarak kabul gördüğü için Türkiye bu kategorinin dışında değerlendirilmektedir.⁴⁴⁵ Merkel hükümetinde bakanlık görevlerini alan Wolfgang Schauble, Türkiye’nin üye olmasının AB kimliğini bozacağı kanaatiyle tutumunu oldukça net ve sert bir şekilde dile getirmiştir.⁴⁴⁶

Türk-İslam senteziyle yoğrulan Osmanlı’nın dayandığı Viyana kapılarının travmasının canlı tutulduğu bir diğer AB ülkesi ise Avusturya’dır. Avusturya’da yabancı düşmanlığı ve ırkçılık, AB karşıtı söylemler geliştiren aşırı sağ partilerin aynı zamanda Türkiye’nin üyeliğine karşı çıktığı platformlara da sahip olduğu görülmektedir.⁴⁴⁷ Avusturya’da aşırı sağ lideri Strache, popülist söylemlerini gençler arasında seslendirmiş, TR’nin AB’ye girmesine karşı çıkarak Viyana’nın İstanbullaşmayacağı mesajını vermiştir.⁴⁴⁸ Türkiye’nin üyeliği söz konusu olduğunda ötekilik kavramının sadece vatandaşlar nezdinde değil medya yoluyla da sorgulandığı görülmektedir. TR’nin Avrupalı olup olmadığı sorusu bir araya gelip gelmeme durumunu, entegrasyonun sağlanıp sağlanmaması sorununu sadece Kopenhag kriterleri değil sosyolojik olarak birliği de dile getirmektedir.⁴⁴⁹ Fransa’da Sarkozy’nin popülizmi “Biz kimiz?” sorusuyla oluşan ötekileştirmenin Müslüman karşıtı ortama zemin hazırlamasıyla birlikte Türkiye’nin AB üyeliğine karşı tutumların sertleştiği dönemdir.⁴⁵⁰

Avrupa’da işbirliği için kabul edilen “Avrupa’daki Vatansever ve Ulusal Hareketler ve Partiler’in Viyana Bildirgesi” programında belirlenen maddelerden üçüncüsünde Türkiye gibi coğrafi, etnik, kültürel ve dini Avrupa dışı ülkelerin kesinlikle reddedilmesi yer almıştır. Aynı bildiri de agresif İslamcılık terimiyle saldırganlığa yol açan tehlikelere karşı korunma ifadesi yer almıştır.⁴⁵¹ Amerikalı yazar Walter Benn Michaels’e göre evrensel ırkçılık kavramının yerini kültürel çoğulculuk almış, bu durum da ırkçılığı reddederken yeni bir ırkçılığı şekillendirmiştir. Yirminci yüzyılda Yahudi göçüne karşı tutumun benzeri günümüzde Müslümanlara karşı alınan tavırlarda görülmektedir.⁴⁵² Avrupa’da aşırı sağ üzerine yazan Atikkan, Danimarka’da yapılan araştırmaya değinmiş ve sonuçta göçmenlerin çok çocuklu, pis koktuğu, dinine bağlı, kavgacı, yoksul, başörtülü niteliklerle tanımlanırken; Danimarkalıların göçmenler gelmeden önce zengin, sakin, uzlaşan, temiz, kadınlarının özgür

⁴⁴⁵ Mudde, 2007: 170-171.

⁴⁴⁶ Atikkan, 2014: 83.

⁴⁴⁷ Hayes, 2011: 12.

⁴⁴⁸ Atikkan, 2014: 144.

⁴⁴⁹ Azrout, van Spanje ve de Vreese, 2011: 16.

⁴⁵⁰ Atikkan, 2014: 35.

⁴⁵¹ Mudde, 2007: 180-181.

⁴⁵² Atikkan, 2014: 66-67.

olduğu şeklindeki betimlemelerle ifade edildiğine değinmiştir.⁴⁵³

Pew Araştırma Merkezi'nin 2006 yılında yaptığı çalışma Avrupa'da Müslümanlarla toplum arasında çatışma olup olmadığı sorusuna verilen yanıtlar üzerinden Avrupalı toplumun daha endişeli olduğu sonucuna varılmaktadır. Almanların yüzde yetmişi, İspanyolların yüzde elli sekizi, İngilizlerin yüzde elli dördü Müslümanlarla çatışma olduğu görüşündeyken; Alman Müslümanlarının yüzde elli yedisi, Fransız Müslümanlarının yüzde yetmiş ikisi ve Britanyalı Müslümanların yüzde kırk dokuzu herhangi bir çatışmanın olmadığı kanaatindedir.⁴⁵⁴ Avrupalılar için yapılan ankette göçün en önemli sorun olmasının yanı sıra terör de en çok bahsedilen üçüncü mesele olarak görülmektedir. İslam'ın yakın onlu yıllarda gerçekleşen saldırılara bağlı ve geçmişte fetihlerle gerçekleşen cihatların terörle bağdaştırılması günümüzde Türkiye'nin Müslüman nüfusu göz önünde bulundurulduğunda üyeliğe yaklaşımın sert bir tutuma neden olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁵⁵ Olivier Roy'dan aktaran Atikkan, Fransa'da banliyö eylemlerinin nedeninin İslam adına değil, gençliğin sahip olduğu aidiyet duygusu ve Fransız toplumundan dışlanma olduğunu iddia etmiştir.⁴⁵⁶

Günümüzde Avrupa, sömürge ülkesi geçmişi olmakla beraber aldıkları göçle çok kültürlü yapıya doğru evrilmektedir. Fakat Amerika modeli olması söz konusu değildir. Amerika'nın oluşumundan itibaren farklı kültürleri tektipleştirici ve standartlaştırıcı yapısı olmasına karşı Avrupa'da bu durumun uygulanabilirliği gerçek dışıdır.⁴⁵⁷ Avrupa'nın sınırları söz konusu olduğunda "Avrupa ne zaman neydi?" sorusunun cevabını arayan Özdemir, Avrupa deyince akla bütünleşme, işbirliği kavramlarının gelmesinin çok yakın tarihlere dayandığını belirtmektedir. Avrupa, sınırlarını tarih boyunca kültürel değerler çizgisiyle belirlemiştir.⁴⁵⁸

İslam'la yeniden tanışmak, Avrupa'nın "ne olmadığını" Avrupalılara göstermiştir.⁴⁵⁹ Avrupa'da göçmenlere yönelik olumsuz tutumlar vatandaşları kategorize etme eğilimiyle şekillenmektedir. Bu durum "ortak öteki"ye karşı tutumun Avrupa'daki günümüz örneğini teşkil etmektedir. AB'nin iç meselelerinde farklılıklar ön plana çıkarken büyük ötekiyle rekabet veya diyalog ortamı oluştuğunda Avrupalılar daha kolay "Avrupalı" çatısı altında toplanmaktadır. Göçmenlere yönelik tutumların da bu çerçevede anlamlandırmak olasıdır. Kendi grup üyelerinden ayırıcı özellikler ön yargıların ortaya çıkmasında belirleyici unsur olarak Kabul görmektedir. Bu nedenle başka bir Hristiyan ülkeden gelen göçmene yönelik

⁴⁵³ Atikkan, 2014: 73.

⁴⁵⁴ Joppke, 2018: 251.

⁴⁵⁵ Standard Eurobarometer 90, 2018.

⁴⁵⁶ Atikkan, 2014: 62.

⁴⁵⁷ Jameson, 2004: 251.

⁴⁵⁸ Özdemir, 2015: 127.

⁴⁵⁹ Caldwell, 2011: 330.

tavırla Müslüman göçmenlere olan tutum fark etmektedir. Müslüman göçmen kültürel tehdit olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin üyeliğinde nüfus gereği Müslüman grup kimliği tehdit olarak değerlendirilmektedir.⁴⁶⁰ Avrupa'da aşırı sağ partilerin "ulusların Avrupası" referans verilerek Türkiye'nin üyeliğine karşı kampanya yürütüldüğü görülmektedir.⁴⁶¹

2009 Avrupa Parlamentosu seçim sürecinde Fransa'da bulunan gazeteci Atikkan Komünist Partisi eski üyesi Jacques'in endişelerine yer vermiştir. Jacques, Türkiye'nin AB üyeliği hakkında görüşlerini bildirirken kadınların otomobil kullanıp kullanmadığını, şeriat yasalarının uygulanıp uygulanmadığı sorularını yöneltmiştir. Sohbete Sarkozy taraftarı bir işadamı dâhil olup Türkiye'nin üyeliğinin ABD tarafından AB'nin başına çorap olarak ördüğü görüşünü bildirmesi dikkat çekmektedir. TR'nin üyeliğini ABD'nin bir oyunu olarak gören bir diğer isimse siyaset bilimci ve jeopolitik uzmanı Alexandre del Valle olup şiddetle üyeliğe karşı çıkmıştır.⁴⁶² Avrupalı siyasetçilerin, akademisyenlerin ve entelektüellerin siyasi söylemleri kamuoyunda da etkisini göstermektedir. Bu etkiyi İslamofobik/Türkofobik fiziki veya sözlü saldırıların yanı sıra kamuoyu yoklamaları ve anket sonuçlarında görmek mümkündür.

2013'te yapılan bir ankette Türkiye'nin katılımına Fransızların %46'sı, Almanların %38'i kötü bir şey olarak fikir beyan ettikleri görülmektedir. Bu yönelimde aşırı sağ partilerin Müslüman göç sorununun bu üyelikle birlikte daha da artacağı popülist söylemleri etkili olmaktadır.⁴⁶³ Avrupa'nın İslamcılığın kültürel modernleşmeyi tersine çevirmeyi amaçladığı kanısı iki medeniyetin entegrasyonunun zorluğunu ortaya koymaktadır. Oysa medeniyetin içselleştirdiği kültür farklı olma niteliğini göstermektedir ve değişime uğramasını beklemekle farklılığı kabul etmek ayrı durumlardır.⁴⁶⁴ Türkiye'nin AB'ye kabul olması halinde birliğin diğer kültür ve dinlere açık olduğunu ispatlamasının yanı sıra Türkiye'nin kendini modernize edeceği düşüncesi savunulmaktadır. Bu görüş AB'nin oryantalist bakış açısını ortaya koyarken TR'nin böyle bir düşünceye girmesi köklü bir medeniyetin taşıyıcı olan bir asırlık bir ülkenin yetersiz olduğu kanaatini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım Türkiye tarafından dile getirilmese de bu düşünceye sahip yorumların varlığı özgüven yetersizliğini göstereceği için tehlikeli bir düşünce olarak görülebilir.⁴⁶⁵

Türkiye'nin katılım kriterleri açısından çifte standarda maruz kaldığı düşüncesi

⁴⁶⁰ Azrout, 2011: 4-6.

⁴⁶¹ Büttner, 2011: 190.

⁴⁶² Atikkan, 2014: 35-36, 70. Gazeteci aynı dönemde France Culture radyosunda Türkiye'de kadınların otomobil kullanmadıkları haberini geçtiğine şahit olmuştur.

⁴⁶³ Szymański, 2015: 13-14.

⁴⁶⁴ Alaranta, 2016: 5.

⁴⁶⁵ Strauss, 2016, 2.

Avrupalılar tarafından kısmen de olsa düşünölmektedir. Bu durum Birliğin yaklaşımını değiştirmekte etkili olabilecek bir farkındalıkken pek de göz önüne getirilmemektedir.⁴⁶⁶ İngiltere’de popölist lider Nigel Farage, Türkiye’nin üyeliği konusunda destekleyen merkez partileri suçlarken “çoğunluğu yoksul olan seksen milyon nüfuslu ölkeyi” kabul etmenin çılđınlık olduğunu dile getirmiştir.⁴⁶⁷ Müslöman nüfusun varlığı Avrupa’da endişe uyandırmaktadır. Öyle ki araştırma merkezlerince gelecekteki Müslöman nüfus oranlarının doğum ve göç artışıyla hangi sayıya ulaşabileceği üzerine çalışmalar yayınlanmıştır.⁴⁶⁸

Türkiye ise henüz üye olmadan kurulan Avrupa Birliği Bakanlığı’nı 2018 yazında Dışışleri Bakanlığı’na bağlamıştır.⁴⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti siyasi lider ve bürokratları AB’nin tutumu karşısında hayal kırıklığına uğramış olsalar da henüz sonuca varılmadığı için açık kapılar bu tarafın beklentisini hala diri tutmaktadır. Avrupa Birliği’nin uzun süredir ilişkileri dondurduğu Türkiye ile 15 Mart 2019’da kurumsal organda görüşme yapılmış ve Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun temsil ettiği Türkiye için adımların somutlaştırılması yönünde açıklamalar dile getirilmiştir. Yapılan görüşmede Türk gazetecinin Yüksek Temsilciye yönelttiği terör sorusunda PKK’nın AB’de terör listesinde bulunduğunu ve Parlamento’dan PKK üyesiyle görüşen kişiler hakkında yorumdan kaçınmış; bu konunun dış politika değil iç politikayı ilgilendirdiğini ve AB olarak TR’nin mücadelesinde destek olacaklarını ifade etmiştir. Yüksek Temsilci ırkçılık konusunda çoğulculuğun toplumlar tarafından bilinmediği için Müslömanlar, Yahudiler, çocuklar, kadınlar, azınlık grupları hatta Katolikler için bile geçerli olduğunu belirtmiş, Avrupa Birliği olarak bunun aşılmasında görevin üstlenilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Görüşmede Yunanistan muhabiri ise “kırmızı çizgi”nin ne olduğunu AB Temsilcisine yöneltirken, Çavuşoğlu’na “Türkiye”nin insan hakları konusunda AB’yi nasıl “ikna” edeceği üslubunu kullanarak gerginliğe neden olmuştur.⁴⁷⁰ Yakın zamanda gerçekteşen bu toplantıda yer alan ifadeler, müzakereler görüşmeler, toplantılar sürse de AB içinde TR üyeliği için fikir birliğine varmanın ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.

3.3. Tarihsel Psikolojik Faktörlerin Toplumsal Sonucu: İslamofobi

İslam ve Batı dünyasının ilişkileri ele alınırken başvurulacak olan temel unsur “öteki” kavramının içselleştirilmesi olmuştur. Politik psikoloji konusunun içeriğine giren bu kavram bireylerde kendini öğrendiği çocukluk yaşlarından ben “ben”, “biz”, “yabancı” gibi

⁴⁶⁶ Tocci, 2014: 4.

⁴⁶⁷ Atikkan, 2014: 139.

⁴⁶⁸ <https://www.pewforum.org/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/> erişim tarihi: 10 Nisan 2019. Ayrıca bakınız: Resim 3, Resim 4.

⁴⁶⁹ “Avrupa Birliği Bakanlığı Artık Yok! İşte Yeni İsmi...” <https://www.haberturk.com/avrupa-birliği-bakanligi-artik-yok-iste-yeni-ismi-2059441> erişim tarihi: 20 Ocak 2019.

⁴⁷⁰ European Union: 2019, <https://audiovisual.ec.europa.eu/en/video/I-169543> erişim tarihi: 25 Nisan 2019.

kavramları özümsemesi, gençlik yıllarında “öteki”ni seçebilme yetisi olarak görülmektedir. Kişinin toplumsal bir varlık olması nedeniyle içinde yaşayıp büyüdüğü ortama karşı aidiyet hissi ergenlik yaşlarından itibaren oturmaktadır. Bu nedenle bu yaşlarda “öteki”nin olduğu alana girdiğinde bireysel kimlik, üst (toplumsal) kimliğin gölgesinde kalmaktadır. Bireysel kimliğin beslendiği unsurlar fiziksel, ailesel argümanlardan oluşurken üst kimlik Volkan’ın da belirttiği üzere seçilmiş travma ve seçilmiş zaferlerle kendini besler.⁴⁷¹ Seçilmiş travmalar “öteki”ni uzaklaştırırken, seçilmiş zaferler “biz”i daha da kutsallaştırıp güçlendirmektedir. Haçlı Savaşları galipleri, 1453 İstanbul’un fethi Batı’nın Doğu’yu seçilmiş travmalarla ötekileştirmesinde etkili faktörler sayılabilmektedir. Batı için Doğu’nun ötekiliğinin kırıldığı nokta olan 11 Eylül’ün yanı sıra İslam’ın tarihsel ötekiliği bu tarihle Batı zihnini diriltmiştir. Bu saldırıları tetikleyen durum ise, Bin Ladin’in yaklaşık yüz kişilik çekirdek gruptan en az kırk üç ülkeye ulaşma hedefinin sonucu olan Sovyetleri def etme başarısı ve İslam dünyası üzerinde birleştirici ümmet fikriyle beslenen seçilmiş zaferler olarak değerlendirilebilir.

Günümüz dünyasında kitlelere ulaşmanın en önemli yollarından birisi ideolojik vurguyu medya yoluyla psikoloji biliminden faydalanan “algı”yı kullanmakla sağlamaktır. Söylemsel pratiklerin halka ulaşması, onlar için siyaset yaptıklarını, emek harcadıkları ve güvenliklerini sağladıkları algısını yaratan politika yapıcısı için medya en hızlı ve etkili iletişim aracıdır. Kamera karşısında kullanılan ifadelerin halkta duygu uyandıracak şekilde seçilmesi algısal hedefin başarıyla sonuçlanmasında etkili olmaktadır. Söz konusu olayların ardından İslam’la El-Kaide’nin ayırımını yapmayan (ya da yapmak istemeyen) ABD, “şiddet, terör, bombalama” gibi terimleri çokça kullanmayı tercih etmişlerdir.⁴⁷²

Anti-emperyalist söylemlerin ve İslamcı hareketlerin Batı dünyası için yarattığı tehdit algısı 11 Eylül saldırıları ile doruk noktasına ulaşmıştır. Milenyumdan sonraki ilk yılda Dünya Ticaret Merkezi, İkiz Kulelere El- Kaide tarafından yapılan saldırı, Batı’nın terörizm ifadesini dine yönelik daha doğrusu cihat anlayışının bu hareketlerce yorumlanışına yönelik söylemsel saldırıya dönüşmesinde etkili olmuştur.

İslamofobi kavramı, Batı toplumlarında İslam ve Müslümanlara karşı gösterilen nefret, korku, aşağılama gibi anlamları ifade eden sosyolojik bir tanımdır.⁴⁷³ Kavram olarak korku ve nefret kavramlarından hangisi olduğu konusunda literatürde hemfikir olunmasa da tanınmayandan korkmak anlamıyla açıklamak konuya açıklık getirmek açısından daha yakındır. Zira bir hayvandan korkmak bilindiği halde fobi olarak tanımlanırken bir olgudan,

⁴⁷¹ Volkan, 2013: 202-203.

⁴⁷² Karlı, 2013: 76.

⁴⁷³ (Ed.) Canatan ve Hıdır, 2007: 11.

bir kültürden, bir dinden korkmak aynı içeriği oluşturmamaktadır. O halde bilinmediği için tehdit oluşturacağı korkusu şeklinde anlam kazanması daha manidardır.

İslam dininin altı yüzyıl yıl kadar savunuculuğu ve liderliğini yapmış Osmanlı Devleti'nin Batı yönünde yaptığı seferler cihat anlayışı ile gelişmiştir. Bunun yanında Osmanlı'nın hem kendi içinde hem fethedilen yerlerde hoşgörülü siyaseti bugün Batı dünyasının da kabullendiği bir durumdur. Bununla birlikte Hristiyan Batı'yı saran cihatçı anlayışın Viyana kapılarına dayandırdığı Müslüman (onlar için Müslüman eşittir Türk algısının varlığı da iddia edilir) Osmanlı korkusunun Haçlı Seferleri'nden sonra derinleşmesinde etkili olmuştur. Öyle ki on altıncı yüzyılın ilk çeyreğinde ve kuşatmaya denk düşen tarihlerde yaşamış olan Martin Luther (1483-1546), İslam üzerine yaptığı çalışmalar sonucu İslamofob bir yaklaşımla öncelikli Türkleri ve dini eleştirmiştir.⁴⁷⁴ Psikolojik değerlendirmede bahsedildiği üzere oluşan fobinin tarihsel kaynağını seçilmiş travmalar ve seçilmiş zaferler oluşturmaktadır.

İslamofobik algı Batı dünyasında doruk noktası olan 11 Eylül saldırıları sonrasında ulaşmıştır. Bunu en iyi kanıtlayan unsurlar Batı dünyasında (özellikle seçim zamanlarında) “öteki” kavramını özümseyen siyasal söylemlerde görülmektedir.⁴⁷⁵ Her ne kadar İslamofobi algısı 11 Eylül'den sonra söz konusu olsa da Doğu-Batı siyasal ve toplumsal ilişkileri göz önüne alındığında, bu algının İslam tarihine hatta İslamiyet'ten önceki Arap dünyasına değin dayandığı görülmektedir. Burada kastedilen Doğulu/Müslüman yaşam tarzının Hristiyan Batı dünyasınca “barbar” olarak adlandırılması ön planda olup, daha sonra Doğulunun İslam dinini toplumsal yaşamda referans alması önemli bir etken olmuştur. Bugün (Yakın) Doğu ya da İslam dünyası için yapılan ithamların çok eşlilik, hakiki cihat anlayışı, çok çocuklu aileler üzerinden İslamofob kazandırması göze çarpmaktadır. Batı'nın Rönesans ve Aydınlanma ile gelişmesine karşılık Müslüman Osmanlı'nın eski gücünü kaybetmeye başlamasına denk düşmektedir. Burada bunun belirtilmesinin nedeni Batı'nın kendini modernliğin temsili olarak görmesi ve İslam'ın savunucuları Doğu'yu geleneğin (yani dinî ritüellere devam etmeleriyle dünyaya göre geride bırakan) temsilcisi olarak görmesini sağlamıştır⁴⁷⁶

İslamofobi algısının 11 Eylül'e gelmeden önce Batı dünyasında yirminci yüzyıldaki gelişmeler de göz önüne alınmalıdır. Teknolojik gelişmeyle kullanımı artan medya ayağı Batı'yla Doğu'yu birbirini yani “öteki”yi tanımada önemli bir aktör olmuştur. Bir başka unsur ise özellikle Batı Avrupa'ya Müslüman göç nüfusunun artışı olarak görülmektedir. Yabancı

⁴⁷⁴ Özcan, 2007: 154.

⁴⁷⁵ Bush'un terörle mücadeleden kastettiği şeyin din olmasa da İslam dinine atıfta bulunan cihatçıları da içeren Müslüman grup olduğu bilinmektedir.

⁴⁷⁶Hentsch, 2008: 14-22.

bir toplumda kendini entegre edemeyen Müslüman için Avrupa “öteki”, toplumsal yaşamlarına ayak uydurmakta zorlanan başörtülü, sakallı, çok çocuklu Müslüman da Avrupa için “öteki” olmuştur. Belirtilen unsurlar 11 Eylül’e giden süreçte önemli argümanlar olarak görülmektedir. 1990larda Batı’nın “ötesi”si SSCB dağılmış ve belirtilen unsurlarda yeni bir “öteki” oluşturmak pek de olanaksız kalmamıştır. Burada bahsedilen yüzlerce yıllık Doğu-Batı kültürel, dini karşıtlığının yeniden dirildiği görülmektedir. Politik psikolojide önemli bir yeri olan “öteki”nin ihtiyaç olduğu tekrardan vurgulanılarak diri tutulmaktadır. Çünkü birey, iktidar, toplum bir ötekinin/düşmanın varlığıyla kolektif kimliğini konumlanmakta, vücut bulmaktadır.

ABD kadar Batı Avrupa ülkeleri de Müslüman nüfusun yarattığı yabancılığı İslam korkusu algısı olarak hissetmiştir. Nitekim İngiltere’de 1997 yılında Runnymede Trust tarafından hazırlanan Islamophobia: A Challenge For Us All adlı raporda Müslüman nüfusa karşı duyulan korkuyu maddelerle sıralamıştır.⁴⁷⁷ Raporda; kendi ülkelerinde “yabancı” olan başörtülü, sakallı, çok çocuklu Müslümanların kendi dinleriyle hiçbir alakalarının olmaması, İslam’ın şiddet yanlısı, cinsiyet ayrımı yapan, saldırgan, Batı karşısında ikinci sınıf olduğu yargısına varmışlar ve İslam düşmanlığının tabii olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu yargıların oluşmasında yirminci yüzyılın sonlarında Batı ülkelerine Müslüman işçi göçünün artması, teknolojik gelişmeyle paralel medyanın etkisi ve ötekiyle tanışma sonucu varılan yargıların yer aldığı düşünülmektedir.

Türkiye’nin 1959’da başvurusunu yaptığı Avrupa Birliği serüveni, yarım asrı devirmekle birlikte Avrupa’daki toplumsal ve siyasi söylemlerin muhalefetine rağmen hala devam etmektedir. Batılılaşma hareketlerinin henüz cumhuriyet dönemine geçmeden başladığı topraklarda Türk-İslam senteziyle yoğrulmuş olan medeniyet, Türkiye’nin sahip olduğu kültürün temsilcisidir. Avrupa için yüzlerce yıl ötekiliğini kaybetmeyen bu (Türk-İslam) kültür, üyelik konusunun açıldığı her dönemde “değerler” başlığında Avrupa bilincinde dirilmektedir. Bu değerler nesilden nesile aktarılırken seçilmiş travmalar ve seçilmiş zaferlerle yoğrulmuş, günümüzde Avrupalıların zihinlerinde hala Boğaz’ın öte yakasında olması gerektiği düşüncesi yer almıştır. Öyle ki yakın zamanda (16 Mart 2019) gerçekleşen Yeni Zelanda’da camiye yapılan terör saldırısının gündeminde beyaz ırkın üstünlüğü, Türklerin kendi topraklarına girmemesi, Müslümanları topraklarına alan Avrupalı liderlerin de “düşman” olduğu konuları işlenmiş, gerçekleşen saldırıda seçilmiş travmalar dediğimiz olayların tarihleri mesaj olarak verilmiştir.⁴⁷⁸ Bu mesaj Avrupalılar için seçilmiş travma olan

⁴⁷⁷Uzun, 2012: 15-16.

⁴⁷⁸ “Yeni Zelanda’daki Katliamcı Saldırıdan Önce Manifesto Yayınlanmış” <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/yeni-zelandadaki-katliamci-saldiridan-once-manifesto-yayinlamis->

İstanbul'un fethinden sonra Avrupalıların zihinlerinde yer ederek günümüze kadar ulaşan psikolojik ötekinin tehdidinin sürdüğünü göstermektedir. Hazırlanan manifestonun başlığının ilk kez 2011'de aşırı sağcı ve İslamofobik yaklaşımı olan Fransız yazar Renaud Camus tarafından yazılan Le Grand Remplacement (Büyük Yer Değiştirme) eserinden esinlendiği görülmektedir.⁴⁷⁹ Yaşanan bu durum ve Avrupa toplumunda Türkiye'nin üyeliğine muhalif yaklaşımların Avrupalı aşırı sağcı siyasetçilerin söylemlerinden etkilenildiği, seçilmiş travma etkisinin hala devam ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Avrupalılar için yüzlerce yıl tehdit, öteki olarak gördüğü fakat aynı zamanda ticari, diplomatik ilişkilerini sürdürdüğü toprakların günümüz Türkiye'si için devam ettiğini iddia eden tarihsel algı, Avrupa'nın bakış açısında hem siyasi hem de toplumsal sonuçlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Siyasi bir sonuç olarak Avrupalılığın dışında kalan TR'nin değerler çerçevesinde üyelik sürecini uzatırken, toplumsal sonuç olarak Avrupa'daki Türk/Müslüman nüfusun İslamofobik/Türkofobik saldırılarına maruz kalması şeklinde değerlendirilmektedir. Bir ihtiyaç olan ötekiyi tarihsel travmalarla konumlandırmanın ele alındığı bu çalışmada Türkiye'nin bir üst kimlik oluşturan Avrupa Birliği'ne yarım asrı aşan sürecindeki etkenler, olaylar, olgular, seçilmiş travmalar psikolojik yaklaşımla ele alınmış ve Türkiye'nin salt üyelik kriterlerinin yanı sıra Avrupa'nın belirlediği "değerler" çerçevesinin dışında kalması nedeniyle sürecin uzadığı öne sürülmüştür. Bunu besleyen unsur ise, günümüzde Avrupalı siyasilerin, entelektüellerin, akademisyenlerin, karar verme mecrasında yer alan bürokratların söylemleri ve toplum üzerinde bu söylemlerin etkisini güçlendiren algı olarak kabul edilmektedir. Bu algıyı tetikleyen araçsal ise medya ayağı olup Avrupalılar üzerinde etkisini Türkofobik/İslamofobik sözlü-fiziki saldırılarda etkisini göstermektedir.

[katliamci-brent.6MqwCka3s0mQGtETMt636w/51x4Y_uKhEG2VEFdsgvGAw#51x4Y_uKhEG2VEFdsgvGAw](https://tr.euronews.com/2019/03/20/avrupali-irkcilarin-komple-teorisi-buyuk-yer-degistirme-nedir?katliamci-brent.6MqwCka3s0mQGtETMt636w/51x4Y_uKhEG2VEFdsgvGAw#51x4Y_uKhEG2VEFdsgvGAw)
erişim tarihi: 20 Mart 2019. Bkz. Resim 5 ve Resim 6.

⁴⁷⁹ "Avrupalı ırkçıların kompo teorisi 'Büyük Yer Değiştirme' nedir?"
<https://tr.euronews.com/2019/03/20/avrupali-irkcilarin-komple-teorisi-buyuk-yer-degistirme-nedir> erişim tarihi: 24 Mart 2019.

SONUÇ

Kültür; içinde barındırdığı halkın, milletin dini-etnik kimlik paylaşımlarının olduğu topluluktan beslenmekte, bununla beraber aynı topluluğa yön vermektedir. Bu topluluk ortak paylaşımlarıyla “aynıtürdenlik” duygusunu paylaşmakta ve dışsal (kendilerinden olmayan) kimlikler sayesinde “ortak düşmanı”/ötekiyi konumlandırması kolaylaşmaktadır. Bu “öteki”, aynı paydada buluşan grubun zihninin tam zıttında yer alan tehlikedir. Öteki; kimi zaman ideoloji, kimi zaman din, kimi zaman farklı değerlerle tehdidi araçsallaştırmaktadır. Bu tehlikenin toplumlarda yerleşmesi yüzlerce yıllık ilişkilerle, savaşlarla veya paylaşımlarla temellenmiştir. Politik psikoloji çalışmaları devletlerin, toplumların tarihte yaşanan savaşlar, olaylar üzerinden modern devlet ülkelerinde ve toplumlarındaki tarihsel algıyı psikolojik çerçevede incelemektedir. Politik psikoloji devletleri/ulusları/toplumları kültür çerçevesinde “özne”-“nesne” konumunda inceleyerek bir öteki ve biz ilişkisini açıklamaya çalışan yaklaşımdır. Bu çalışmada da Avrupa Birliği’ne yarım asırdan fazla üyelik serüveni bulunan Türkiye’nin Avrupalılar karşısında “öteki” algısına, günümüzde var olan bu algının tarihteki olaylar üzerinden nasıl sürdüğüne değinilmiştir. Yerleşik tarım toplumlarının yanı sıra dünya imparatorluğu yarışına girmiş olan Bizans-Osmanlı medeniyetlerinin günümüzdeki kültür ve coğrafi konumunu diri tutan Avrupa devletleri/Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti bu medeniyetlerin nesilden nesile aktarılan seçilmiş travmalar ve seçilmiş zaferleriyle siyasi ilişkilerini siyaset psikolojisi ile de şekillendirmektedir.

Avrupa kimliği/kültürü Antik Yunan felsefesi, Hristiyanlık ve Romalılık’ın oluşturduğu üçlü sacayağı çerçevesinde yüzlerce yıl medeniyetin içinde erimiştir. Psikolojide tanımlandığı üzere bireyin kendini konumlandırmasında nasıl ötekiye ihtiyaç duyulduysa Avrupa da kendine bir öteki yaratmış ve kendi değerlerinden olmayan büyük tehdidi yaşanan savaşlar, ilişkiler ve kültür özelliklerinin farklı olduğu Osmanlı olarak kabul etmiştir. “Öteki” her zaman ihtiyaç olarak görülen bir argüman olup büyük grup kimliğiyle örnek teşkil eden Antik Yunan için de Persler’in yaşam tarzı/Şarklı olması “öteki” olmasında etkili olmuştur. Yunan-Pers ilişkileri daha eski bir döneme ait örnekken Türkler ve Avrupalıların asırlarca süren ilişkileri ve medeniyetlerini din, etnik çoğulculuk gibi grup kimliğiyle temellendirmeleri öteki-biz kavramının daha iyi anlaşılacağı bir örnektir. Çünkü Osmanlı sadece Şarklı olarak değil, aynı zamanda güçlü ve seçilmiş travmalara sebep olan olayların şiddetinin büyük olması nedeniyle Avrupa’nın büyük bir tehdit olarak tanımladığı bir imparatorluk olmuştur. Türklerin Anadolu’ya girişi, İslam dininin fetih anlayışı gibi olay ve olgular Osmanlı’nın öteki olmasında sadece din değil milliyet olarak da öteki olarak konumlandırmasında etkili

olmuştur.

Avrupalılar tanımadığı Türkler'i/İslam'ı/Şark'ı gelişen diplomasi ile tanımaya başlamış, zamanla Doğu'nun keşfi için Anadolu topraklarına seyahatler düzenleyen elçi, tüccar, misyoner, seyyahlar Şark insanı hakkında gözlemlerini paylaşmışlardır. Avrupalı seyyahların eserlerinde yer alan Türk/Müslüman/Şarklı imgesi Şarklıyı bilmeyen Avrupa toplumu için kaynak olmuş, oryantalist bakış açısının toplum nezdinde kabul görmesinde etkili olmuştur. Çalışmada yer verilen eserlerde Türk imgesi kimi zaman salt İslamla özdeşleştirilmiş, kimi zaman Osmanlı'da yer alan farklı uluslarla ayırt edilerek nitelendirilmiştir. Anadolu seyahatlerini İstanbul'da gerçekleştiren kimi seyyahlar için saray yönetimini yakından gözleme fırsatı doğmuş, İstanbul sokaklarında kadınlar, hayvanlar, diğer din ve milliyetten kişilere yaklaşım eserlerde değerlendirilmeye alınmıştır. Seyyahların bazıları Şarklı hakkında bilgi edinerek gelmiş fakat bilindiği gibi olmadığını eserlerinde belirtmiştir. Kimileri seyyahlar da bilgi edinmeden gelmiş ve Türklerin/Müslümanların toplumsal yaşamından bahsetmiştir. Özellikle din konusundaki görüşler oryantalist bakış açısında etkisini fazlasıyla göstermiştir. Avrupalılar İslam'ı kültürel İslam ve din olarak İslam anlayışları ile algılamışlardır. Kültürel olarak İslam Osmanlı tebaasındaki Müslümanların dini huşu içinde yaşamalarından toplumsal hayatı düzenleyen etkisine kadar Avrupalılar'da hayranlık bırakacak etkiye sahipken; kutsal din olarak İslam Hristiyanlığın ötekisi ve büyük tehlike olarak görülmüştür. Bu nedenle din olarak İslam günümüze kadar sürecek olan oryantalist bakış açısının oluşmasında önem arz etmiştir. Diplomasi ilişkilerinin de artmasıyla Şark'ı yakından tanımaya başlayan seyyahların eserlerinde Türkler kimi zaman seçilmiş travmaların etkisiyle ifade edilmeye devam edilmiştir. On beşinci yüzyıldan (İstanbul'un fethinden) sonra Türklerin Asya'nın öteki tarafı olan İstanbul sınırından tekrar gönderilebileceğine olan inanç varlığını sürdürmüştür. Djuvara'nın çalışmasında belirtildiği üzere Türk topraklarının paylaşılması, henüz Türklerle/Osmanlı'yla siyasi-diplomatik ilişkiler yokken bile büyük tehdit olarak görüldüğü için Avrupalı uluslarca yüzlerce yıl tartışılmış, gündemde kalmıştır. Avrupa'da yüzlerce yıl kurulmak istenen Birleşik Avrupa düşüncesinde Osmanlı'nın saf dışı bırakılması Türklerin ötekiliğini korumuştur. Günümüzde de yirminci yüzyılda idealaşan Birleşik Avrupa'nın savaşların sürmemesi için ekonomi gerekçesiyle kurulan Avrupa Birliği örgütüyle gerçekleştirmesinde Türkiye'nin ötekiliği devam etmektedir. Siyasi, ekonomik, hukuk kriterlerini yanı sıra Türkiye'nin üyeliğine muhalefet siyasetçilerin söylemlerinde görülmektedir. Türklerin Osmanlı döneminden gelen İslamla ilişkisi Müslümanlıkla özdeşleşmesinde ve eski ötekinin yeni bir devlette de devam ettiği düşüncesi Avrupalıların söylemlerinde görülmektedir. Çalışmada Avrupa perspektifinden Doğu'ya

bakılması üyelik sürecinin dallanıp budaklanmasında baskın tarafın Avrupa olduğu düşüncesiyle literatüre kazandırılması amaçlanmıştır. Zira Türkiye üyelik şartlarını yerine getirmek için gerekli çabayı sarf etmekle birlikte tam anlamıyla getirmemiş olsa da Avrupa için Türkiye ile müzakere süreçleri ve söylemler üzerinden değerlendirme yapıldığında Türkiye’den ne tam anlamıyla vazgeçme ne de tam anlamıyla üye olarak almaya yaklaşımın net olmadığı görülmektedir.

Türkiye, seküler laik yönetimiyle, liberal politikaların sürdüğü ekonomik düzenle, Avrupa ile ticari ilişkilerin olduğu bir konumda olmasına rağmen “değerler” çizgisinin dışında kalmaktadır. Bu değerler çizgisinin temeli ise psikolojik tarihsel algının oluşturduğu “öteki” kavramının kendisine dayanmaktadır. Genç Türkiye yarım asırdan fazla Avrupa’ya üye olmak üzere enerjisini harcamış ve harcamaya devam etmektedir. Medeniyetlerin değiştirilemediği göz önünde bulundurulduğunda bu tarafların toplumsal entegre sağlamasa da siyasi ve ticari ilişkilere dayanarak rasyonel bir çözümle üyelik başvurusu önerilmektedir. Zira Türkiye için umutlar azaldığında Avrupa için kaybedilmemesi gereken bir ülke olarak yeniden umutların yeşertildiği bu döngünün Türkiye için avantaj olmadığı görülmektedir. Avrupalı akademisyenlerce bu durum ele alınmakta, kimi siyasetçiler İslam dünyasıyla barışın Türkiye aracılığıyla sağlanacağı görüşünü savunsalar da realitede serüven hala devam etmektedir. Her iki taraf için de pragmatik bir sonuç getireceği düşünülen Türkiye’nin üyeliği 15 Mart 2019 tarihinde yapılan son görüşmede somut adımlar atılacağı üzerine açıklamalar yapılmıştır. Avrupa Birliği’ndeki bu tarihsel ötekilik algısının kamu diplomasisi çalışmalarıyla sona ermesine de kabul edilebileceği öngörülmektedir. Avrupalılar için Türkiye’nin öteki olması yalnızca AB üyeliğinde değil toplumsal ilişkilerin yansımalarında da karşılaşılan bir sorun olarak kabul görmektedir. Sonuç itibarıyla entegrenin bir ayağını siyaset ve anlaşmalar gerçekleştirirken diğer ayağını da toplumsal yaklaşım sağlayacaktır. Sosyal bilimlerin psikoloji dalından paydalanılarak açıklanmaya çalışan Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin sosyal bilim çerçevesinde incelendiği için doğrudan somut sonuçlar vermeyeceği görülmektedir. Bu nedenle gereken siyasi, ekonomik, hukuki kriterlerin yanı sıra Avrupa toplumunun zihninde olan “öteki” algısı Türkiye ve AB bürokrat, siyaset, tarihçi ve sosyal psikoloji akademisyenlerince ele alındığı takdirde üyelik sürecine ivme kazandıracığı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Art, D. (2011). “*Inside the Radical Right: The Development of Anti-Immigrant Parties in Western Europe*”. Cambridge University Press. Newyork.
- Asad, T. (2010). “*Müslümanlar ve Avrupa Kimliği: Avrupa İslam’ı Temsil Edebilir mi?*”. çev. Ögdül, R.ve Varlık, M. Pagden, A. Avrupa Fikri. Ayrıntı Yayınları. İstanbul. s. 234-254.
- Atikkan, Z. (2014). “*Avrupa Benim: Batı Avrupa’da Aşırı Sağın Yükselişi*”. Metis Yayınları. İstanbul.
- Ayas, G. (ed.). (2015). “*Barbar Batı: Bir Aimé Césaire Kitabı*”. Doğu Kitabevi. İstanbul.
- Azrout, R., van Spanje, J., ve de Vreese, C. (2011). “*Talking Turkey: Anti-Immigrant Attitudes And Their Effect On Support For Turkish Membership Of The EU*”. European Union Politics, 12(1), 3–19. doi:10.1177/1465116510389498.
- Barbaro, J. (2016). “*Anadolu’ya ve İran’a Seyahat*”. çev. Gündüz, T. Yeditepe Yayınevi. İstanbul.
- Bauman, Z. (2018). “*Avrupa: Bitmemiş Bir Macera*”. çev. Pilgir, A. E. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Betz, H. G. (1994) “*Radical Right-Wing Populism in Western Europe*”. The MacMillan Press, Londra.
- Blanck, G. ve Blanck, R. (2003). “*Benlik Psikolojisi I*”. çev. Yalçın, B. Yeryüzü Yayınevi. Ankara.
- Blunt, A. W. F. (1984). “*Batı Uygarlığının Temelleri*”. çev. Erim, M. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul.
- Brague, R. (1995). “*Avrupa: Roma Yolu*”. çev. Çotuksöken, B. Kabalcı Yayınevi. İstanbul.
- Busbecq, O. C. (2004). “*Türkiye’yi Böyle Gördüm*”. çev. Kurutoğlu, A. Elips Kitap. Ankara.
- Büttner, F. (2011). “*Right-Wing Extremism In Spain: Between Parliamentary Insignificance, Far-Right Populism And Racist Violence*”. (ed.) Langenbacher, N. ve Schellenberg, B. İngilizce Çev. Margolis, K. ve Maté, J. Is Europe On The “Right” Path?. Friedrich Ebert Vakfı. Berlin. s. 181-195.
- Caldwell, C. (2011). “*Avrupa’da Devrimin Yansımaları: Göç, İslam ve Batı*”. çev. Kaya, H. Profil Yayıncılık. İstanbul.
- Canatan, K. ve Hıdır, Ö. (2007) (Ed.) “*Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*”. Eskiyei Yayınları. Ankara.

- Canbolat, İ. S. (2014). “*Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslarüstü Sistemle Ortaklık*”. Alfa Akademi. Bursa.
- Candaş, U. (2004). “*Avrupa'nın Geleceği İslam Dünyasıyla İlişkisine Bağlı*”. Söyleşi: Touraine, A. Avrupa'yı Düşünmek. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul. s.269-277.
- Crucis, R. M. (2018). “*Doğu Seyahatnamesi: Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu*”. çev. Altunbaş, A. D. Kronik Kitap. İstanbul.
- Çavuşdere, S. (2017). “*Ortaçağ'da Venedik, Papalık ve Türkler (1243-1353)*”. Yeditepe Yayınevi. İstanbul.
- Çevik, A. (2010). “*Politik Psikoloji*”. Dost Kitabevi. Ankara.
- Delanty, G. (2014). “*Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik*”. çev. İnaç, H. Adres Yayınları. Ankara.
- Delmas, C. (1967). “*Avrupa Uygarlığı Tarihi*”. çev. Gürol, E. Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti. Yayınları. İstanbul.
- Diehl, C. (2010). “*Bizans İmparatorluğu Tarihi*”. çev. Bozkurt, A. G. İlgi Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul.
- Diez, T. (2007). “*Expanding Europe: The Ethics of EU-Turkey Relations*”. Ethics & International Affairs, 21(04), 415–422. doi:10.1111/j.1747-7093.2007.00115.x.
- Djuvara, T. G. (2017). “*Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*”. çev. Tacar, P. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Dorronsoro, G. (2003) “*The EU and Turkey: Between Geopolitics and Social Engineering*”, Dannreuther, R. (ed.) The UE and Its Periphery, London, Routledge.
- Eğribel, E. (2017). “*Sosyolojide Yöntem Srounları: Türk Sosyolojisinin Arkeoloji ve Sanat Tarihi ile İlişkisinin Gerekliği Üzerine*”. (ed.). Eğribel, E. ve Özcan, U. Tarihte Doğu- Batı Çatışması Doğu Kitabevi. İstanbul. s. 145-164.
- Eğribel, E. ve Özcan, U. (2017). “*Roma Dünya Egemenliği: Doğu ile İlişkiler ve İki Merkezlilik*”. (ed.). Eğribel, E. ve Özcan, U. Tarihte Doğu-Batı Çatışması Doğu Kitabevi. İstanbul. s. 245-258.
- Erdenir, F. H. B. (2010). “*Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikayesi*”. Alfa Yayınları. İstanbul.
- Farrère, C. (1973). “*Türklerin Manevi Gücü*”. çev. Bahaeddin, O. Tercüman Gazetesi Yayınları. İstanbul.
- Ferry, J. M. (2009). “*Avrupa Devleti*”. çev. Arslan-Özcan, L. Avrupa'ya Kimlik: Çokkültürlülük Sınavı. (haz.) Kastoryano, R. Bağlam Yayıncılık. İstanbul. s. 185-236.

- Fontana, J. (2003). “*Çarpıtılmış Geçmişe Ayna: Avrupa'nın Yeniden Yorumlanması*”. çev. Elhüseyni, N. Literatür Yayınları. İstanbul.
- Fouillée, A. (2012). “*Avrupa Milletlerinin Karakter ve Psikolojileri*”. (haz.) Sakin, O ve Yıldız, A. İdil Yayıncılık. İstanbul.
- Freud, S. (2017). “*Kitle Psikolojisi*”. çev. Şipal, K. Say Yayınları. İstanbul.
- Geary, P. J. (2017). “*Uluslar Miti ve Avrupa Kimliği*”. Çev. Sümer, Ç. Yazılama Yayınevi. İstanbul.
- Gerlach, S. (2007). “*Türkiye Günlüğü 2. Cilt (1577-1578)*”. çev. Noyan, T. Kitap Yayınevi. İstanbul.
- Goddard, H. (2018). “*Ortaçağ'dan Günümüze Hristiyan Müslüman İlişkileri Tarihi*”. çev. Alpagut, Ş. Say Yayınları. İstanbul.
- Goody, J. (2015). “*İslam ve Avrupa*”. (ed.) Delanty, G. Doğu ve Batı'nın Ötesinde Asya ve Avrupa. çev. Bulut, F. Matbu Kitap. İstanbul. s. 193-205.
- Guibernau, M. (2010). “*Devletsiz Uluslar-Ulussuz Devletler*”. (der.) Gündüz, I. Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım. Sarmal Yayınları. İstanbul.s. 95-138.
- Habermas, J. (2016). “*Bölünmüş Batı*”. çev. Muradoğlu, D. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul.
- Hainsworth, P. (2005). “*France Says No: The 29 May 2005 Referendum on the European Constitution*”. Parliamentary Affairs, 59(1), 98–117. doi:10.1093/pa/gsj015.
- Hayes, K. (2011). “*Far-Right Parties, the European Union and the Power of Identity*”. Yüksek Lisans Tezi. Kent Üniversitesi. İngiltere.
- Hentsch, T. (2016). “*Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*”. çev. Bora, A. Metis Yayınları. İstanbul.
- Hersant, Y. (2009). “*Avrokültürün Eleştirisi*”. çev. Ertan, E. Avrupa'ya Kimlik: Çokkültürlülük Sınavı. (haz.) Kastoryano, R. Bağlam Yayıncılık. İstanbul. s. 85-97.
- Hıdır, Ö. (2007) “*Tarihte Bir Anti-İslamist Olarak Martin Luther*”. (Ed.) Canatan, K. Ve Hıdır, Ö. Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm. Eskiyeeni Yayınları. Ankara. s.145-178.
- Hirst, J. (2011). “*Kısa Avrupa Tarihi*”. çev. Doğan, M. Say Yayınları. İstanbul.
- Hourani, A. (2001). “*Batı Düşüncesinde İslam*”. çev. Kanat, C. Babil Yayınları. İstanbul.
- Hüseyin, A. (1991). “*Batının İslamla Kavgası*”. çev. Karaşahan, M. Pınar Yayınları. İstanbul.
- İnalcık, H. (2017). “*Osmanlı ve Avrupa: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri*”. Kronik Kitap. İstanbul.

- Jameson, F. (2004). “*Avrupa ve Ötekileri*”. çev. Okur, S. Avrupa’yı Düşünmek. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık İstanbul. s. 242-253.
- Janssen, T. (2012). “*Right-Wing Political Models For The Future Of Europe: What is The Political Right Up To in The European Parliament?*” *New Populisms And The European Right And Far Right Parties. The Challenge And The Perspectives For The Left.* Punto Rosso Baskı. Milano. s. 55-60.
- Jessen, A. (2014). “*The Far Right France in Today*”, Rosa Luxemburg Vakfı. European Summer University for Social Movements. s. 17-22.
- Johansson-Nogués, E. ve Jonasson, A. K. (2011) “*Turkey, Its Changing National Identity and EU Accession: Explaining the Ups and Downs in the Turkish Democratization Reforms*”, *Journal of Contemporary European Studies*, 19: 1, 113 — 132. doi:10.1080/14782804.2011.554199.
- Joppke, C. (2018). “*Laik Devlet Kuşatma Altında: Avrupa ve Amerika’da Hristiyanlık, İslam ve Siyaset*”. çev. Kaya, İ. Say Yayınları. İstanbul.
- Kalın, İ. (2013). “*İslam ve Batı*”. İSAM Yayınları. İstanbul.
- Karlı, N. (2013) “*İslamofobi’nin Psikolojik Olarak İncelenmesi*”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 13, Sayı . s. 75-100.
- Kastoryano, R. (2000). “*Kimlik Pazarlığı: Fransa ve Almanya’da Devlet ve Göçmen İlişkileri*”. çev. Berktay, A. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Kastoyano, R. (2009). “*Çokkültürlülük Avrupa İçin Bir Kimlik Mi?*” *Avrupa’ya Kimlik Çokkültürlülük Sınavı.* Bağlam Yayıncılık. İstanbul. s. 17-45.
- Ketola, K. (2012). “*Researcher: Finns Now More Critical Of Islam*”. yle.fi/uutiset/researcher_finns_now_more_critical_of_islam/5411401 erişim tarihi: 14 Mart 2019.
- Koçöz, R. (2017). “*Avrupa Uluslarından Birleşik Avrupa’ya: Tarihten Günümüze Avrupa Süreci*”. Nobel Yayıncılık. Ankara.
- Kowert, P. A. (2002). “*Ulusal Kimlik: İçsel ve Dışsal*”. (der.) Göka, E. ve Kuşçu, I. Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi. ASAM Yayınları. Ankara.
- Köprülü, F. (2009). “*Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*”. Kaynak Yayınları. İstanbul.
- Krafft, H. U. (1997). “*Türklerin Elinde Bir Alman Tacir*”. çev. Akpınar, T. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Kritovulos, (1967). “*İstanbul’un Fethi*”. çev. Gökman, M. Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti. Yayınları. İstanbul.

- Kula, O. B. (2015). “*Avrupa(lılık) Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?*” Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Kuran-Burçoğlu, N. (2013). “*Avrupa ve Avrupalılığın Serüveni*”. (der.). Birkalan-Gedik, H. Sınırlar, İmajlar ve Kültürler: Antropolojik Açıdan Avrupa ve Avrupalılığı Yeniden Düşünmek. Dipnot Yayınları. Ankara. s. 23-42.
- Kümbetoğlu, B. (2013). “*Avrupalı ol, Farklı Ol*”. (der.). Birkalan-Gedik, H. Sınırlar, İmajlar ve Kültürler: Antropolojik Açıdan Avrupa ve Avrupalılığı Yeniden Düşünmek. Dipnot Yayınları. Ankara. s. 43-77.
- Lazaridis, G. ve Tsagkroni, V. (2016). “*Posing for Legitimacy? Identity and Praxis of Far-Right Populism in Greece*”. (ed.). Lazaridis, G., Campani, G. ve Benveniste, A. The Rise of the Far Right in Europe: Populist Shifts and “Othering”. Macmillan Yayınevi. London. s. 201-238. Doi: 10.1057/978-1-137-55679-0.
- Le Bon, G. (2017). “*Kitleler Psikolojisi*”. çev. Bayrak, F. Z. Hayat Yayınları. Ankara.
- Le Goff, J. (2017). “*Ortaçağ Batı Uygarlığı*”. çev. Güven, H. ve Güven, U. Doğu Batı Yayınları. Ankara.
- Lewis, B. (2013). “*Ortadoğu*”. çev. Kölay, S. Y. Arkadaş Yayınevi. Ankara.
- Loir, C. (2016). “*Du Loir Seyahatnamesi: IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*”. çev. Daş, M. Yeditepe Yayınevi. İstanbul.
- Marshall, T. (2018). “*Coğrafya Mahkumları: Dünyanın Kaderini Değiştiren On Harita*”. çev. Doğruer, M. Epsilon Yayınevi. İstanbul.
- McNeill, W. H. (2015). “*Avrupa Tarihinin Oluşumu*”. çev. Kaplan, Y. Külliyyat Yayınları. İstanbul.
- Mikes, K. (2014). “*Türkiye Mektupları*”. çev. Karatay, S. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- Milles, R. (2010). “*Öteki'nin Tanımları*”. (der.) Gündüz, I. Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım. Sarmal Yayınları. İstanbul. s. 179-224.
- Moltke, H. (2015). “*Moltke'nin Türkiye Mektupları*”. çev. Örs, H. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Montagu, M. (2014). “*Şark'tan Mektuplar*”. çev. Ünlü, S. Palet Yayınları. Konya.
- Mudde, C. (2007). “*Populist Radical Right Parties in Europe*”. Cambridge University Press, New York.
- Nykänen, J. (2011). “*A Bakhtinian Approach to EU–Turkey Relations*”. Journal of Contemporary European Studies, 19(4), 501–509. doi:10.1080/14782804.2011.640072.

- Olivier, A. (2007). “18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul”. (haz.) Kaplan, A. Kesit Yayınları. İstanbul.
- Orçan, M. (2017). “Tekil Medeniyet Söyleminden AB’ne Değişimler Karşısında Türkiye”. (ed.). Eğribel, E. ve Özcan, U. Tarihte Doğu- Batı Çatışması Doğu Kitabevi. İstanbul. s. 597-608.
- Ortaylı, İ. (2017). “Avrupa ve Biz”. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Özdemir, A. U. (2008). “Türkiye’de Avrupa Birliği Karşılığının Tarihi”. Alter Yayıncılık. Ankara.
- Pécout, J. (2004). “La Turquie Est-Elle Intégrable ? Quelques Réflexions Sur Des Frontières De Part Et D’autre Imaginées”. Outre-Terre, no 7(2), 355-374. doi:10.3917/oute.007.0355.
- Pirenne, H. (2012). “Hazreti Muhammed ve Şarlıman: İslam Fetihleri ve Ortaçağ Batı Uygarlığı”. çev. Mengüşoğlu, M. Ö. Pınar Yayınları. İstanbul.
- Polo, M. (2017). “Marco Polo’nun Geziler Kitabı”. çev. Güngören, Ö. Yol Yayıncılık. İstanbul.
- Pupovac, D. (2015). “The Radical Right in Policy Space: A Comparative Analysis of Radical Rights Parties in Eastern and Western Europe”. Central University Department of Political Science. Doktora Tezi. Budapeşte.
- Ratzinger, J. (2005). “Avrupa: Dayandığı Düşüncelerin Dünü ve Bugünü”. çev. Dalay, N. U. Gendaş Kültür Yayınları. İstanbul.
- Ricaut, (2004). “Türklerin Siyasi Düsturları”. çev. Üzmen, M. R. Elips Kitap. Ankara.
- Rousseau, J. J. (2018). “Toplum Sözleşmesi”. çev. Günyol, V. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Said, E. W. (2016). “Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları”. çev. Yıldırım, B. Metis Yayınları. İstanbul.
- Salecl, R. (2014). “Kaygı Üzerine”. çev. Aksoy, B. E. Metis Yayınları. İstanbul.
- Saliba, G. (2009). “İslam Bilimi ve Avrupa Rönesans’ının Doğuşu”. çev. Aksoy, G. Butik Yayınları. İstanbul.
- Sander, O. (2012). “Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü”. İmge Kitabevi. Ankara.
- Schimmelfennig, F. (2009). “Entrapped Again: The Way To EU Membership Negotiations With Turkey”. International Politics, 46(4), 413–431. doi:10.1057/ip.2009.5.
- Semprun, J. ve de Villepin, D. (2006). “Avrupa İnsanı”. çev. Cıngı, A. Agora Kitaplığı, İstanbul.

- Sezer, B. (2017). “*Tarihte Doğu-Batı Çatışması Ders Notları*”. (ed.). Eğribel, E. ve Özcan, U. Tarihte Doğu- Batı Çatışması Doğu Kitabevi. İstanbul. s. 59-132.
- Sezgin, F. (2004). “*İslam Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri*”. Türkiye Bilimler Akademisi. Ankara.
- Sezgin, F. (2018). “*Bilim Tarihi Sohbetleri*”. Söyleşi: Turan, S. Timaş Yayınları. İstanbul.
- Siegfried, A. (1961). “*Milletlerin Karakterleri*”. Çev. Tiryakioğlu, S. Varlık Yayınları. İstanbul.
- Simeon, (2016). “*Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiyesi*”. çev. Andreasyan, H. D. (sad.) Özkan, İ. Köprü Kitapları. İstanbul.
- Spiridovitch, A. T. (2007). “*Türksüz Avrupa*”. çev. Ataman, A. Pınar Yayınları. İstanbul.
- Szymański, A. (2015). “*EU Pre-accession Process of Turkey – Determinants and Prospects*”. *Przełąd Politologiczny*, (1), 7-20. doi: <https://doi.org/10.14746/pp.2015.20.1.1>
- Şan, M. K. (2017). “*Tek Tanrılı Evrensel Dinlerin Doğuşu ve Doğu- Batı Çatışması*”. (ed.). Eğribel, E. Ve Özcan, U. Tarihte Doğu- Batı Çatışması Doğu Kitabevi. İstanbul. s. 259-268.
- Taylor, S. E., Peplau L. A. ve Sears, D. O. (2015). “*Sosyal Psikoloji*”. çev. Dönmez, A. İmge Kitabevi. Ankara.
- Tibawi, A. L., Abdülmelik, E. ve Algar, H. (1998). “*Krizdeki Oryantalizm*” çev. Kır, M. Yöneliş Yayınları İstanbul.
- Tocci, N. (2012). “*Let's Talk Turkey! US Influence On EU–Turkey Relations*”, *Cambridge Review of International Affairs*, 25:3, 399-416.
- Tosun-Durmuş, B. “*Matbaa Teknolojisinin Osmanlı Devleti'ne Giriş Koşulları ve Tartışmalar*”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Eylül 2017, s. 950 - 968.
- Tott, B. (2004). “*Türkler*”. çev. Uzmen, M. R. Elips Kitap. Ankara.
- Trubetskoy, N. (2012). “*Avrupa ve Beşeriyet*”. çev. İmanov, V. Küre Yayınları. İstanbul.
- Tyrensis, W. (1230). “*Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum I. Kitap*”. Walters Koleksiyonu. W. 137 Tasnif. 3v.-4r.
- Uzun, N. (2012). “*Avrupa'da İslamofobi: İngiltere Örneği*”. Pınar Yayınları. İstanbul.
- Ülger, İ. K. (2015). “*Avrupa Birliği Rehberi*”. Umuttepe Yayınları. Kocaeli.
- Volkan, V. D. (2013). “*Divandaki Düşmanlar: Bir Türk Psikanalistin Siyaset Serüveni*”. çev. Taycan, S. E. Alfa Yayınları. İstanbul.
- Volkan, V. D. (2017). “*Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*”. Çev. Karaçam, Ö. Asi Kitap. İstanbul.

- Yavuz, H. (2017). “*Avrupa'nın Zihin Tarihi*”. Timaş Yayınları. İstanbul.
- Wallerstein, I. (2007). “*Avrupa Evrenselciliği: İktidarın Retoriği*”. çev. Önal, S. Aram Yayıncılık. İstanbul
- Watt, M. (1986). “*İslam'ın Avrupa'ya Tesiri*”. çev. Yavuz, H. Boğaziçi Yayınları. İstanbul.
- Zúquete, J. P. (2008). “*The European Extreme-Right And Islam: New Directions?*” *Journal of Political Ideologies*, 13(3), 321–344. doi:10.1080/13569310802377019.

İnternet Kaynakları

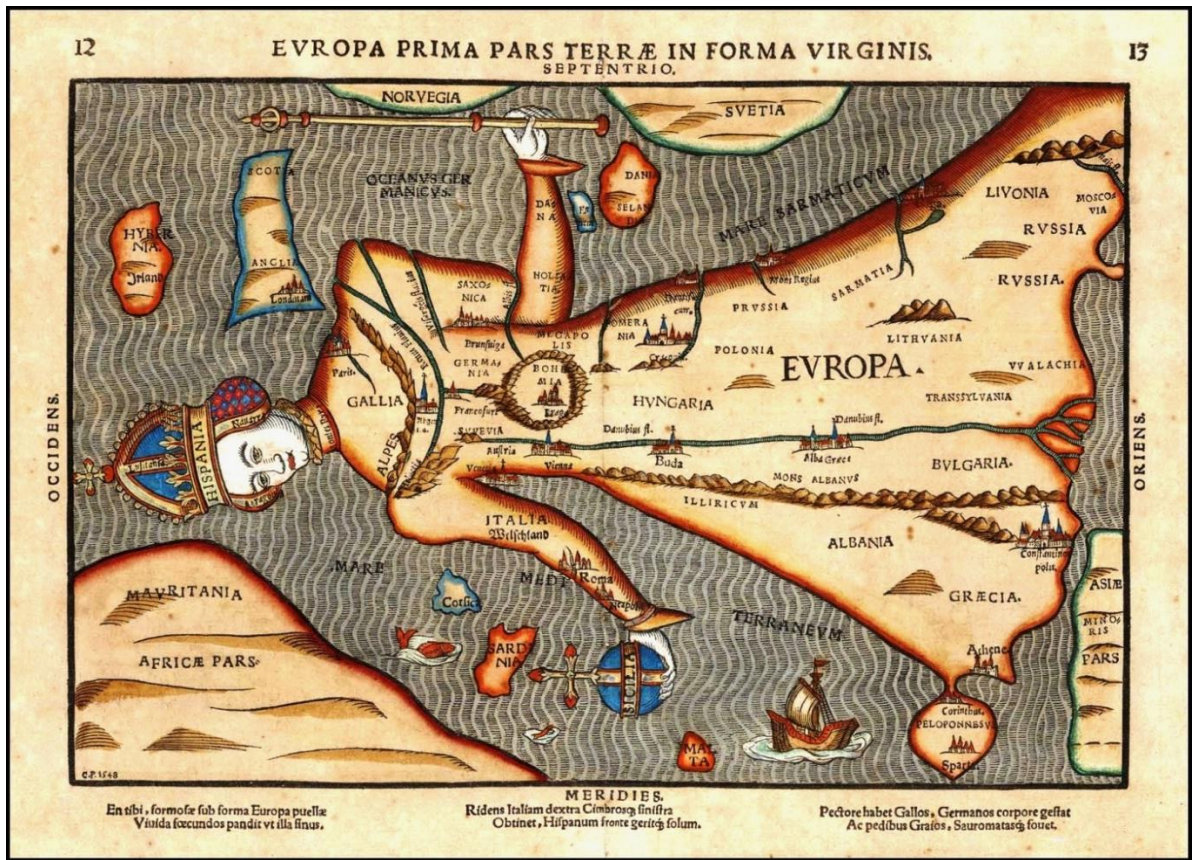
- “*Europe's Growing Muslim Population*”. (2017). <https://www.pewforum.org/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/> erişim tarihi: 10 Nisan 2019.
- Alaranta, T. (2016). “*The EU-Turkey Stalemate: Detecting the Root Causes of the Dysfunctional Relationship*”, FIIA Briefing Paper 201. <http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/7b349e20-3832-48d5-bfb1-f88e0401957e/pdf> erişim tarihi: 24 Nisan 2019.
- Albrecht, J. P. (2018). “*Europe on The Far Right: Right-wing Extremists and Right-wing Populists in The European Parliament*” https://www.janalbrecht.eu/wp-content/uploads/2018/01/20130108-GE-rechtsaussen_WEB-EN-01.pdf erişim tarihi: 30 Mart 2019.
- Autumn 2018, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/yearFrom/1974/yearTo/2018/surveyKy/2215> erişim tarihi: 18 Nisan 2019.
- “*Avrupa Birliği Bakanlığı Artık Yok! İşte Yeni İsmi...*”. Habertürk. <https://www.haberturk.com/avrupa-birligi-bakanligi-artik-yok-iste-yeni-ismi-2059441> erişim tarihi: 20 Ocak 2019.
- “*Avrupalı İrkçilerin Komplo Teorisi 'Büyük Yer Değiştirme' Nedir?*” Euronews. <https://tr.euronews.com/2019/03/20/avrupalı-irkcilerin-komplo-teorisi-buyuk-yer-degistirme-nedir> erişim tarihi: 24 Mart 2019.
- Balcer, A. ve Bechev, D. (2013). “*Turkey As A Mid-Sized Power In The Post-Soviet Region: Implications For The EU*”, <http://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2013/11/Turkey-as-a-mid-sized-power.pdf> erişim tarihi: 27 Mart 2019.
- European Union. (2018). “*First Results Public Opinion in The European Union*”. Standard Eurobarometer.

- European Union. (2019). <https://audiovisual.ec.europa.eu/en/video/I-169543> erişim tarihi: 25 Nisan 2019.
- Forysinski, W. (2015). “*The EU-Turkey Accession Negotiations from the Polish Perspective: Allies or Competitors?*”. <https://www.slideshare.net/PrzemyslawOsiewicz/the-euturkey-accession-negotiations-from-the-polish-perspective-allies-or-competitors> erişim tarihi: 12 Mart 2019.
- https://www.rosalux.eu/fileadmin/user_upload/reader_far-right.pdf erişim tarihi: 20 Nisan 2019.
- La Fondation Robert Schuman - Le Centre de recherches et d'études sur l'Europe: 2017, <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0437-european-union-turkey-from-an-illusory-membership-to-a-privileged-partnership> erişim tarihi: 28 Mart 2019.
- Lindenstrauss, G. ve Rogenhofer, J. (2018) “*Turkey and the EU: A Tug of War Relationship*”. Ulusal Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü, Bildiri No 175. Tel Aviv. <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2018/06/Turkey-and-the-EU-A-Tug-of-War-Relationship.pdf> erişim tarihi: 30 Mart 2019.
- Strauss, K. (2016). “*Should Turkey Join the EU?*”. https://www.academia.edu/442042/Should_Turkey_join_the_EU erişim tarihi: 25 Mart 2019.
- Szigetvári, T. (2014). “*EU-Turkey Relations: Changing Approaches*”. Romanian Journal Of European Affairs, Vol. 14. s. 34-48. http://rjea.ier.ro/sites/rjea.ier.ro/files/articole/RJEA_2014_vol14_no1_art3.pdf erişim tarihi: 15 Nisan 2019.
- Tocci, N. (2014). “*Turkey and the European Union: A Journey in the Unknown*”. Turkey Project Policy Paper Number 5. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Turkey-and-the-European-Union.pdf> erişim tarihi: 12 Nisan 2019.
- Tocci, N. (2018). “*Beyond The Storm In EU-Turkey Relations*”. http://www.feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/pdf_tocci_feuture.pdf erişim tarihi: 24 Nisan 2019.
- “Yeni Zelanda’daki Katliamcı Saldırıdan Önce Manifesto Yayınlanmış” https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/yeni-zelandadaki-katliamci-saldiridan-once-manifesto-yayinlamis-katliamci-brent,6MqwCka3s0mQGtETMt636w/5lx4Y_uKhEG2VEFdsgvGAw#5lx4Y_uKhEG2VEFdsgvGAw erişim tarihi: 20 Mart 2019.

EKLER

Resim 1. Zeus'un aşık olduğu Europa'yı boğa kılığında girerek kaçırdığı.

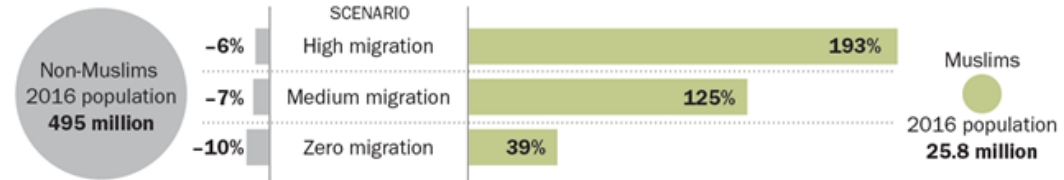

Resim 2. Sebastian Münster tarafından 1544'te yapılan muhtemel olabilecek Birleşik Avrupa'nın kadın şeklindeki haritası.

In three migration scenarios, population decline for Europe's non-Muslims, population growth for Muslims

Projected percentage change in Europe's Muslim and non-Muslim population size, 2016-2050

Count estimates and projections

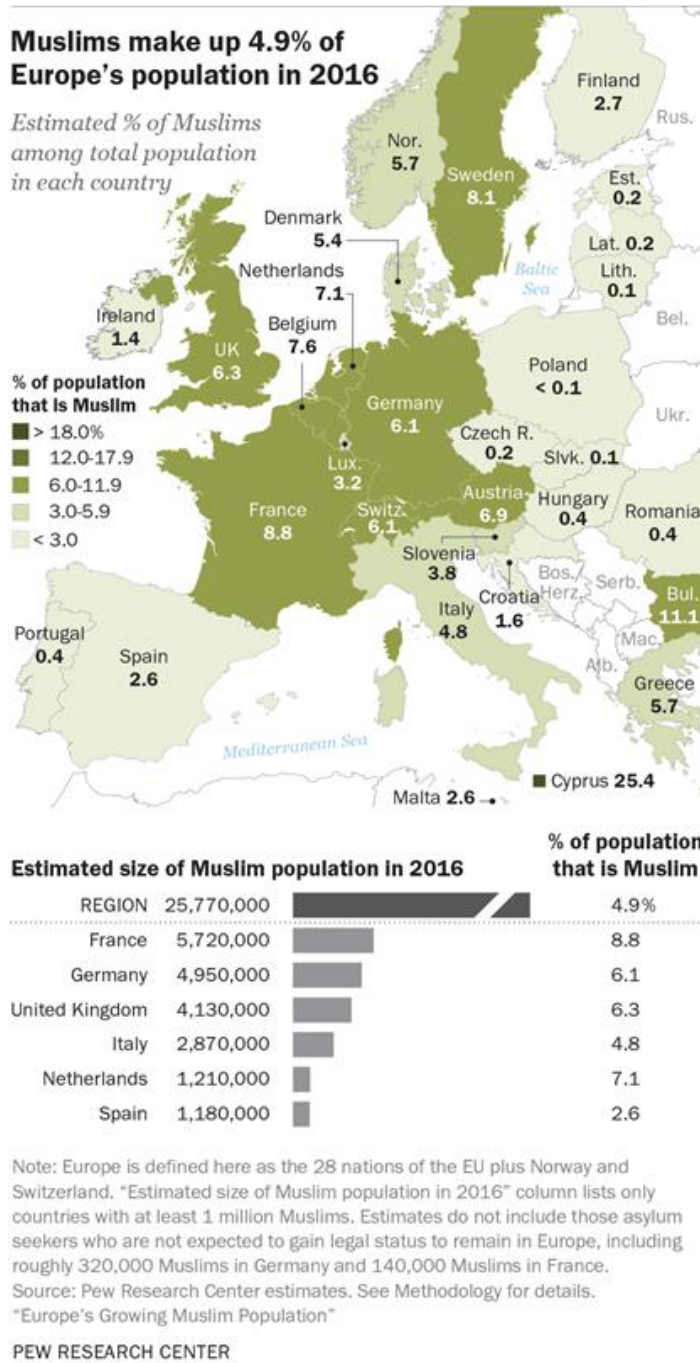
IN MILLIONS	2010	2016	2050 zero migration	2050 medium migration	2050 high migration
Muslims	19.5M	25.8M	35.8M	57.9M	75.6M
Non-Muslims	495.3M	495.1M	445.9M	459.1M	463.0M
Total	514.8M	520.8M	481.7M	516.9M	538.6M

Note: In high migration scenario, 2014 to mid-2016 refugee inflow patterns continue in addition to regular migration. In medium migration scenario, regular migration continues and refugee flows cease. In zero migration scenario, no migration of any kind takes place to or from Europe. Europe defined here as the 28 member nations of the European Union in 2016 plus Norway and Switzerland. Estimates do not include those asylum seekers who are not expected to gain legal status to remain in Europe.

Source: Pew Research Center estimates and projections. See Methodology for details.
"Europe's Growing Muslim Population"

PEW RESEARCH CENTER

Resim 3: Avrupa'da 2050 yılına kadar göç oranına bağlı oluşabilecek Müslüman nüfus beklentileri.

Resim 4: Avrupa ülkelerinde 2016 yılındaki Müslüman nüfus oranları.

Resim 5: Beyaz ırkın üstünlüğünü savunan Yeni Zelanda saldırganının silahından bir mesaj.

Resim 6: Yeni Zelanda saldırısını gerçekleştiren kişinin silahında yer alan Avrupa-Osmanlı ilişkilerine dair “seçilmiş” tarihlerden biri.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Büşra AVŞAR
Doğum Yeri - Tarihi	Serik-1992
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Serik Gebiz Lisesi
Lisans Diploması	Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler
Yabancı Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Staj	<ul style="list-style-type: none"> • T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü • Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları (TUIÇ) Derneği • Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı
E-Posta	busravsarr@hotmail.com